ŠIAURĖS ATĖNAI

ISSN 1392-7760 2023 m. vasario 10 d. Nr. 3 (1403) Kaina 1,80 Eur

Teisinamės, kad įsikūrėme daugiakultūriame Vilniuje kone per klaidą ..... p. 3
Grigorijaus Kanovičiaus atminimui ..... p. 6
Šv. Valentino dienai – Lienūtė Mednė-Spārė ir Vladis Spārė ..... p. 14–15

Vitnė Hjuston

SERHIJ OSOKA

Serhijus (Nečytailo) Osoka (g. 1980) – ukrainiečių rašytojas, vertėjas, Ukrainos nacionalinės rašytojų sąjungos narys. Dviejų poezijos knygų – „Septintoji sausio snaigė“ (*Сьома сніжинка січня*, 2002), „Dangiška maita“ (*Небесна падалиця*, 2015) – ir poros apsakymų rinkinių – „Naktinės maudynės rugpjūtį“ (*Нічні купання в серпні*, 2016), „Trys lynai Marijai“ (*Три лини для Марії*, 2020) – autorius. Pastarajame, iš kurio paimtas apsakymas *Вітні Х'юстон*, pasakojama apie vaikystę ir paauglystę sovietinių ir posovietinių laikų gyvenvietėje Poltavos krašte (iš kur kilęs ir kur gyvena autorius).

Mudu su Katka kulniuojam grybaut. Labai tuo džiaugiuos, nes Katka nekalbėjo su manimi ištisą mėnesį, iki pat šios dienos.

Kai Katka ištaria savo baisųjį „Aš su tavim nebešneku“, man išsyk ima virpėti pakinkliai (nors ir nenumanau, kur jie yra), oda perbėga šiurpas, o veidan smogia karštas vėjas. Jei Katka pasakė, kad nebešneka, vadinasi, taip ir bus. Ir čia kalbama ne apie kažin kokį laikiną nenorą bendrauti atviromis temomis, o apie visišką, pilnutinį, triuškinantį ignoravimą. Kai Katka nesišneka, ji nuduoda, kad apskritai neegzistuoju. Retsykiais tada atrodo, kad ji štai ims ir pereis mane kiaurai, tarytum per tuščią vietą.

Paskutinį sykį Katka su manimi nekalbėjo, kai besimaudydami su Olehu laidėmės dumblu – mudu šitaip kvailiojome, – ir aš pataikiau tiesiai Katkai į veidą. „Tiesiai į marmūzę“, – pasakė Olehas ir nusižvengė. Žvengiau ir aš, mat dumblinu veidu Katka buvo panaši į nežinia kokį laukinį padarą. Iš pradžių Katka irgi norėjo nusižvengti, jau ir lūpas paruošė, bet susyk apsigalvojo ir ištarė tą savo baisųjį „Aš su tavim nebešneku“. Žinoma, norėjau viską pataisyti, nors ir suvokiau savo ketinimų beviltiškumą. Kalbėjausi su ja. Stengiausi prajuokinti. Mėginau pastoti kelią. Prašiau. Kaulijau. Maldavau. Perniek. Žinojau, kad visa veltui. Katkos šlapia paplūdimio skraistė vilkosi per smėlį, rankoje ji laikė basutes, o kitoje – plaukų segtuką. Kai ji nusuko savo skersgatvin, grįžau atgal, prie upelio. Pirma norėjau nusiskandinti, bet kol atėjau – apsigalvojau. Išsitiesiau palei pamėgtą sutrūnijusią valtį, padėjau galvą ant pernykščių lapų ir gėrėjausi vakarėjančiu dangumi. Namuose senelio buvau išvadintas „prakeiktu ištižėliu“, jis viską išpasakojo prosenelei, o toji galingu šnabždesiu paprašė: „Kai numirsiu, o jis sugalvos ją imt, Myška, neleisk!“

Dabar Katka jau kalbasi. Tai nutiko staiga, kaip kad užgriūna kokia sėkmė. Ji ėjo iš laukų, kur grėbė šiaudus, o aš – žvejot. „Tai ką, jau sugrėbei?“ – paklausiau veik nesitikėdamas išgirsti bent kokio atsakymo, krūpčiojau laukdamas žvarbos, kuria apduos mane jos figūra. „Aha!“ – atsiliepė Katka, kai mudu jau prasilenkėme. Staigiai sustojau ir apsisukau, kad ją prisivyčiau. „Gal, sakau, eikim... grybų?..“ – nedrąsiai pasiūliau. „Aha! Eikim!“ – atsakė it carienė, dovanojanti sabalų kailinius, dvarą ir sodžių su keturiomis dešimtimis sielų. „Tai aš užsuksiu! Kada?!“ – riktelėjau pavymui, mat ji nesustojo. „Atvaryk ketvirtą!“ – praplaukė palei mano krūtinę Katkos balsas, apliedamas čiobrelių, šiaudų ir degintų bulvienojų kvapu. Muzika!

O dabar kulniuojam grybų. Šiandien išsirinkom neįprastą maršrutą: į Bairaką, o iš ten – į Kirovę, paskui – į Lytvynivką. Veikiausiai grybų nerasim, mat ten senas sutrešęs pušynas, o eiti į jauną pušyną mums neįdomu – buvom ten šimtus sykių. Pakeliui užsukame pas Katkos močiutę Manką, gyvenančią kitame galukaimy. Močiutė Manka vaišina pyragėliais su slyvomis ir džiovintų vaisių kompotu. Mes valgome, o ji klausinėja:

– Serhijau, o pas jus viena ar dvi karvės?

– Dvi. Marta ir Siutena, – atsakau.

– Aha. O kalakutų? Juk yra?

– Yra, – sakau.

– O kas gano?

– Bobulė Varka.

– Čia ta, kur senelis Bahačkoje pasiėmė, jo? Tai kokia ji pati? Gera?

– Puiki, – sakau, – valgyt verda, kalakutus gano, trobą baltina.

– Matai kaip, – močiutė sušnairuoja Katkos pusėn, – o mano marti nė nosies čia nekiša. Anei galvoja, anei prisimena. Nors tu čia pastipk, bet neužeis!

– Močiut, gana! – sako Katka pilna burna.

– Gana, tai gana. O jūsų karvė apsiveršiavo?

– Tai ko gero... – neužtikrinta pratisai sako Katka ir klausiamai spitrija į mane.

– Jautukas ar telyčaitė?

– Tai ar aš žinau!!! – neištveria Katka.

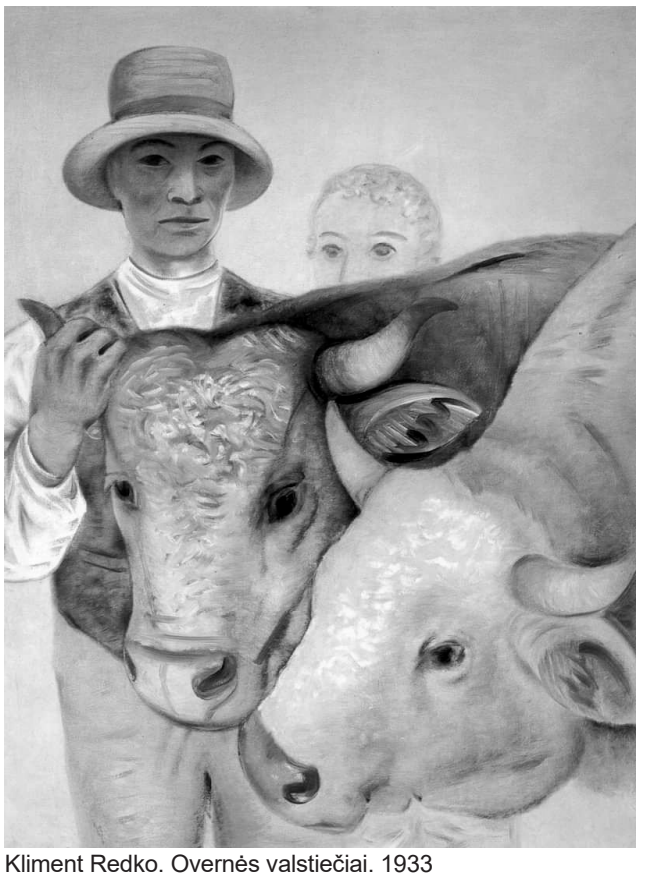

Kliment Redko. Overnės valstiečiai. 1933

– Jautukas, – atsakau už Katką, nes ji tokiais dalykais nesidomi.

– O, matai, Serioha, neimk jos į žmonas. Dievaži, neimk. Ana pagalvėsna vartysis, kol jai žvirbliai kiaušinių saujon priperės, – dūsauja močiutė ir žegnojasi.

– Eiva! Kol kas, močiut! Pieno nereikia, mes miškan.

Einame. Pro šulinius ir šiaudinius stogus – kaimas šitam gale labai autentiškas, ne toks kaip pas mus. Ant smėlio krūvų, likusių po dujotiekio tiesimo, kvepia tankiai sudygusios kraujažolės. Katka pirštais su apsilaupiusiu manikiūru baksnoja mano grotuvą. CD grotuvas, tarp kita ko! Dainuoja Vitnė Hjuston. Katka linguoja galva, juda į taktą, net patyliukais pritaria, bet sulig kita daina elementai išsikrauna. Katka purto grotuvą, bet tas tyli. Netoli galvijų kapinyno Katka iš anksto ranka užspaudžia nosį ir nusuka galvą šonan. Šįkart be reikalo. Kapinynas tuščias.

Per proskyną Horpyna gena savo anūką Sašką, kuriam vos vienuolika, o jis nusibeldė net į Bairaką, ir dar pakeleivingomis mašinomis. Saškos motina pasimirė prieš trejetą metų. Horpyna jį įsisūnijo. Dabar auklėja. Pati dviratį mina, o anas prieky bėga.

– Pas kokį, bliat, Tolką?! Tik pažiūrėk į tą Tolką! Jiedu su tėvu žiemą pas moteriškę trobon įlindo ir tušonką išvogė! O tu – Tolka! Bėk greičiau, žalty, o tai tuoj kaip perliesiu rykšte per subinę!

Saška bėga greičiau, o Horpyna nesiliauja:

– Jo motina – valkata, tėvas – valkata, ir jis – valkata! Oi, aš tave namie pašersiu – ir vakaruškomis, ir cigaretėmis, ir alum! Matai, koks! Kai iš inspekcijos atvažiuos, pasakysiu – imkit, imkit abu!..

Horpynos šūkaliojimas nutyla kažkur tolumoje. Katka pakilnoja antakius, pasukioja pirštu ties smilkiniu. Aš noriu priskinti kokių gėlių ir jai padovanoti, bet Katka labai racionali, neįvertins kraujažolių. Ji nori juodų rožių arba bent jau raudonų. Tamsiai raudonų. Et... Elementai nusprogo...

Lytvynivka ir Kirovė – du apleisti kaimai. O prieš juos dar vienas – lyg Havrylivka, lyg Hrušynė. Čia trobų jau visai nelikę, net užkaltų skerskryžiais. Tiesiog miškas. Retsykiais pasitaiko kokia obelis ar vyšnia, ir dar alyva proretmėj. Nuo medžio purpteli paukštukas, o aplink tokia tyla, kad girdis, kaip lapelis krinta. Čia maloniau būt be Katkos. Atsigulčiau ant žemės, įsivaizduočiau tuos, kas čia gyveno ir kaip numirė. Pažvelgčiau į saulę, užsimerkčiau ir pamatyčiau, kaip ji gulasi ant šiaudų stogo. Prieš Lytvynivką atklydome į kapinaites. Dvi dešimtys kapelių. Ant kryžių – stogeliai. Dabar tokių kryžių nebestato. Kadaruoja išblukę skariniai. Po akacijos krūmu voliojas seni plastikiniai vainikai, stovi sveikut sveikutėliai neštuvai. Ant vieno kryžiaus kažin kas užrašyta. Priėjęs skaitau surūdijusią lentelę: „Brangiam tėčiui nuo dukters Natašos ir žento Ivano Petrovičiaus.“ Katka paliečia man ranką:

– Eime...

Prieiname tyrą mišką. Žolė čia tokia aukšta, kad grybų nerasi. Mes ir neieškome. Einame tylėdami, visiškai viens kitu patenkinti. Traukiame kojas iš sausuolių, painiojamės, užsikabiname. Saulė jau veik nusileido. O mes kažin kodėl visai netrokštame grįžti. Užsispyrusiai iriamės mišku gilyn. Pastebimai temsta... Katka kažką pasakoja:

– Jeigu jis ką nors jai jaučia, tai ko nepasako? Bent jau Alionai pasakytų, o ta – jai. Jis galėtų ir raštelį parašyti. Dovaną padovanoti. Oi, nesuprantu aš šito. Manau, jis turi kompleksų...

– Paršo kompleksai, – lepteliu nepagalvojęs, nenoriu išnirti iš susimąstymo.

– Kokie paršo kompleksai??! – sucypia Katka ir kvatoja per visą mišką.

Ar nuo šito juoko, ar nuo mudviejų žingsnių ant keliuko iššoka du taškuoti elniai – vienas su labai aukštais šakotais ragais, o kitas – be. Jie vikriai peršuoliuoja keliuką, sakytum, perskrieja, o saulė palytėja jų taškelius ant šonų.

– Jėga... – šnabžda Katka ir sustoja. – Jėga... Elniai...

Jos akyse matau taip retai ten pasirodančią išraišką. Skubu grožėtis šia akimirka, juk kita ateis dar negreit.

Miške jau visai tamsu. Ryžtingai einame pirmyn, vaikydami nuo savęs mintis, kad paklydome. Kiekvienas galvojame atskirai, bet nieko nesakome. Žinia, čia ne taiga, bet miškas driekiasi daug kilometrų. Kiaurą naktį gali klajoti. Katka dažnai žvilgčioja į laikrodį ir spartina žingsnius. Aukšta žolė po kojomis taip garsiai šnara, kad pasidaro baugu. Kai aš bijau, klausausi tylos, kad nepraleisčiau įtartino garso. Bet dabar taip nepavyks. Einame tylomis, veik nesirinkdami kelio, neperžengdami sausuolių traiškome juos kojomis. Blauzdas bado kibūs stiebai.

– Kur mes? – klausia manęs Katka tarsi geografijos mokytoja mokinio, nerandančio žemėlapy Australijos.

– Eikime pirmyn. Kada nors kur nors išeisime...

Katka kone bėga. Aš neatsilieku. Aplink gūdus miškas, virš jo ryškėja riebios žvaigždės. Nė garso, tik išraiškingas svirplių choras, o dar vėjas, kylantis į pušų viršūnes, paskui nusileidžiantis žemėn, sausina prakaitą man ant kaktos, virpina plaukus, augina viduje vis smarkesnį, vis ryškesnį siaubą. Vaizduotė jau piešia tamsintą kėbulą, kuriame mudu greit gulėsime surišti, o paskui... Baltoji brolija, kuri tuoj pasirodys skersai kelio, baltais aukštais gobtuvais užstodama mums žvaigždes.

Genu nuo savęs mintį, kad pasiklydome. Nesirūpinu, kaip iš čia ištrūksime. Mėginu suprasti – tai tyla ar ne tyla.

Nukelta į p. 16 ►

Lietuviškas supažindinimas su pasaulio pabaiga

Matas Maldeikis. ***Pasaulio pabaigos istorija.***
V.: Tyto alba, 2022. 200 p.

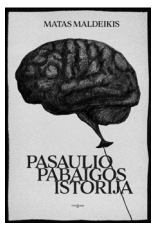

Visai pačioje 2022-ųjų pabaigoje, gruodį, pasirodė Mato Maldeikio knyga „Pasaulio pabaigos istorija“. Pirma mintis, kurią galėtų nukaldinti pavadinimas, – trumpa gal esaties, gal pastarojo laikotarpio tėkmės apžvalga, pereinanti į hipotezes ir prognozes (gal net su distopijos prieskoniu?), – nepasitvirtina. Autorius išties koncentruojasi į neseną praeitį ir jos poveikį dabarčiai bei ateičiai, tačiau, suvokdamas visiems įgrisusį, bet dėl to neišnykusį neapibrėžtumą, į platesnes spekuliacijas nesivelia. Čia „pasaulio pabaiga“ – pastarųjų dešimtmečių Vakarų (mums prie jų prisijungus šiek tiek vėliau) sąlyginės ramybės ir klestėjimo eros akligatvis, o jos istorija – kai kurių pamatinių principų sumūrijimo, stūksojimo girgždant, o ilgainiui dūlėjimo kronika kartu su užuomina į Fukuyamos „istorijos pabaigą“, turėjusią ateiti žlugus TSRS.

Knygos dedikavimas sūnui nejučiom primena Yanio Varoufakio „Pokalbį su dukra apie ekonomiką“, pavadinimas – galbūt žinomiausią Yuvalio Noah Harari knygą. Ekonominės temos tampa pagrindu ir šiam veikalui, kaip nurodo pats autorius, ne akademiniam, o politiniam, atspindinčiam jo paties pasaulio supratimą ir atsispiriančiam į Peterio Zeihano „Atsitiktinę supergalią“. Per temas einama istoriškai nuosekliai ir paprastai, kur reikia, papildant filosofiniais ir sociologiniais intarpais. Išnašomis sąmoningai nenumarginta (reikalingos nuorodos – gale) ir labai greitai perskaitoma knyga, manding, ypač pravarti į kitas nei ekonomika, politika ir istorija temas panirusiems žmonėms. Susipažinti su Seimo nario, kuris prieš tapdamas politiku ne tik įgijo atitinkamų sričių išsilavinimą, bet ir ilgai dirbo Seimo kanceliarijoje, buvo atstovu Europos Sąjungoje, o dabar yra tarp ryškiai matomų didžiausios valdančiosios frakcijos veidų, pateikta, jo paties žodžiais, pasaulio tvarkos traktuote turėtų būti įdomu ir tiems, kurie pastaruoju metu jautėsi sumišę dėl kai kurių Lietuvos užsienio politikos žingsnių (tiesa, reikia atsižvelgti, kad knyga pabaigta dar 2022 m. vasarą). Kartu autorius duoda suprasti jos nebrukąs – pateikiąs skaitytojui medžiagą „interpretuoti pagal savo poreikius“ ir „galimybę pažvelgti į procesus iš kitokios perspektyvos“, suprasdamas, kad esama ir auditorijos dalies, kuri jį įtars kad ir Klauso Schwabo planų dangstymu (prisiminkime, kad dar 2021 m. birželį M. Maldeikis nepabūgo susitikti su piktai jo atžvilgiu nusiteikusiais protestuotojais prie Seimo).

Įberdamas tik kartais ir tik gana saikingus kiekius ironijos („gerosios liberaliosios demokratijos fėjos“) autorius per savo aptariamas sritis žengia dėstydamas labai konkrečiai, nupasakodamas vieno ar kito politinio sprendimo pasekmes, negailėdamas kritikos, kur mano esant reikalinga, išryškindamas įvairių vyksmų sąryšius ir priežastis. Pasakojimą faktiškai užvedančiame skyriuje „Kaip litvakas ir britų snobas parodė gerovės kelią“, pradedamame it serialo kadras, vos juntamai dvelkteli mūsų pačių istorija, vėliau skaitome apie Breton Vudso sprendimus, atvėrusius kelią naujai, globalesnei pasaulio ekonominei apykaitai, paskui braškėjusiai, keīstai, pasipildžiusiai kitais instituciniais instrumentais, žmogaus teisių sampratos plėtra bei JAV svorio (įskaitant karinį) garantuotu stabilumu, konkuravusiai su TSRS vadovaujamo bloko modeliu ir privedusiai prie „Pax Americana“. Mums trumpai pristatomos Johno Locke’o mintys, kai kurie Margaret Thatcher ir Ronaldo Reagano politinio veikimo pavyzdžiai, parodantys neoliberalizmo ribotumą. Pajėgęs nukonkuruoti autokratus ankstesniais dešimtmečiais, šiais principais besivadovaujantis pasaulis (ar, tiksliau, jo dalis) nepajėgė susikurti tvarumo – neišsprendė įvairių vidaus problemų (galbūt jas net paskatino) bei naivokai pražiūrėjo (ir vėlgi parėmė) jų stiprėjimą, nuotaikų ir revanšo potencialo augimą, pats jau nebesijausdamas tokia stipri atsvara. Kaip šio silpnumo bruožai minimi sprendimai riboti autokratų propagandą; jie, rašoma, pranoksta Šaltojo karo laikų draudimus. Pabaigoje trumpai, bet konkrečiau panagrinėjama ir Kinijos, Rusijos elgsena, Europos Sąjungai kylantys iššūkiai. Verta atkreipti dėmesį, kad knygoje plėtojama viešojoje erdvėje retokai tiesiai išsakoma mintis – dabartinė pasaulio sankloda yra palanki mažoms valstybėms kaip Lietuva; kitokiame didžiųjų, ypač imperinę mąstyseną atgaivinusių hegemonų pasaulyje jos jei ir išliktų, tai jų balsas gerokai nutiltų, o gyvenimo sąlygos – pablogėtų.

Knyga nedidelė, ir natūralu, kad šio to galima pasigesti. Norėtųsi paskaityti ir apie klimato kaitos įtaką ateičiai – produkcijos ir vartojimo pokyčiams, migracijos rizikoms – gana plačiai sutariama, kad tai viena iš neoliberalaus modelio eksternalijų. Mielai būčiau paskaitęs daugiau apie Artimųjų Rytų resursų vaidmenį tebeplakančiame apibūdinto pasaulio pulse ir galimas išdavas. Neapsiribočiau Iljino ir Surkovo vaidmeniu ideologiškai konstruojant šiuolaikinę Rusiją, jos aštriuosius kampus. Nesu tikras, ar žaliavos jiems būtų pakakę, jei žlugus TSRS būtų buvę padaryta daugiau žlugimo socioekonominėms pasekmėms suvaldyti, užtikrinti padoresnę kasdienybę nei ta, kuri stojo ir kuri bene betarpiškiausiai aprašyta Svetlanos Aleksijevič „Laike iš antrų rankų“. Galime prisiminti – Vokietijoje (o ir Japonijoje) kitados taip pat prisikaupęs pyktis ar nepasitenkinimas tapo gera terpe ir militarizuotis, ir skleistis išskirtinumo idėjoms. Visgi šiandien jos tokios nėra (čia galima mirktelti ir knygoje minimam Keynesui, numačiusiam Vokietijos revanšizmą po Pirmojo pasaulinio, ir Marshallo planui). Galiausiai rūpėtų plačiau išgirsti apie mažų valstybių perspektyvas šiame pasaulyje: kaip panaudoti stiprybes? Individo lygmeniu – aišku. BVP – galima numanyti (tinka kad ir nesena žinia apie Taivano investicijas). Bet jei eilutes apie visuomenės atomizavimą ir bendruomenės griūtį suprasime kaip poziciją, kad grupinės institucijos – svarbu, tada galbūt ateityje norėtųsi recepto ir joms – tegu ir neoriginalaus ar eksperimentinio. Kas man atšaudamas pasiūlys skaityti Jonathano Sackso „Moralę“, bus teisus. Ir visgi perspektyvaus šalies politiko mintys domintų.

Numanau, kad ir autoriaus šalininkai, ir oponentai perskaitę sutartų dėl mažiausiai vieno – anaiptol ne kiekvienas Seimo narys parašytų tokios kokybės knygą. Autorius nevengia žodžio „stebuklas“. Jei tarp abiejų grupių kokiu stebuklingu būdu prasidėtų protinga, argumentais pamatuota, kantrybei vietos turinti diskusija apie perskaitytus dalykus, tuomet „Pasaulio pabaigos istorija“ galėtų virsti ir gražia pradžia.

– VYTAUTAS JURŠĖNAS –

Memorabilia

Paminklų siaubas ir linksmybės

Milijonams toks vaizdas dabar džiugintų akis ir širdį. Tai bent skrydis! Net duobę išmušusi bronzinė vado galva. O dainuota, deklamuota, kad atėjęs visiems laikams.

Čia Minskas, mūsų kaimynų sostinė, 1941-ųjų vasarą. Vos prasidėjus karui, reicho daliniai po kelių dienų jau buvo prie Minsko. Raudonoji armija, apimta panikos, paliko miestą likimo valiai. Lenino statula puikavosi pačiame centre, priešais grandiozinius Tarybų rūmus. Kurį laiką karinė vadovybė dar leido jai ten pastovėti. Nugalėtojai mėgo fotografuotis šalia parblokšto priešo paminklų.

Šis Leninas buvo milžiniškas, gal dešimties metrų aukščio. Dar panašiai tiek ir kelių pakopų postamentas. Senovės Egipto didybė. Vokiečių kareiviai, įsiamžinę paminklo papėdėje, atrodo nykštukai. Griuvimas turėjo būti smarkus. Reikėjo galingos technikos. Keista, kad figūra nesubyrėjo į gabalus kaip kad Vilniuje. Yra kita nuotrauka, kurioje revoliucijos vadas tįso paslikas visu ūgiu.

Dar nebuvo tada Grūto parko, tai greičiausiai nukeliavo Leninas į metalo laužą. Ta bronzinė galva, iš arti žiūrint, gana šiurpoka. Bet rastum internete ir visai komiškų tokio žanro paveikslų. Štai Žytomyro mieste, Vakarų Ukrainoje, panašiomis aplinkybėmis Leninas griūdamas neteko dešinės rankos, rodžiusios į šviesų rytojų. Kitur ant postamento likusios tik kojos, kažkoks siurrealistinis niekieno žingsnis į niekur. Arba, gražiausia, nuvertęs Leniną į krūmus, vermachto kareivis fotografuojasi jo vietoje nuogut nuogutėlis.

Kad būtų linksmiau, tyrinėjau, koks Lenino garderobas kaimynų sostinėje. Vilniuje, tik nukėlus statulą, atkreiptas dėmesys, kad vado paltas moteriško kirpimo. Gal kokia paslėpta mintis, nuoroda? Minske, rodos, jis jau persirengęs.

Net tarybiniais laikais apie valdiškus paminklus laidydavo juokelius. Girdi, Lenino ranka rodanti tiesiai į KGB

rūmus. Žodžiu, kvietimas užsukti, paviešėti. *Everyone is welcome!* Sykį vienas draugelis, išėjęs nakčia į miestą ieškoti arbatos ir cigarečių, kažin kaip atsidūrė Lenino aikštėje, prie paminklo. Pasilypėjo aukščiau raudono granito laiptais, sėdasi, užsirūko. Aišku, tuoj prisistato ten nuolatos budėjusi milicininkų porelė. Mandagiai nukrapšto žmogų žemyn, veža į skyrių prie Kalvarijų turgaus. Ten teiraujasi, kokia pavardė. „Jėzus Kristus superžvaigždė“, – atsako draugelis. Milicija buvo humaniška, nemušė, nekankino, nuvežė į ligoninę. Paskui paleistas jis viską ir papasakojo. Žavėjausi jo drąsa. Nors mačiau 1991-aisiais, kaip Leninas juokingai tabalavo ant troso, man ta aikštė iki šiol kelia siaubą. Jau verčiau užveistų ten sodą, arbatos plantaciją ar apelsinų giraitę. Tik turbūt neauga niekas tokiose vietose.

Apie pirmąjį, dar iki karo Vilniuje atsiradusį Lenino (kartu su Stalinu) paminklą Rotušės aikštėje girdėjau iš liudininko lūpų. Jaunai tarybinei respublikai reikėjo naujo gyvenimo akcentų. Statę paskubomis, kažkurias paminklo dalis, gal herojų veidus, tiesiog drėbė iš molio, ir po kurio laiko, palijus, figūros begėdiškai sudygo. Turėjo vieną naktį viską staigiai sulikviduoti. Nežinia, ar koks vargšas meistras neapkaltintas diversija. Menininkai drebėjo. Garsus skulptorius, paskui sukūręs miestui kunigaikštį Gediminą su žirgu, 1940 metais, kaip rašė dienraštis „Tarybų Lietuva“, irgi buvo įtrauktas į Lenino galvų tiražavimą.

Ukrainiečiai visus savo turėtus leninus iškrapštė po Krymo aneksijos. Paskui, prasidėjus Rusijos puolimui, virto ir kiti tautų draugystės bei komunizmo pergalių monumentai. Kova su paminklais tiek ten, tiek kitur pasaulyje kai kam atrodo nereikšminga, gal panaši į kovą su vėjo malūnais ar į istorijos pagražinimus, nieko nekainuojančius. Bet simbolių kalba galingesnė, nei manytum. Ne veltui po visą Rusiją per porą dešimtmečių pridygo tiek naujų paminklų Stalinui ir kitiems režimo budeliams. Atitinkama žinia buvo perduota, įtvirtinta.

Traukdamiesi iš Vilniaus 1915 metų rudenį, rusai, nukėlę nuo postamentų, išsigabeno ir Muravjovą, ir imperatorę Jekateriną, ir net kuklią Puškino galvutę. Galbūt tikėjosi sugrąžinsią ten pat po pertraukos. Lenkai Muravjovo pjedestalą perdirbo į paminklą Muravjovo aukai, sukilėliui Liudvikui Narbutui. Tebestovi Dubičiuose. Su užrašu „Už jūsų ir mūsų laisvę“. Simbolių kalba.

Žinoma, šiandien Minske vėl yra Leninas, gal net keli. Bet visai nedaug trūko, kad prieš kelerius metus jis būtų antrąsyk tėškęsis žemėn. Tik šį kartą – pačios liaudies, tos žemės šeimininkų, valia. Ateis valanda. Nesulaikomai auga, plečiasi po visą pasaulį paprastas žmonių noras gyventi be melo ir veidmainystės.

Kol kas – bent tiek. Simboliškai. Didysis melagis ir žmonių suvedžiotojas drybso užvertęs barzdą. Ne toks jis jau stiprus ir amžinas. Bet bronzinės galvos išmušta duobė vis pasivaidena. Ukrainiečiai neleis jai pasilikti.

-js-

Septynių šimtmečių Vilnius žemaičio akimis

Patikslinsiu: žemaičio, užaugusio Klaipėdos krašte ir atsidanginusio į amžinąją lietuvių sostinę tik 1981 m. Atėjūno, bekiurksančio Vilniuje jau 42 metus. Pragyvenusio Vilniuje beveik dvigubai ilgiau nei savo gimtajame Barvų kaime. Paradoksas: dabar įtaigius meninius projektus apie Vilniaus jubiliejų kuriantys kad ir trečiosios vilniečių kartos menininkai dar net nebuvo nuperėti, kai aš jau smalsiai apsiuostinėjau Vilniuje. Kaip sakytų mano mamaitė: „Tumet any dar subinie pliekus tebšimkavuoja!“ Vilniuje aš įsisenėjęs atėjūnas, bent jau gerai prisimenantis sovietinį Vilnių ir dėl to nė kiek nesisielojantis – man tai didelis privalumas, taip dabar trokštamas išskirtinumas. Nes Vilnių reikėjo pačiam atrasti ir pamilti. Man buvo palikta atradimo, įsimylėjimo nuostabos galimybė, ir aš ja pasinaudojau. Nereikėjo kaip jame gimusiems į Vilnių veizėti pro kasdienybės skurlių.

Kodėl iškart pereinu prie autoironijos? Todėl, kad atmetu dabar taip populiarius nemažos dalies vilniečių kompleksus dėl Vilniaus: aiškinamės, nuo kelintos kartos turime teisę vadintis tikraisiais vilniečiais, atsiprašinėjame, kad įsikūrėme daugiakultūriame Vilniuje kone per klaidą, patyliukais kalbame apie kone mistifikuotas marksistinio determinizmo aplinkybes, o padauginę dėl efekto prabylame ir apie Stalino dovaną. Ypač jaunesnioji karta be perstojo mekena: daugiakultūris, daugiakultūris! Sutinku, bet koks to daugiakultūriškumo turinys, ant kokio pamato? Kokia Vilniaus vertikalė? Kur Vilniaus *sacrum* ir *profanum* erdvės? Ar žinome Vilniaus tautų ir konfesijų ribų žemėlapius, mokame juos susieti su geopolitiniais tektoniniais lūžiais? Kai jauno žmogaus staiga paklausi: „O tai kur pastatytas Vilnius?“, šis ima sukti šnekas apie Vilniaus kraštą, kartais indukcijos ir dedukcijos metodu išmąsto, kad Vilnius, ko gero, pastatytas Lietuvoje, gal net Aukštaitijoje.

Taigi pamėginsiu pateikti savo, žemaičio atėjūno, versiją apie Vilnių. Ką man reiškia tas jau akį varginantis skaičius 700? Skaičius gražus, bet bijau, kad per metus kokybiškai atnaujintu turiniu vilniečių širdžių gali ir nebesušildyti. Pradėkime nuo Vilniaus lokacijos. Taigi lietuviškos žemės, Aukštaitija. Net ne Dzūkija, kaip visuomenę klaidina profesorius A. B. Stipriausias ir akivaizdžiausias lietuviškumo įrodymas – lietuviški vietovardžiai ir ypač hidronimai. O pastarieji siekia tūkstantmečius. Ir jie driekiasi nuo Vilniaus tiesia linija link Minsko beveik šimtą kilometrų. Jeigu kam trūksta istorinio argumento – bene ryškiausias išeivijos istoriko Zenono Ivinskio. Vytautas Didysis po Lietuvos krikšto pastatė virtinę labiausiai į rytus nuo Vilniaus nutolusių katalikų bažnyčių. Būtent lietuviams, nes rusai[1] jau ne vieną šimtmetį buvo krikščionys. Ta riba beveik atitinka 1939 m. Lenkijos valstybės šiaurės rytų sieną, kurią iš inercijos vadiname Vakarų Baltarusija. Galime pridėti dar vieną argumentą. Šioje istorinės Lietuvos dalyje žydai vartojo litviše jidiš, net užkonservavo savo kalboje lituanizmus. Nuo Molodečno prasideda baltarusiškas jidiš dialektas. Tad Vilnius statytas visai ne Lietuvos pakraštyje, taip atrodo tik iš XIX–XXI a. perspektyvos. Ir miestui paties kunigaikščio Gedimino duotas vardas kilęs nuo bangą, vandens kauburį reiškiančio žodžio „vilnis“[2]. O šis nuo „vilnyti“. Labai poetiškas miesto pavadinimas! Aišku, mintį pakišo upės Vilnios pavadinimas. Beje, pirmoji lietuviška knyga, Mikalojaus Daukšos išverstas Jacobo Ledesmos katekizmas, 1595 m. išleista ne Wilno ar Wilna, o „išspaustas Wilniuie“[3].

Kadangi visi dabar šokosi cituoti Gedimino laiškus, geriau pasiūlysiu prisiminti ketvirtos klasės istorijos kursą ir pasikartoti ne laiškus, o Gedimino sapno mitą. Atsiverskime rusų kalba rašytą Lietuvos metraštį, dar vadinamą Bychovco kronika. Gediminas, sumedžiojęs didžiausią Europos miškuose žvėrį taurą, nusprendžia, kad per vėlu grįžti į neseniai įkurtą naująją sostinę Trakus. Lieka nakvoti netoliese – šventoje pagonių vietoje, kur anie degindavę didžiųjų kunigaikščių nabašnikus. Susapnuoja geležinį vilką. Nepasakyta, kokia buvusi Gedimino palyda, ar po medžioklės adrenalino buvęs koks išgėrimas. Nėra jokių žinių, kad mūsų kunigaikščiai būtų vartoję psichotropines medžiagas. Ir iš pat ryto iškviestas vyriausiasis pagonių žynys Lizdeika pagiringo kunigaikščio sapno tikrai nebūtų šifravęs. Tad į sapną pasižiūrėta rimtai. Nebuvo nė vienos klasės, kurios mokiniai klausydamiesi mano postringavimų apie Gedimino sapną (mat kaip tik per Vilniaus geborsdugą[4] turėjau savo etikos pamokas) nebūtų susipratę, kad žynys Lizdeika perdavė dievų valią. Metraštis byloja, kad sapno išaiškinimą būtent taip suprato kunigaikštis, nes tą rytą nebegrįžo į Trakus[5]. Iš vietos davė nurodymus skubiai statyti pilis ir steigti naująją sostinę. Gediminas tebuvo dangiškųjų aplinkybių įkaitas, neturėjo pasirinkimo. Būdamas pagonis beturėjo tik vykdyti dievų valią. Nes tik įkūręs po Kernavės naująją sostinę Trakus kaip apsėstas puola vėl steigti naują sostapilį. Užuot po šiurpaus sapno grįžęs į Trakus pabučiuoti žmonos, ramiai išsimaudyti kubile, lieka pelkėtoje vietoje užsiimti statybomis. Nepasitaręs su savo aplinkos žmonėmis, be galimybių studijos. Visiškai neadekvatus sprendimas! Nei finansiškai, nei strategiškai nepateisinamas! Nes gintis nuo kryžeivių Trakuose tarp ežerų žymiai patogiau. O į naująją sostinę gali ir Nerimi patogiai atsipliuškenti.

Taigi Vilnius yra šventas miestas. Nesvarbu, kad pastatytas pagal pagoniškų lietuvių dievų rekomendacijas. Tai viena svarbiausių Lietuvos teofanijų. Jos neturi nei Kaunas, nei Elektrėnai, netgi Petrapilis džiūsta be teofanijos. Ir dar. Šita istorija grynai lietuviška. Nes tuomet ne Gediminas būtų medžiojęs taurą, o koks kunigaikštis Vasilijus, ne Lizdeika būtų jo sapnų aiškintojas, o koks Gniezdas, ir rastas būtų ne Verkiuose, o Plačiuose[6]. Nes, kaip sako metraštininkas, žynys vadinosi Lizdeika, nes erelio lizde buvo rastas. O Albertas Kojalavičius-Vijūkas SJ užtikrina dar stipriau: „Tas miestas būsiąs lietuvių tautos ir visų Lietuvai priklausomų žemių sostinė, buveinė valdovų, kurių žygių šlovė skambėsianti visuose pasaulio kraštuose. Paklausė valdovas žynio, manydamas, jog šis teisingai aiškina dievų valią.“[7]

Čia aš pagaliau metinių proga „atsikeršiju“ baltarusių nacionalistams, kurie prieš dvidešimt penkerius metus Gdanske man įrodinėjo, kad aš esu žemaitis, geriausiu atveju lietuviesas, o jie esą tikrų tikriausi lietuviai – litvinai. Kad Jogaila su lenkų kunigais Vilniuje ne mano protėvių kaimynus aukštaičius krikštijo, o juos, baltarusius – litvinus. Ir kad LDK istorija, Vytis, Vilnius – visa yra baltarusių tautos genijaus produktas, o mes tik jų istorijos ilgapirščiai. Taip, baltarusių protėviai rusai davė Vilniui savo metraštininkus, būrį naujų miestelėnų, kunigaikštienių svitas, į Vilnių kartu atėjo su vokiečių pirkliais ir amatininkais, bet... Mes davėme savo žemę ir Vilniaus mitą. Tai tik reiškia, kad šventasis Vilniaus miestas įkurtas lietuvių ir tik mes turime LDK atminties lobių skrynios raktą – Vilnių, kuris mums *visada* priklausė ir tebepriklauso. Perfrazuojant Justiną Mikutį – Dangaus knygose jis užrašytas mums. Tik tai įsisąmonindamas susipratusių naujųjų lietuvių grįžimą į Vilnių XX a. pradžioje galiu lyginti su tuo pačiu metu vykusiu labai sudėtingu žydų grįžimu į savo dangiškąją Jeruzalę. Suprasti mūsų Jeruzalių prasmę ir kainą, suprasti, kodėl turime pagarbiai žiūrėti į smetoninės Lietuvos šūkį „Mes be Vilniaus nunurimsim!“

O dabar nuo pagoniškųjų dievų apreiškimo bent fragmentiškai pereikime prie krikščioniško ir judėjiško Vilniaus naratyvo. Ar esame jį per trisdešimt dvejus laisvės metus pakankamai suvokę, ar jis paliečia mūsų moderniąją vilnietiškąją tapatybę? Mestelkime mintimis žvilgsnį nuo Katedros aikštės iki Aušros vartų. Klustelkim savęs: ar Vilniaus 700 metų minėjimo programa susitinka su Vilniaus daugiakonfesiu, labiausiai krikščionišku, judėjišku naratyvu? Juk kartkartėmis pakvaksime: Vilnius – daugiakonfesis miestas! Man atrodo, kad šis naratyvas šalia jubiliejinės Vilniaus programos atrodo tarsi iš paralelinio pasaulio.

Pateikiu bent keletą svarbiausių priminimų, be kurių Vilnius lieka miestu be atminties ir praranda savo esminę ašį – sakralumą. Pavyzdžiui, visame katalikų pasaulyje Vilnius visų pirma – Dievo Gailestingumo miestas. Aušros vartų Švč. Mergelės Marijos Gailestingumo Motinos paveikslas – vienas pagrindinių Vilniaus simbolių. Šalia jo XX a. atsiradęs naujasis – pagal šv. Faustinos apreiškimą Eugeniuszo Kazimirowskio 1934 m. nutapytas Dievo Gailestingumo paveikslas, dabar populiarumu gal net lenkiantis Aušros vartų Madoną. Jo kopijos išplitusios po visą katalikišką pasaulį. Egzotiškiausios vietos, kuriose mačiau paveikslą, – Jafa ir San Marinas. Vilniuje pirmą kartą skaitant Evangeliją portugalų kalba išgirdau Dievo Gailestingumo šventovėje: dviem kunigams iš Brazilijos nervai nelaikė – atvyko pažiūrėti originalo. Svarbu tai, kad šv. Faustinos regėjimai įvyko Vilniuje, Antakalnyje. Vienuolių seserų namas išliko – dabar piligrimų gausiai lankoma vieta. Pabrėždama Dievo gailestingumą, šventoji mistikė tarsi kviečia vilniečius ne tik pasitikėti Kristaus gailestingumu, bet ir patiems būti gailestingiems, atsigręžti į seną Vilniaus labdaringumo, globos, pagalbos stokojantiems tradiciją. Labdaringomis organizacijomis iki okupacijų reiškėsi visų konfesijų vilniečiai, ypač judėjai. Ir dar svarbus momentas. Nė vienas šventasis taip nesutaikė lietuvių su lenkais kaip šv. Faustina. Bent jau katalikai su mūsų kariškiais šiame darbo bare yra priekyje.

Šiais metais minime ne tik Vilniaus 700 metų sukaktį, bet ir šv. Juozapato Kuncevičiaus 400-ąsias mirties metines. Tai bene svarbiausias unitų šventasis, Vilniuje gyvenęs kone 20 metų. Čia išėjęs bazilijonų noviciatą, mokęsis pas jėzuitus. Pirmasis iš ortodoksų ėmęsis apaštalauti gatvėse, kalėjimuose ir ligoninėse. Anot Andriejaus Mlodzianovskio[8], bučiavęs ligonių žaizdas. Tik iš pareigos tapęs Vilniaus Švč. Trejybės bazilijonų vienuolyno archimandritu, vėliau Polocko arkivyskupu. Garsėjęs askeze. Toks klasikinis baroko šventasis. Itin žiauriai nužudytas fanatikų minios Vitebske. Jo mirtis, dėl kurios didžiausias LDK ortodoksų intelektualas Meletijus Smotrickis atsivertė į unitus, buvo lemtinga Abiejų Tautų Respublikos istorijoje – nulėmė galutinį Brastos unijos įsitvirtinimą. Šv. Juozapato kauleliai palaidoti Romoje, Šv. Petro bazilikoje. Įsivaizduojate, kokį dangiškąjį užtarėją turi vilniečiai, turi krauju plūstanti Ukraina! Tik ar jį gaišina savo maldomis? O buvusio pagrindinio šventojo oponento Meletijaus Smotrickio garsioji gramatika tvėrė kelis šimtmečius. Abu apkalbamieji, beje, ukrainiečiai, iš Voluinės žemės. Apskritai Vilnius buvo vienas iš pagrindinių unitų centrų. Beje, ir ortodoksų. Turiu galvoje jų Vilniaus brolijos veiklą.

Kai kalbama apie Vilniaus Gaoną, retai prisimenama apie jo lemiamą vaidmenį sustabdant judaizmo reformatorių chasidų judėjimą LDK. Dėl jo autoriteto Rytų Europoje išliko tradicinis judaizmas, įsitvirtino lietuviškoji jo atmaina. Izraelyje iki šių dienų žydai ortodoksai pagal pagrindines judaizmo kryptis skirstomi į chasidus ir lietuvius. Prisimintina ir tai, kad Vilniaus Gaonas ne tik buvo didžiausias savo epochos talmudistas, mokslinčių mokslinčius, bet ir aukojo vargšams, tik dėl jų išeidavo į miestą. Visi Vilniuje garsėjo gailestingumu.

Be jokios abejonės, baltarusiams Vilnius yra ir jų LDK istorijos neatplėšiama dalis, Konstantino Kalinausko, Jankos Kupalos miestas. Vilnius – lenkų romantizmo lopšys, Czesławo Miłoszo miestas, žydams – Lietuvos Jeruzalė, YIVO, „Jung Vilne“ veiklos miestas. O kur dar italų, karaimų, latvių, prancūzų, rusų, totorių, ukrainiečių, vokiečių ženklai? Ir jie labai ryškūs, kartais net kertiniai.

Visų konfesijų, tautų, čia gyvenusių, kūrusių, atminimas yra šventas. Aš dėl to labai didžiuojuosi, kad mano mylimas miestas buvo ir tebėra toks dosnus Europos tautoms. Ir visa kas Vilniuje buvo, yra ir bus – visa ta istorija yra sava, jos nereikia skaldyti į savą ir svetimą. O ir neįmanoma. O ir kam reikia? Kad tik meilės visiems užtektų.

Tik man atrodo, kad Vilniaus 700 metų sukaktis – unikali proga lietuviams atsikratyti nevisavertiškumo kompleksų: džiugia širdimi matyti jo daugiakonfesiškumą ir daugiakultūriškumą, bet kartu ir jausti aiškią lietuviškąją miesto šerdį bei jo sakralią vertikalę.

Be jokios abejonės, džiūgauju, kad dar 2001 m. turėjome pirmąjį neselektyvinės atminties principais parašytą[9] Vilniaus gidą. Ir jį parašė lietuvis, beje, lituanistas, poetas Tomas Venclova. Ypač vertinu jo „Vilniaus vardus“. Džiaugiuosi, kad prieš keletą savaičių R. Paknio leidykla išleido jo „Vilniaus vardus II: papildymų knygą“ bei knygą „Vilniaus menas“, kurioje yra jau neginčijama klasika tapęs Mikalojaus Vorobjovo veikalas „Vilniaus menas“ bei Giedrės Jankevičiūtės ir Tomo Venclovos esė. Pridėję šalia 2017 m. pasirodžiusius Irenos Vaišvilaitės „Pasivaikščiojimus po krikščioniškąjį Vilnių“, pasikartoję ketvirtos klasės Lietuvos istorijos kursą, prisiminę mūsų Lietuvos metraščius, pirmuosius istorikus, tuos pačius Gedimino laiškus, atsivertę Vladimiro Toporovo tekstus, gal ir galėtume ramiau atsidusti ir įveikti vilniečiams taip peršamą amneziją.

– VYTAUTAS TOLEIKIS –

[1] Prašom nepainioti su maskvėnais. Čia kalbama apie baltarusių ir ukrainiečių protėvius.
[2] Aleksandras Vanagas, *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 384.
[3] *Mikalojaus Daukšos 1595 metų katekizmas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1995, p. 72.
[4] Gimtadienį (*žarg. iš vokiečių kalbos*).
[5] *Lietuvos metraštis*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 71.
[6] Aliuzija į rusų kalbos žodžius *gnezdo* – „lizdas“, *plač* – „verksmas“.
[7] Albertas Vijūkas-Kojelavičius, *Lietuvos istorija*, Vilnius: Vaga, 1988, p. 206.
[8] Andriejus Mlodzianovskis, *Palaimintojo kankinio Juozapato, Polocko arkivyskupo, gyvenimo ir mirties simboliniai atvaizdai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 248.
[9] Turiu galvoje, kad iki Tomo Venclovos kiekviena Vilniuje gyvenusi ar gyvenanti tauta: baltarusiai, lenkai, lietuviai, rusai, žydai, rašydavo apie miestą tik iš savo regėjimo taško.

SUSANNE RÖCKEL

Trys vaizdai iš Vilniaus

Rašytojų sąjungos fondo Rezidencijų programos viešnia rašytoja Susanne Röckel (g. 1953) studijavo germanistiką Berlyne ir Paryžiuje. 1989 m. debiutavo apsakymu *Palladion*. Yra išleidusi apsakymų rinkinį *Vergessene Messen* (2009), romanus *Rotula* (2011), *Der Vogelgott* (2018) ir kt. Rašytojos kūryba apdovanota daugeliu literatūrinių premijų, o romanas *Der Vogelgott* buvo įtrauktas į Geriausios metų knygos rinkimų trumpąjį sąrašą. Röckel kūriniuose meistriškai supinama dabartis, praeities mitai ir archetipiniai įvaizdžiai, gvildenamos atminties, žmogaus ir gamtos santykių temos.

Irina Guzenberg

Smulki moteris vilki smėlio spalvos paltu, su berete, tvirti batai, nenauja rankinė, po kaklu ant virvelės kabo akiniai; giedras giliai įsodintų akių žvilgsnis; šelmiška šypsena dievagojantis, kad beveik nemoka angliškai. Bet, žinoma, kalba kuo puikiausiai. Gimė ji 1940 m. Rusijoje, kur ir užaugo, į Vilnių atvyko šeštajame dešimtmetyje, kai tėvą inžinierių sovietai pasiuntė į žemės ūkio kraštą Lietuvą kurti pramonės. Paskui inžiniere tapo ir ji pati, dirbo elektrografijos įmonėje. Koks vaizdas tuo metu buvo Vilniuje, sunku ir įsivaizduoti. Didžioji gatvių ir namų dalis išliko, bet buvo nutrauktas vidinis tęstinumas. Miesto, kuriame vos per kelerius metus šeimininkavo lenkai, sovietai, vokiečiai, o paskui vėl užėmė Raudonoji armija, gyventojai iš esmės pasikeitė – po Holokausto – dėl sovietų vykdytų iškeldinimų ir masinių išvežimų. To, kas čia vyko per vokiečių okupaciją, lietuviai ir rusai, plūdę į Vilnių iš kitų teritorijų, patys nepatyrė, o iš buvusio žydų geto gyventojų beveik nieko nebeliko. Ir vis dėlto, kaip pasakoja Irina Guzenberg, anuomet mieste tai vienur, tai kitur dar išgirsdavai jidiš kalbą.

Apie tai, kas ištiko Vilniaus žydų moteris, vyrus ir vaikus, kas vyko Paneriuose, imta kalbėti tik aštuntajame dešimtmetyje – nuotrupomis, nekonkrečiai. Ji pati žinojo šiek tiek daugiau: draugės Tamaros tėvai, kuriems pavyko pabėgti iš geto, pasibaigus karui sugrįžo į gimtąjį miestą ir kai ką papasakojo, baugščiai, nelabai noriai. Lemtingiausias Irinai tapo jos sprendimas mokytis gidų kursuose. Kadangi inžinierės atlyginimas buvo labai mažas, jiedvi su Tamara lankė miesto tarybos organizuojamus vakarinius kursus, o ten – turbūt iš gyvo likusio liudininko lūpų – pirmą kartą nuosekliai išgirdo apie tai, kas vyko vokiečių okupacijos metais. Merginai labai knietėjo sužinoti daugiau, ji ieškojo knygų – ir beveik nieko nerado. Nuo tada ji, saviveiklininkė pačia tikrąja šio žodžio prasme, ėmė tyrinėti pati.

Ir tapo didele tyrinėtoja: iš pradžių tyrimais užsiima po darbo, eina į bibliotekas ir archyvus, apvažiuoja naikinimo vietas Baltijos respublikose ir Baltarusijoje, rašo laiškus į visą pasaulį, užmezga ryšius su moksliniais institutais. Ir visa tai sunkiomis sovietinėmis sąlygomis, o jos atveju tai reiškia visai neslepiamą, saugumo palaikomą represinį antisemitizmą. Ji pasakoja, kad geriau tapo tik prasidėjus pertvarkai ir, žinoma, po 1990 m. Daug jos draugių, taip pat ir Tamara, kai tik tapo įmanoma, išvažiavo į Izraelį. Bet Vilniuje vėl atsirado žydiškas gyvenimas. Iš pradžių bendruomenė rinkosi viename kambarėlyje, kur buvo pasakojama, diskutuojama, kuriami planai. 1989 m. įsteigiamas muziejus (Vilniaus Gaono žydų istorijos muziejus, buvusios žydų filharmonijos pastate, kur vykdavo ir teatro vaidinimai, literatūriniai vakarai, o po karo įkurtas kino teatras „Pionierius“). Atvykdavo žmonių iš Amerikos, Izraelio, jie ieškojo žuvusiųjų arba dingusių artimųjų pėdsakų. Pirmoji Guzenberg knyga apie žydiškąjį Vilnių pasirodė 1992 m. ir, kaip sako pati autorė, sukėlė sprogimą. Ta knyga netgi atnešė uždarbio, o tai reiškia, kad nebereikia bijoti senatvės. (Šiaip būtų tekę gyventi iš pensijos: 169 rublių, kaip prisipažino droviai šypsodamasi.) Įmonė, kurioje dirbo, uždaryta, dabar visą energiją galima skirti mėgstamai temai. Kadangi kompiuterio pati neturėjo, naudojosi muziejaus ir neretai ilgus vakarus likdavo dirbti tamsiame tuščiame pastate. Prireikė ne vienų metų, kol peržiūrėjo 1942 m. gyventojų surašymo duomenis ir palygino juos su registracijos įrašais, ieškodama pavardžių tų, kuriuos vokiečiai suvarė į getus Lietuvoje. Ilgi tų pavardžių sąrašai šiandien sudėti į jos knygas. Be to, ji ir toliau kruopščiai rinko medžiagą, koks buvo gyvenimas „Šiaurės Jeruzalėje“, iš tolo švytėjusiame mieste, kuris, anot Czesławo Miłoszo, šimtmečius buvo dvasinis Europos žydų lobynas.

Nuo 1992 m. pasirodė jau ne vienas jos svarbiausio veikalo leidimas ir su kiekvienu didėjo knygos apimtis. Ji išleista trimis kalbomis (lietuviškai, rusiškai, angliškai). Angliškas leidimas *Vilnius. Traces of the Jerusalem of Lithuania* – tai 799 puslapiai ir maždaug penkis kartus daugiau iliustracijų su kuklia paantrašte: *A guidebook*. Išties įspūdinga knyga, unikalus almanachas, pateikiantis gausybę medžiagos (su išsamia rodykle, chronologine lentele, žodynėliu). Per 23 pasivaikščiojimus šiandieninėmis senamiesčio gatvėmis išskleidžiama milžiniška žydų gyvenimo, kuris čia kadaise vyko, panorama. Pradėjus daugeliu senų namų, kiemų ir juos jungusių takų, kurie išliko, tik forma šiek tiek pasikeitė, pereinama prie naujų statinių, atsiradusių ten po 1944 m., kai buvo griaunama tai, kas sena, pasakojama apie buvusius gyventojus ir įvairiausius jų užsiėmimus. Kuo vaizdžiausiai pamatai amatininkų ir medicinos sesučių, aktorių ir poetų, bibliotekininkų, mokslo žmonių, vertėjų, žurnalistų ir vaikų namų vedėjų buitį, sužinai pavardes daugybės žmonių, kurie vienaip ar kitaip pasiekė kažko reikšmingo, supranti, kaip kūrėsi ir stiprėjo tokia pat daugybė grupių ir institucijų. Pajunti atmosferą, kylančią iš įvairiausių kartu patirto džiaugsmo ir liūdesio tradicijų bei formų, vidinę jėgą, atsiradusią iš pamaldumo, intelekto, sąmojo ir pragmatizmo, išlikusią per ne vieną šimtmetį juntant grėsmę priešiškoje aplinkoje. Prie didžiosios pasakojimo mozaikos prisideda įvairiausia kitokia medžiaga: oficialios ir asmeninės nuotraukos; piešinių reprodukcijos, atvirukai, brėžiniai, spaudai; citatos iš dienoraščių ir laiškų, legendų, romanų, memuarų ir laikraščių straipsnių. Gidės Guzenberg kalba visai neįmantri. Labai retai pasitaiko lakoniškas komentaras ar liūdna pastaba, labai retai pajunti kunkuliuojančias emocijas, kaip kad vieno ilgo pasažo pradžioje – jame pasakojama apie buvusius bendruomenės kantorius, kurių užburiantys balsai sutraukdavo didelę publiką ir (anot tų laikų pasakojimo) versdavo moteris alpti: „Oh, the Great Synagogue cantors!“

Taip aš, vedama Guzenberg sakinių, leidžiuosi į pažįstamas vietas – nors esu miesto viešnia, jau bent kartą jas mačiau, – kurios skaitant atgyja kaip vaizduotės, įsiklausymo ir mokymosi vietos. Mat kiekviena jų susijusi su vardais, o vardai skamba nepažįstamai ir labai pažįstamai. Kiekviena gatvė, kuri iškyla per Guzenberg žodžius, turi savo istoriją, kiekvieni namai atsiveria mano juslėms ir atminčiai taip draugiškai, tarsi nebūtų jokių kliūčių tarp ano ir mano pasaulių, tarsi tą suvokimo akimirką būtų įmanoma sugrąžinti į mūsų gyvenimą anuos mirusiuosius, kuriuos kankino ir žudė mano kalba kalbėję žmonės. (Taip sakė Czesławas Miłoszas eilėraštyje rinkinio „Vilniaus gatvės“ pradžioje: jei įmanomas supratimas, tai tik tą vienintelę atjautos akimirką, kai išnyksta viskas, kas mane nuo jų skyrė...)

Skaitau nesistemingai, leidžiuosi pagaunama tai vieno, tai kito pasažo, verčiu lapus tai pirmyn, tai atgal: čia buvo skaitykla, kurią įsteigė garsus švietėjas ir knygų kolekcininkas, joje buvo priebėga mintims nuo vokiečių teroro ir galimybė pasinerti į rašytinį žodį. Čia – ligoninė, kurioje neįbauginti gydytojai rūpindavosi vargetomis pabėgėliais ir badaujančiomis gimdyvėmis ir užkirto kelią epidemijoms. Šioje vietoje buvo klestintis radijo fabrikas „Elektrit“, sovietai perkėlė jį į Minską, o vokiečiai pavertė darbo lageriu. Čia – koncertų salė, kurioje pirmą kartą koncertavo trylikametis Jascha Heifetzas. (Visai netoli jis mokėsi smuikuoti.) Čia – namas, kuriame Theodoras Herzlis 1903 m. buvo susitikęs su vyriausiuoju bendruomenės rabinu. Čia buvo įsteigtas garsusis žydų institutas *Yidisher visnshaftlekher institut* (YIVO, šiandien veikiantis Niujorke). Čia XVIII a. mokė svarbus Talmudo žinovas Vilniaus Gaonas, pas kurį būriais plūsdavo mokiniai iš viso pasaulio. Čia stovėjo garsi Didžioji sinagoga, karo žygyje į Rusiją Napoleonas žavėjosi jos iškilumu, vokiečiai ją išplėšė ir nusiaubė, sovietai 1947 m. nugriovė kartu su šalia esančiu sinagogos kiemu, kur buvo daugybė susibūrimo, studijų ir maldos patalpų visai bendruomenei, – šiandien nelikę nė ženklo. O čia... O čia... O čia senosios kapinės. Vokiečiai kapus išardė. Rusai akmenis panaudojo kaip statybinę medžiagą. O čia – namas, kuriame gyveno Abba Kovneris, poetas ir ginkluoto pasipriešinimo gete vadovas. (Tasai Abba Kovneris prieš pat geto likvidavimą 1943 m. rugsėjį sugebėjo pabėgti, aplinkiniuose miškuose vadovavo žydų partizanų daliniui, jis ir po karo nedavė ramybės. „Vokiečiai turi žinoti, – rašė jis, – kad po Aušvico neįmanoma grįžti prie normalaus gyvenimo.“ Tačiau tas nedideles atpildo akcijas nelabai kas pastebėjo.) O štai mažutėje šito namo mansardoje 1941 m. kelias savaites slėpėsi šimtas žmonių. Trūko oro. Daug kam prasidėjo haliucinacijos, pasimaišė protas, žmonės šūkavo, siautėjo, juos teko primušti (kai kuriuos turbūt net mirtinai), kad neišduotų kitų. Čia – ta vieta, kur gyveno lietuvių vienuolės, gelbėjusios persekiojamus žmones. (Tarp miesto gyventojų nežydų buvo nemažai tokių, kurie padėjo persekiojamiesiems!) O čia selekcijos vieta. Tūkstančiai moterų ir vaikų suvaryti į prekinius vagonus, į Štuthofą, Maidaneką. Čia kalėjimas. Vienoje kameroje mirė didvyriškoji partizanė Sonia Madejsker, mirtinai nukankinta vokiečių, jai tada buvo 30 metų...

Vis pasitaiko vietų, kai nebegaliu skaityti toliau. Per daug vardų, per daug baisių, kruvinų istorijų. Iš atminties iškyla Avromo Suckeverio desperatiškas šūksnis „Kas mes esame? Kokia visų mūsų kančių prasmė?“ iš jo eilėraščio „Cirkas“, kuriame 1941 m. mėgino apčiuopti gete patirtą giliausią pažeminimą ir baimę. Ar man galima tapatintis su iškankintu lyriškuoju „aš“? O gal nevalia dėl tautybės, esu susaistyta su kaltaisiais, nes už nieką neatlyginta, nes man neteko viso to patirti, nes man leista gyventi?

Susitarti su Irina Guzenberg dėl susitikimo nesunku, ji ir dabar dar dažnai būna muziejuje Naugarduko gatvėje. Mielai pasakoja apie savo darbą, tiksliai atsimena visas datas ir pavardes. Ilgo mūsų pašnekesio pabaigoje atidaro rankinę ir parodo pluoštelį kartotekos kortelių, prirašytų hebrajiškais rašmenimis. Taip, ji mokosi hebrajų rašto, nes vis susiduria su tekstais jidiš kalba, kuriuos dar būtinai nori perskaityti (o ši kalba užrašoma hebrajiškomis raidėmis). Paskui papasakoja, kad kiekvienais metais rugsėjo 23 d., Didžiojo geto „likvidavimo“ dieną, žydų bendruomenės autobusas važiuoja į Panerius pagerbti žuvusiųjų ir kad kiekvienais metais tuo autobusu važiuoja vis mažiau žmonių. Užtat atvyksta daugiau žmonių iš įvairių valdiškų įstaigų, sako ji ironiškai šyptelėjusi, svarbūs vyrai su kostiumais ir kaklaraiščiais, su visokiais parodomaisiais niekniekiais. Taip, žydų Wilna – tai nugrimzdusi Atlantida, liūdnai priduria ji, žvilgsniu palydėdama į grindis nukreiptą pirštą, tarsi kaip tik čia, po mumis, būtų vandenyno dugnas, kuriuo tapo toji legendinė sala.

Nuo muziejaus mes dar nusileidžiam į pakalnę, į Pylimo gatvę. Ji nori parodyti paminklą, kuris kaip tik šiandien atidengtas nedidelėje aikštėje. „Kažkoks šiuolaikinis dainininkas, – sako ji, – turbūt iš Amerikos ir jo pirmtakai buvo iš Lietuvos.“ Bronzoje išlietas Leonardas Cohenas, vilkintis smokingu, su skrybėle. Irina fotografuoja. Nusiųs draugei Izraelyje. Parodo gerokai apleisto dviaukščio pastato langą už skulptūros. „Matote? Tenai viršuje gyveno Tamara.“

Grįžusi namo išsitraukiu knygą. Džiaugiuosi, kad nors Irina ir šiaušėsi, įkalbėjau ją parašyti autografą. Ji dar niekad nerašė autografo, nenorėjo imti juodo flomasterio, kurį jai padaviau. Galiausiai šratinuku mažomis lotyniškomis raidėmis kamputyje po pavadinimu nedrąsiai išvedžiojo savo pavardę, po ja parašą kirilica ir datą: 2022.10.21.

Paneriai

Kelionė trunka 8 minutes, o kaina ten ir atgal 1,76 euro. Sėdžiu šiltame, patogiame traukinyje, o išlipusi atsiduriu niekuo neypatingame negražiame priemiestyje su sovietmečio daugiabučiais, individualiais namais, daržais ir prekybos centru. Dar yra ženklas „Panerių memorialas“ su rodykle, juo ir pasikliauju. Kelias veda į mišką. Netrukus asfalto danga baigiasi. Namai seni, mediniai. Priekyje einantys du svirduliuojantys girtuokliai dingsta už surūdijusių vartų. Kažkurioje verandoje sukabinti džiūti apatiniai. Girdėti šunų lojimas. Gal pasiklydau? Ieškau, kas galėtų suteikti informacijos, bet viskas aplink kaip išmirę. Tarp pušų matau nebaigtą statyti namą. Prie jo vyras pjausto šiltinamąją medžiagą. Prieinu, klausiu kelio prie memorialo. Vyras jaunas, šviesiaplaukis, o jo burnoje vos keli dantys. Memorialas? Apie jį nieko nežino. Rodo į stoties pusę ir draugiškai šypsodamasis sako: „Maybe! Maybe!“

Tad patraukiu atgal. O tada man užkanda žadą: šalia staiga ima loti du dideli šunys, šokinėjantys už nelabai patikimai atrodančios vielinės tvoros. Kokia čia vieta? Kur aš patekau? Tolėliau pamatau į automobilį lipantį vyriškį. Bėgu prie jo, sukaitusi ir neatgaudama kvapo, gestikuliuoju, rodau telefono ekrane žodį „memorialas“. Galiausiai jis supranta. Parodo, kad lipčiau į automobilį, ir tylėdamas nuveža mane visai neilgą kelio atkarpą iki tuščios mašinų stovėjimo aikštelės. Kelionės tikslas pasiektas.

Plytelėmis grįstas įėjimas tarp retų pušų, juodas marmuras su užrašais, lietaus ir vėjo plakami informaciniai stendai keturiomis kalbomis, asfaltuotas keliukas, abiejose jo pusėse – žibintai, kuriuos dengia žalsva patina. Kelias driekiasi per visą plotą didele netaisyklinga kilpa, paženklinta 19 sustojimų. Apima keistas jausmas, kad žengiu į nuošalę, kuri su kiekvienu žingsniu darosi vis gilesnė ir neįžvelgiamesnė. Gal tik dėl to, kad šią valandą esu vienintelė lankytoja.

Čia pastatytų paminklų istorija – viso memorialo istorijos dalis, paviršinis jos sluoksnis. Iš jos sužinai, kad net, atrodytų, aiškiausi faktai vertinami politiškai ir kad istorinės tiesos neatskiriamos nuo požiūrių ir perspektyvų. Sovietai, 1948 m. nugriovę išgyvenusiųjų pastatytą paminklą čia nužudytiems žydams, pakeitė jį juodu obelisku su raudona žvaigžde viršuje ir užrašu „Fašizmo aukoms atminti“.

Nukelta į p. 11 ►

Rašytojo karas

ANDRIJUS LIUBKA (g. 1987) – ukrainiečių prozininkas, poetas, vertėjas. Lietuviškai užpernai buvo išleistas bene garsiausias jo romanas „Karbidas“, skelbta ištrauka iš knygos „MUR: mažasis ukrainietiškas romanas“ (žr. „Š. A.“, 2021.II.26; vert. D. Rinkevičienė). Pernai rugsėjį vykusiame kasmetiniame tarptautiniame poezijos festivalyje „Černivcų meridianas“ (*Meridian Czernowitz*) su rašytoju kalbėjosi šeštus metus Ukrainoje gyvenanti amerikietė KATE TZURKAN, rašytoja, redaktorė, ukrainiečių literatūros vertėja ir propaguotoja. Interviu paskelbtas lapkritį.

– Kaip pasikeitė jūsų rašymo įpročiai nuo invazijos pradžios vasario mėnesį? Žinau, kad dabar didžiąją jūsų laiko dalį užima savanoriška veikla, bet ar mėginote rasti laiko rašymui, kad ir dėl savęs?

– Nelabai. Turiu prisipažinti, kad šiuo laikotarpiu nenoriu rašyti nieko naujo, – ar tai būtų straipsnis, ar romanas. Prasidėjus invazijai labai nusivyliau tuo, ką dariau iki tol. Daug verčiau ir populiarinau Balkanų šalių, ypač Serbijos, literatūrą, viso regiono laikraščiai nuolat prašydavo manęs duoti interviu, parašyti tekstą ir pan. Tačiau prasidėjus invazijai daug Serbijos spaudos laikėsi prorusiškos pozicijos. Bosnijoje ir Hercegovinoje diskursas buvo nevienareikšmiškas, o Kroatijoje spauda bandė nuduoti, kad nedera stoti į kurią nors pusę. Tada supratau, jog nebenoriu daugiau rašyti ir versti. Šita veikla atrodo pernelyg nutolusi nuo labai realių problemų Ukrainoje ir žmonių, kuriems reikia pagalbos.

Vietoj to nuo pat pirmųjų invazijos dienų pasinėriau į savanorišką darbą. Pradėjau nuo to, kad padėdavau pabėgėliams iš rytų susirasti gyvenamąją vietą čia, vakarų Ukrainoje. Tai buvo tarsi *CouchSurfing* stokojantiems žmonėms. Savo ruožtu daugelį traukinių, atvykstančių iš rytų, reikėjo pripildyti pagalbos priemonių atgalinei kelionei. Todėl kartu su kitais savanoriais ėmėmės darbo parūpinti būtinų dalykų, pavyzdžiui, vaistų, pafrontės ligoninėms.

Daug kitų rašytojų tęsia savo darbą ir propaguoja ukrainiečių kultūrą užsienyje. Tai labai svarbu, ir aš didžiuojuosi galėdamas vadinti juos savo bendraminčiais. Žinau, kad aš irgi kada nors vėl rašysiu. Bet ne dabar. Negaliu įsijausti į rašymui reikalingą būseną. Net jei ir mėginčiau, visų pirma knietėtų tikrinti naujienas arba įsitikinti, kad fronte tarnaujantys mano draugai tebegyvi.

– Nuo invazijos pradžios dalyvavote keliuose literatūriniuose renginiuose užsienyje, o čia, Černivcuose, sausakimšai auditorijai ką tik pristatėte naują savo esė rinkinį. Ar tenka grumtis – nerandu geresnio termino – su kažin kokiu kognityviniu disonansu, kai naujoji mūsų tikrovė iš dalies sutampa su buvusiąja?

– Aš gyvenu Užhorode, pasienyje su Slovakija, todėl kasdienybė teka iš esmės įprasta vaga. Man sunku – labiau išryškėja skirtumai – tik tada, kai grįžtu pristatęs pagalbą į frontą. Grįžus iš užsienio irgi sunkoka. Neseniai dalyvavau tarptautiniame Edinburgo knygų festivalyje, kur buvo visiškai kitokia realybė. Žmonės iš viso pasaulio neįtikėtinai palaikė Ukrainą, bet nesu tikras, ar jie iki galo supranta, kaip smarkiai pasikeitė mūsų gyvenimas. Jie vis dar gyvena įprastą gyvenimą be oro pavojaus sirenų, skelbiančių artėjančią grėsmę. Edinburge vilkėjau marškinėlius su antirusišku šūkiu ant krūtinės, nors tai nėra įprastinė mano apranga literatūriniuose renginiuose. Taip pasielgiau norėdamas parodyti mūsų nusiteikimą. Nenorime vilkėti baltų kostiuminių marškinių, nes mūsų gyvenimas jau toli gražu nebe toks.

Drauge prisimenu skaitytus pasakojimus apie Bosnijos karą, apie bosnių moteris, kurios, nors ir stokodamos maisto ar elektros, dažydavosi ir puošdavosi išeiginiais rūbais. Tai – orumo išsaugojimo klausimas. Tai, kad „Meridianas“ Černivcuose įvyko šiais metais, yra mažas stebuklas. Jis liudija ypatingą Ukrainos kultūrinės sferos drąsą ir, reikia pasakyti, šiokią tokią beprotybę. Mes surengėme didžiulį kultūrinį renginį karo metu. Bet mums labai svarbu parodyti, kad kovojame ir už Ukrainos kultūrą. Kovojame už galimybę rengti tokius festivalius, kalbėti apie tai, ką mėgstame ir darome. Ir šiandien aš net nusprendžiau apsivilkti tuos baltus marškinius, nes noriu tikėti, kad kada nors vėl grįšime į normalų gyvenimą. Atrodo, lyg ir smulki detalė, gal net nereikšminga, bet psichologiniu atžvilgiu tai neįkainojama. Žvelgiant ne tik į geopolitinius veiksnius, karas visų pirma egzistuoja asmeniniu lygmeniu. Kiekvienas ukrainietis vyras, moteris ir vaikas turi savo supratimą apie karą ir turi savų priežasčių šią kovą tęsti. Svarbu ir toliau branginti tuos dalykus, kurie padeda mums išgyventi šį sunkų laikotarpį.

– Po invazijos Ukrainoje paspartėjo dekomunizacijos ar, tiksliau, dekolonizacijos procesas. Visai neseniai iš Černivcų centro pašalintas paminklas Raudonosios armijos kareiviui, nors vos prieš keletą metų tai būtų buvęs neįsivaizduojamas dalykas. Netoli Užhorodo esančiame Mukačevės mieste nukeltas Puškino biustas. Man atrodo, kad daugelis vakariečių to nesupranta, ir prie šito, žinoma, neprisideda ir tokie rusų rašytojai kaip Michailas Šiškinas, žurnale „The Atlantic“ rašantis apie savo viltis, kad ukrainiečių rašytojai „užstos“ Puškiną ir kitus rusų kultūros veikėjus Ukrainoje [žr. „Š. A.“, 2022.XII.9]. Ką jūs apie tai manote?

– Kovo mėnesį buvau iš tų žmonių, kurie pasisakė už gatvių pavadinimų keitimą Užhorode. Užhorodas – gana nedidelis miestas, tačiau mes vis tiek turėjome 56 gatvių pavadinimus, skirtus rusų mokslininkams, rašytojams, kariniams veikėjams ir t. t. Tai beprotiška. Užhorodas niekada nepriklausė Rusijos imperijai, o Sovietų Sąjungai atiteko tik po Antrojo pasaulinio karo. Realiai vertinant, tai trumpas laikotarpis, tačiau šie rusų kultūros pėdsakai išliko. Man atrodė nesąmonė, kad po trisdešimties Ukrainos nepriklausomybės ir aštuonerių karo su Rusija metų mes tebeturime visus šiuos gatvių pavadinimus ir paminklus. Deja, daug žmonių nebuvo nusiteikę ką nors keisti. „Ką gi jums padarė Puškinas ar Turgenevas?“ – klausdavo manęs. Arba sakydavo, kad dėl to bus daug biurokratinių problemų, mat daugybei žmonių tektų keisti dokumentus. Apie tokius dalykus galėjome galvoti tik po karo. Bet tada sužinojome apie rusų okupantų karo nusikaltimus Kyjivo srityje ir žmonės liovėsi prieštaravę.

Viskas buvo padaryta labai humaniškai. Puškino biustas Mukačevėje buvo perkeltas į istorijos muziejų, mes jo nesunaikinome. Mano pozicija dėl statulų pašalinimo ir gatvių pervadinimo buvo grindžiama supratimu, kad mes nesame nusiteikę prieš rusų kultūrą. Nesielgiame ir kaip literatūros kritikai, skelbiantys, esą Puškinas ar Turgenevas buvo blogi rašytojai. Mes paprasčiausiai valome savo miestus. Turite suprasti, kad rusams buvo labai svarbu statyti paminklus Puškinui ir kitiems kultūros veikėjams tokiuose miestuose kaip Užhorodas ar Mukačevė, nes tai buvo vakarinis sovietų imperijos pakraštys. Jie galėjo girtis, kad Puškino įtaka driekiasi nuo Užhorodo iki pat Vladivostoko. Tačiau tai nebuvo susiję su Puškinu kaip poetu. Nesu tikras, kad Putinas ir jo galvažudžių gauja yra gerai susipažinę su Puškino poezija ar, tiesą sakant, su kita rusų literatūros klasika.

Taigi, dar kartą noriu pabrėžti, kad mes nesame nusiteikę prieš rusų kultūrą. Tačiau labai sunku vaikščioti Dostojevskio ar Puškino gatve žinant, kas įvyko Bučoje. Įsivaizduokite: žiūrite į tuos gatvių pavadinimus ir galvojate, ar jūsų draugas ar šeimos narys, besikaunantis fronte, vis dar gyvas. Tai, kaip minėjote, yra tam tikra kognityvinio disonanso forma. Šioje taikioje vakarinėje Ukrainos dalyje mums nereikia taip dažnai nerimauti dėl raketų smūgių, todėl tai yra vienas iš dalykų, kuriuos galime padaryti norėdami padėti. Šioje kovoje už nepriklausomybę yra daugybė frontų, ir mes norime juose dalyvauti.

– Tęsiant šią temą, ką manote apie daugelio ukrainiečių raginimą nutraukti bendradarbiavimą su Rusijos menininkais karo metu? Ar ateityje matote galimybę ukrainiečių ir rusų autoriams vėl dalytis ta pačia scena?

– Aš asmeniškai negaliu prisiversti to daryti, tik ne karo metu. Bet neabejoju, kad ateityje literatūros festivalių organizatoriai ir toliau stengsis ukrainiečių ir rusų autorius kviesti drauge. Man nerūpi kultūriniai karai, kuriais užsiima vadinamieji gerieji rusai. Visiškai. Mačiau internete kilusį pasipiktinimą dėl Šiškino straipsnio, bet jo neskaičiau. Visa tai taip nutolę nuo realių problemų. Neturiu laiko tokiam šlamštui. Vadinamieji gerieji rusai bando susikurti sau įvaizdį karo aukų, kurių kančios prilygsta mūsiškėms. Tuo pat metu jie visada sulaukdavo didelės institucinės Vakarų paramos – stipendijų, akademinių postų ir kt. formomis – vien dėl to, kad yra nusistatę prieš Putiną. Gausybė laiko ir išteklių sunaudota jiems aprūpinti. Manau, jei literatūros festivaliai, rezidencijos ir kitos institucijos nori populiarinti ukrainiečių kultūrą ir kviestis ukrainiečių autorius dalyvauti savo renginiuose, gali tai daryti nesodindami rusų šalia mūsų – ypač kol ukrainiečiai vis dar žūsta nuo Rusijos raketų smūgių.

Po karo visi turėsime prisidėti prie regione vyraujančio diskurso dekolonizavimo. Pavyzdžiui, universitetų slavistikos studijų programose ilgą laiką dominavo rusų akademinė mintis. Kitos slavų kultūros – čekų, lenkų, slovakų, ukrainiečių ir t. t. – jose gožiamos „didžiosios“ Rusijos šešėlio.

Viskas, kas rusiška, šiomis dienomis man atgrasu. Tarkim, negaliu klausytis dainų rusų kalba, net ukrainiečių atlikėjų. Puikiai išmanau rusų literatūrą, bet man sunku ką nors skaityti, net jei tai antirusiška. Darau viską, kad ši kalba nebebūtų mano gyvenimo dalis. Kaip taip atsitiko, kad aš, ukrainietis iš Užhorodo, užaugau laisvai šnekėdamas rusiškai, nors neturiu nė vieno giminaičio ruso?

Drauge neįmanoma ryšius nutraukti neatšaukiamai. Pateiksiu pavyzdį. Šiuo metu vyksta diskusijos, ką daryti su Bulgakovo muziejumi Kijeve. Yra norinčiųjų jo atsikratyti, nes, jų teigimu, Bulgakovas buvo ukrainofobas ir todėl nenusipelno vietos mūsų kultūroje, o kiti pasisako už kitokį požiūrį į jo ryšių su Ukraina vaizdavimą. Bendro sutarimo šiuo klausimu kol kas nėra. Manau, kad tai yra didesnio dekolonizavimo proceso dalis. Kad galėtume normaliai gyventi, mes, ukrainiečiai, turime rasti kokį nors sistemį tokių klausimų sprendimą. Neįmanoma spręsti muziejų, gatvių pavadinimų ir kt. klausimų, vadovaujantis vien tik emocijomis. O savo pastangų rezultatus pamatysime tik kitoje kartoje. Tikiuosi, kad mano mažametė dukra užaugusi sklandžiai kalbės ne rusų, o kitomis kalbomis.

– Neseniai galvojau apie interviu su Jurijumi Andruchovyčiumi, jis sakė, kad ukrainiečių rašytojai neturėtų savęs laikyti diplomatais. Nes visų pirma jie yra rašytojai. Visa kita – antraeilis dalykas. Manote, tokia pozicija priimtina visapusiško karo kontekste?

– Mūsų, kaip rašytojų, svarbiausia užduotis visada turėtų būti rašyti gerus tekstus. Tai nepasikeitė. Deja, čia, Ukrainoje, rašytojai dažnai įpareigojami imtis tokio savotiško „tautos sąžinės“ vaidmens. Mūsų šalyje – ypač prieš karą – žmonės buvo linkę nepasitikėti politikais. Todėl rašytojai ir kiti kultūros veikėjai laikyti patikimesniais. Pavyzdžiui, kai Ukrainos laikraščiai ima interviu iš rašytojų, įprasta, kad mums užduoda klausimų apie politiką ar ekonomiką. O užsienio žurnalistai mūsų klausia dalykų, susijusių su rašymo stiliumi ir forma. Mes jiems – tik rašytojai.

Po Rusijos įsiveržimo viskas tapo dar labiau politiška. Ukrainos rašytojai ir toliau atlieka šį kultūros diplomatų vaidmenį, bet ne savo noru. Daug mieliau sutelktume dėmesį į meno kūrimą. Bet, mano manymu, tai mums sekasi visai neblogai. Dar iki invazijos Ukraina netgi sugebėjo įsteigti keletą valstybinių institucijų, kurios remia vertimus ir kitus kultūrinius projektus. Vienas iš tiesioginių šios veiklos rezultatų yra tai, kad po rusų įsiveržimo mes sulaukėme palaikymo iš viso pasaulio, nes daugybei žmonių buvo sudaryta galimybė sužinoti, kad ukrainiečių kultūra gyvuoja, kad ji gana turtinga ir įvairialypė ir kad mes nesame kraujotroškos naciai, kaip rusai nori visus tuo įtikinti. Šiuo požiūriu kultūrinė diplomatija gali būti ganėtinai naudinga ir veiksminga.

– Grįžkime prie jūsų savanorystės. Kada nusprendėte, kad būtina įsitraukti?

– Netroškau būti savanoriu. Noriu gyventi šalyje, kurioje tokių dalykų nereikia, bet, deja, dabartinė realybė kitokia. Dabar esu „etatinis“ savanoris. Tai gana sudėtinga, tenka daug ir sparčiai mokytis, bet kasdien matau teigiamų rezultatų. Apie automobilius ne kažin ką išmanau. Tai ne mano arkliukas. Jei kovo mėnesį būtumėt pasakę, kad dabartinis mano gyvenimas suksis apie automobilius, nebūčiau patikėjęs. Dabar esu vairuotojas, mašinų kariuomenei pristatytojas. Vis dėlto geriausias variantas man pasibaigus karui būtų grįžti prie įprastinio darbo – rašymo.

Į savanorišką veiklą įsitraukiau labai savotiškai, bet natūraliai. Tai prasidėjo per Velykas. Užkarpatėje yra tokia vietinė tradicija – į velykinį krepšelį įdėti rūkytos naminės dešros – *kilbasos*, – kad ją pašventintų šventikas. Prieš šventes susiėję su bičiuliais nusprendėme, jog mūsų draugams, pašauktiems į tarnybą, būtina perduoti šių dešrų, idant ir jie galėtų mėgautis Velykomis, kad ir apkasuose. Nupirkome 100 kilogramų *kilbasos*, o aš paskambinau bičiuliui fronte, sukdamas galvą, kaip jiems jas nugabenti. Bičiulis pasakė, kad jų naujai suformuotas dalinys turi beveik viską, ko reikia, išskyrus visureigius. Transportas yra mūsų kariuomenės gelbėjimosi ratas, o mašinos karo zonose ilgai netveria. Taigi, mes nupirkome jiems visureigį. Už gana didelę kainą – tai buvo visureigis iš Vokietijos, kuris kainavo 9,4 tūkst. eurų. Kai feisbuke paskelbiau savo banko sąskaitos numerį ir parašiau, kad net ir nedidelės aukos pagelbės, mano telefonas tiesiog užkaito. Vienu metu turėjau jį išjungti, nes pinigai „krito“ kas sekundę. Kai ryte įsijungiau telefoną, pinigų užteko dviem automobiliams. Tuomet supratau, kad aš galiu sutelkti savo auditoriją, kurią būriau metų metus, nuveikti ką nors gero. Žmonės norėjo padėti ir tikėjo, kad sugebėsiu atlikti šį darbą. Šie pinigai – vidurinės klasės ukrainiečių, pervedančių nedideles sumas, tačiau pinigų sparčiai prisikaupia. Per penkis mėnesius jau nupirkau 45 automobilius, ir mes tęsime tai tiek, kiek reikės.

– Pasaulį pribloškė vaizdai iš fronto, bet niekas, realiai ten nepabuvęs, nepajėgia suvokti, kas tai yra. Ar galėtumėte papasakoti, kas jums labiausiai įstrigo iš to, ką matėte?

– Vyrai ir moterys priešakinėse linijose turėjo „sustabdyti“ savo gyvenimą. Toks būvis nėra lengvas. Turint tai omeny, visada jaudina, kaip jie, nepaisydami aplinkybių, bando susikurti tam tikro jaukumo. Mane, kaip rašytoją, domina labai žmogiški dalykai, pavyzdžiui, kaip jie ruošia savo mėgstamą kavą arba kaip stumia laiką apkasuose, kai nekovoja. Teko matyti ir karių vaikų piešinių parodėlę. Tie popieriaus lopinėliai jiems yra ne tik atminai, bet ir simboliai to, dėl ko jie kovoja. Kai nugabenę jų artimųjų įduotus siuntinius sėdame ir valgome su tais vaikinais, aptarinėdami, kas vyksta jų gimtuosiuose miestuose, patiri stiprų sukrėtimą. Suaugęs vyras gali apsiverkti.

project-syndicate.org
Vertė A. P.

KRZYSZTOF CZYŻEWSKI

Įsišaknijęs benamystėje

Žodis apie Grigorijų Kanovičių

1. Grigorijus Kanovičius gimė 1929 metų birželio 18 dieną, mirė 2023 metų sausio 20 dieną, rašytojas. „Tik tiek. Nė eilutės daugiau, nes visa kita yra netiesa.“

Būtent tokius žodžius rašytojo antkapyje išraižytų senasis Efraimas Dudakas, akmentašys iš romano „Ožiukas už porą skatikų“, kurį į lenkų kalbą išvertė Aleksandras Bogdańskis[1]. Jis buvo sielininko Jokūbo sūnus, drūtas žmogus, plačių kaip Nemuno vaga pečių ir tvirtos lyg tiltas nugaros, per kurią kartą net pervažiavo vandenvežys Šmulė Senderis; ir, be to, jis turėjo du namus: vieną dengtą šiaudiniu stogu, antrą – tyla; ir lyg to dar būtų maža, raižė antkapių angelus taip, kad šie net su vienu perlaužtu sparnu veržėsi aukštyn...

Tarkim, toks antkapis atsirastų miestelyje, į kurį „Viešpats, jei apskritai buvo užsukęs, tai tik akimirkai. O ką gali nuveikti Dievas per vieną akimirką?“

Savo tėvo antkapyje Efraimas išraižė sielį. Kreivai į tai žiūrėjo rabinas Uris, nes žydų kapinėse gali būti granatų vaisių, palmių arba vynmedžių, net liūtas arba pelikanai su jų mažyliais, bet sielis? Tačiau nuo to meto visgi kai kas galėjo pasikeisti, pasaulis nestovi vietoje, upe pasroviui išplaukė nauji Lietuvos žydų Dudakų giminės sagos tomai. Taigi dabar, sužinoję apie Grigorijaus Kanovičiaus mirtį, galime įsivaizduoti, kad Efraimui neteks nutašyti sielio nuo jo antkapio ir keisti jį maža valtele su irkluotoju, paleidusiu iš rankų irklus. „Juk dangus tai ne žemė, ten visiems pakaks vietos...“

Kodėl tas dangus neturėtų priimti lyg paukštis virš žemės skrendančio sielio? Tai bus sielis Knyga, ant kurios Iwona Chmielewska, kurdama šio romano lenkiško leidimo viršelį, pavaizdavo pogromų gaisruose apdegusį namą su atvertais macebų[2] formos langais. O ant sielio mažytė neišvaizdaus žmogelio figūra, blaškoma įsiaudrinusių bangų ir dingstanti „neaprėpiamoje vandens-mirties gelmėje“. Taip tatai matė Efraimas; į gyvenimo upės putotą bangą, gaivalo šėlsmą, įtraukiančią vandens jėgą nublokštas žmogus.

Grigorijus Kanovičius, panašiai kaip Efraimas, per savo ilgą gyvenimą matė vien irstantį sielį: „Liko tik slidūs šlapi rąstai, kuriuos kiekvienas stengiasi pasisavinti, kad pasistatytų s a v o namą, surėstų s a v o tvartą, iškeltų s a v o tvirtovę.“ Rabino Urio žodžiai, raginantys eiti teisingumo keliu ir laikytis tikėjimo, buvo jau tik tuščias garsas, nes „koks gi tas tikėjimas, kuris telpa viename name, kurį galima nuginti į tvartą, kuriam reikia tvirtovės?“ Todėl sielis, kurį rašytojo antkapyje išraižytų Efraimas, iš naujo surištų į sielį atskirus rąstus, o ant jo išsilaikyti bandantis žmogus negalėtų apsiriboti tik savimi.

Nuotraukoje, kurią padariau Kanovičių bute Bat Jame, rašytojas Grigorijus sėdi po savo portretu, nutapytu Adomo Jacovskio. Į sielį įsikibęs, benamystėje įsišaknijęs žmogus. Jam neužteko žemėje vietos.

2. Paskutinį kartą susitikome 2019 metų lapkritį. Vos peržengus jo buto slenkstį, mane pasiekė ne šio pasaulio žvilgsnis. Toks buvo jau tada, kai su juo susipažinau. Grigorijus Kanovičius tuomet trumpam grįžo į Vilnių, liovėsi vadovauti tenykštei žydų bendruomenei ir rašė tik rusiškai. Rašymą suvokdavo taip, kaip vienas jo herojus Icchakas Malkinas suvokė gyvenimo prasmę, kuri yra „ne dauginimas, o nesibaigiantis perskaitymas“. Atvažiavo į Seinus, o paskui su „Ožiuku už porą skatikų“ pajudėjome per Lenkiją, nuo Gdansko iki Krokuvos Kazimiero, per Varšuvą ir Liubliną. Jis ne tiek žvalgėsi po matomo pasaulio pamušalus, kiek per gaisravietes ir pelenus žiūrėjo, žvelgė į mano gyvenamą pasaulį, kuris kaip šviežias odos sluoksnis dengė atvirą žaizdą. Ir šitaip buvo tą kartą, Bat Jamo mieste, iki kurio nukeliavau rytine Vidužemio jūros pakrante iš Tel Avivo per Senąją Jafą, – vis žvelgė iš vidaus pasaulio, kuris jo akyse pavirto pelenais.

Tiršta ant smėlėtų kopų išsidėsčiusių kelių aukštų namų gyvenvietė. Gatvėse girdisi hebrajų ir rusų kalbos. Netoliese nedidelis Holokausto muziejus, taip pat Sholemo Asho[3] namas – gyvenimas nubloškė jį šičia po daugelio metų, praleistų Kutne, Vloclaveke, Varšuvoje, Vilniuje, Berlyne ir Amerikoje. Po „Miestelio“ autoriaus mirties 1957 metais šis namas tapo gyvu jidiš kultūros centru, turinčiu turtingą archyvą ir biblioteką, įdomią avangardinės tapybos kolekciją bei rašytojų, vertėjų ir menininkų susitikimų tradiciją; dabar jis naujai atgimsta kaip šiuolaikinio meno kompleksas, kuriam taip pat priklauso Kyjive gimusio avangardinio žydų meno pionieriaus Issacharo Ber Rybacko namas.

Kanovičių butas yra Januszo Korczako gatvėje. Skambutis antrame aukšte, prasiveria durys ir iškart šiltas ponios Olgos[4] apkabinimas. Grigorijus, perkopęs devynias dešimtis, laukia fotelyje, pasisveikina lenkiškai. Małgosia[5] įteikia jam Adamo Pomorskio į lenkų kalbą išverstą „Miestelio romansą“[6]. Jis uždeda ranką ant knygos, lyg ant duonos kepalo, tarsi norėdamas įsitikinti, ar išėjusi iš spaustuvės ji dar išsaugojo šilumos. Perskaito viršelio užrašus, klausia manęs, kuriame miestelyje mums keliaujant su juo per Lietuvą padariau tą nuotrauką – tikrai ne Jonavoje, bet gal Kėdainiuose? Vandžiogaloje ar Ukmergėje. „Tai mano *proščialnaja*“[7], – sako apie romaną, kurį baigė rašyti prieš septynerius metus, žinodamas, kad jis bus paskutinis. Vienintelė skola, kurią, kaip juto, privalo sumokėti, kol gyvas, nes tai pasakojimas apie motiną, o kartu ir apie savo vaikystę. Nuplėšė nuo jos literatūriškumą, stengėsi išlikti ištikimas tikrovei taip, kaip ją suprato motina: knygoje turi būti parašyta taip, kaip buvo iš tikrųjų.

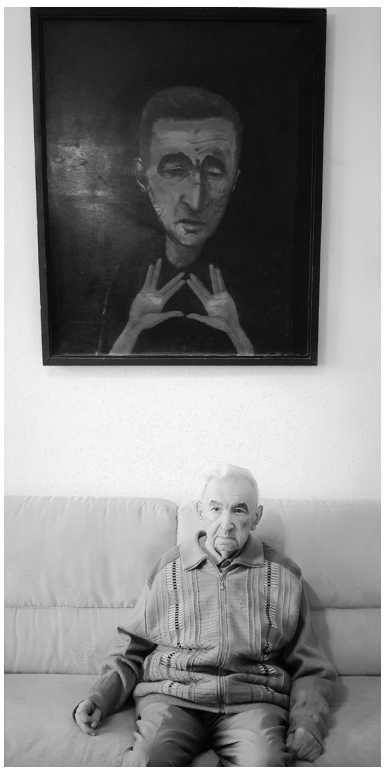

„Miestelio romansas“, kurio poetika, palyginti su dvasingu ankstesnių romanų barokiškumu, tampa šiurkštesnė, išlieka didžiosios Lietuvos žydų sagos integrali dalis. Jo herojams sostinė buvo Šiaurės Jeruzalė, tai yra Vilnius, o mažasis pasaulio centras – Miškinių miestelis, tai yra Jonava prie Kauno. Kanovičiaus saga yra vienintelė pasaulietinė išminties literatūra, kurios pradžia siekia Saliamoną ir žydų religinę tradiciją. Beveik kiekviename jos puslapyje glūdi gyvenimo maksima, padiktuota gyvenimo patirties ir likimo, kurį patyrė štetlo gyventojai: senelė Rocha, gydytojas Bliumenfeldas, nenuorama Pinchasas, mama Chenka Dudak ir visas tuntas įvairių profesijų, skirtingų visuomenės sluoksnių, kultūrų ir kalbų žmonių. „Važiuok, važiuok. Jeigu paukštis visą laiką tupi ant šakos, jis gali pamiršti, kaip skraidyti“, – išgirdo Chenka, gavusi tėvo palaiminimą keliauti pas mylimąjį į svetimą miestą. Ir šitaip nuo pirmo iki paskutinio puslapio – „šventų kvailių“ kalba, kuri nesiskiria su išmintimi, įgyta per ašaras ir maldas. Nemažai metų skaitome ją lyg naują „Žmogiškosios komedijos“ paveikslą, per litvakų pasaulį žiūrėdami į save lyg veidrodyje, taip pat ir į tai, ką norėtume nuslėpti. Paties autoriaus žvilgsnis, nors iš tamsos, tuose romanuose yra lyg aiškiaregio: norint matyti tiesą, reikia šviesos, net jei ją išskelti reikėjo iš mūsų menkysčių menkystės.

Ponia Olga jau spėjo užplikyti arbatos ir dabar drauge žiūrinėjame senas nuotraukas, kalbamės apie Grigorijaus knygų vertimus į įvairias kalbas ir apie tylą, su kuria jis susiduria Izraelyje, apie tai, kad jo neverčia į hebrajų kalbą. „Radau šičia geriausią vietą gyventi, bet ne namus“, – sako rašytojas. Asho, Rybacko namas... taip, bet Kanovičiaus? Šiame pasaulyje Kanovičius lieka benamis.

Į mūsų pokalbį kelioms minutėms įsiterpia Sergejus, vienas iš dviejų Grigorijaus sūnų, skambina iš Briuselio pasiteirauti, ar įvyko mūsų susitikimas, kurį pagelbėjo surengti. Pasakau jam, kad „Miestelio romansas“ jau nukeliavo į lenkų knygynus. Sunku kaip reikiant įvertinti jo indėlį į tėvo kūrybos propagavimą pasaulyje. Ir neįmanoma svajoti apie geresnę šeimą. Paskutiniai žodžiai, kuriuos tars Grigorijus ir Olga jau atsisveikindami, bus apie tai, kas svarbiausia jiems teko gyvenime, – būtent, kad jiedu turi vienas kitą. Taigi ne su šeima susijusi Kanovičiaus benamystė. Be stogo virš galvos buvo rašytojas, ir būtent šio neturėjimas lėmė jo kūrybos esmę.

Grigorijaus Kanovičiaus žvilgsnis klydinėja paribio miestų ir miestelių galaktikoje, kurioje įvyko lemtinga katastrofa. Jis regi lietuvį laiškininką, kuris su žydais siuvėjais kalbasi jidiš, seną žydę, kuri turguje lietuviškai klausinėja pono Doveikos, ar jo kiaušiniai yra košeriniai, įsimylėjėlių porą, maišančią konfliktuojančių šeimų kraują, karo tarnybą, kurioje į vieną gretą rikiuojasi skirtingų religijų ir tautybių vyrai. Girdi seną nenuoramą Pinchasą, kaip šis savo bičiuliui krikščioniui lietuviui aiškina visų žmogiškų kančių priežastis: „Dievas, pone Vladai, sukūrė ne lietuvius, vokiečius ar žydus, o žmogų. Bet nenurodė vietos, kur žmogus be jokio ženklo ant krūtinės galėtų nesibaiminti dėl savo gyvybės...“ Ant atminties užkaboriuose išsibarsčiusių bendro gyvenimo nuotrupų gula apokalipsės meto vaizdai, kai žmonės žuvo ne tik nuo okupanto, bet ir nuo kaimyno rankos.

„Griša, prisimeni?“ – kitapus stalo sėdinti ponia Olga veda jį takeliais senosios karalystės, kurioje „galima išravėti daržą, bet ne istoriją“. Jis meiliai į ją žvilgteli ir tuo pat metu žvilgsniu grįžta į vidinę tamsą, lyg būtų gelmių ligos užvaldytas nardytojas. Rašė knygas panašiai kaip Hiršas, vienas jo romanų herojų, sodino medžius Paneriuose – taip, kad jų šaknys susipintų su mirusiųjų plaukais. Matau jį, sėdintį po savo portretu, dar Vilniuje meistriškai nutapytu Adomo Jacovskio, beveik visai nesitraukiantį iš savo buto Bat Jame, atsitvėrusį nuo pasaulio amžina neužmarštimi. Primena vieną iš tų „nereikalingų žydų“ iš Bernardinų sodo Vilniuje, kuriuos taip puikiai pavaizdavo viename savo romane, rašydamas apie (ne)gyvenimą po Holokausto. Vis labiau buvo vienas iš jų, gal ypač Icchakas, kurį užgriuvo pojūtis kažko neišvengiamo, kas visgi nebuvo mirties baimė: „pajuto, kaip tamsa siurbia visą jo esybę, dalelę po dalelės, narelį po narelio, kurie atskyla nuo jo kaip lytys nuo priešalo, ir Icchakas nebepajėgė priešintis nepastebimam, neskausmingam siurbimui. Ar uždegsi šviesą, ar ne – niekas nepasikeis. Kitų neprisišauksi, neprisibelsi, nepasieksi.“[8]

Kalbėdami grįžtame į laiką, kai kartu keliavome per Lietuvą, ir kai – ne be pasipriešinimo – leidosi įtikinamas užsukti į Jonavą. Tada parodė mums pastatą, kuris kadaise buvo sinagoga, o mums atvažiavus ten veikė kepykla. Jis atsisakė ten užeiti. Valandėlę pasikalbėję su ten dirbusiais žmonėmis, grįžome prie jo ir vėl prašėme, kvietėme pažvelgti į vidų. Paaiškėjo, kad žinia apie Grigorijaus Kanovičiaus atvykimą kepėjus labai sujaudino. Po akimirkos atvažiavo jų direktorius, ant stalo atsirado vaišių, o netrukus nei iš šio, nei iš to išsirikiavo jo romanų gerbėjų eilutė su knygų egzemplioriais, laukiančių autoriaus parašo.

Dabar Bat Jame beveik nepastebimai šyptelėjo tam prisiminimui. Jis vėl priminė jam tėvą, Jonavos siuvėją, kuris norą rašyti knygas vertino kaip pavojingą, nes tai galėjo atitolinti jauną žmogų nuo realaus gyvenimo, tapti kliūtimi įgyti „tikrą“ profesiją. Sunerimęs dėl Grišos polinkio į knygas, nuvežė sūnų į Vilnių ir vedė nuo vieno knygyno prie kito. Stojo prieš vitrinas, o tėvas, rodydamas knygų pilnas lentynas, kartojo: „Tu tik žvilgtelėk! Žvilgtelėk!“ Tatai turėjo reikšti tik viena – jau sukurta nesuskaičiuojama daugybė knygų, kuriose aprašyta viskas, ką reikėjo aprašyti, tad kokia prasmė skirti savo gyvenimą ir rašyti dar vieną, kuri bus kaip adata šieno kupetoje? Iš esmės tėvo žodžiai skambėjo „Gib a kuk“, nes jų gimtoji kalba buvo jidiš, o rusų kalba – vėlesnis sąmoningas rašytojo pasirinkimas. Bet atsitiko taip, kad jaunų autorių kūrinius spausdinusio žurnalo redaktorė atkreipė dėmesį ir publikavo jo pirmus poetinius bandymus, paragino nepradanginti likimo skirto talento. „Gerai prisimenu, ką ji man tada pasakė, – rašytojo akys suspindo: – Žiūrėk į žvaigždes, ten rasi savo vardą, savo nepakartojamą balsą.“

„Miestelio romanse“ aptikau pasakojimą, kurį pirmiau girdėjau iš Grigorijaus lūpų mums lankantis Jonavoje. Tada nuėjome ant Neries kranto. Ir jis prisiminė, kaip būdamas mažas berniukas galvotrūkčiais lėkdavo stačiu šlaitu prie upės. Ir prisiminė senelę Rochą, kurią gydytojas Bliumenfeldas neatsitiktinai vadino Samuraj, kuri, grūmodama lazda, neleido jam plaukti į kitą krantą, kaip darydavo kiti berniukai.

„Ar kada nors nuplaukėte į kitą krantą?“ – paklausiau, kai ruošėmės atsisveikinti, nes mudviem su Małgosia jau reikėjo keliauti. Nors buvo lapkričio pabaiga, diena buvo nepaprastai šilta, pro atvirą langą į kambarį liejosi Vidužemio jūros ošimas. Išgirdęs atsakymą „Niekada“, staiga suvokiau, kad šis pasakymas turi kitą, anksčiau mano nepastebėtą prasmę. Nors Rocha-Samuraj nežinia kaip tikino mažąjį Grišą, kad kitame krante žydai tokie patys, tad nėra reikalo mokytis plaukti ir juo labiau rizikuoti gyvybe, ten juk laukė jo iš esmės kitas pasaulis, tas, kuris mažą miestelį ir jo išnaikinimą paliko už savęs. „Niekada“, taigi: lieku šičia, su jumis, visiems laikams. Ir vėl mane pasiekė jo žvilgsnis ne iš šio pasaulio.

wydawnictwoproby.pl
Vertė Kazys Uscila

Autoriaus nuotrauka

[1] Į lietuvių kalbą vertė Feliksas Vaitiekūnas (*visos pastabos – vertėjo*).
[2] Maceba (maceva) – žydų antkapio vertikali stela su bareljefu ir užrašu.
[3] Sholemas Ashas (1880–1957) – žydų rašytojas, leidėjas.
[4] Olga Kanovič – Grigorijaus Kanovičiaus sutuoktinė.
[5] Małgorzata Czyżewska – teksto autoriaus sutuoktinė.
[6] Į lietuvių kalbą vertė Aldona Paulauskienė.
[7] *Proščialnaja* – atsisveikinimo [knyga].
[8] Grigorijus Kanovičius, *Žydų parkas*, iš rusų kalbos vertė Feliksas Vaitiekūnas, Vilnius: Tyto alba, 1998, p. 293.

Šeimos metraštininkės maištas

1888 m. George'as Eastmanas, „Kodak“ kompanijos įkūrėjas, paleido gerai žinomą reklamą, lydimą šūkio „Jūs spaudžiate mygtuką, o mes padarome visa kita“. Ji tapo, ko gero, labiausiai aptariama fotoreikmenų reklama fotografijos istorijoje, davusia pradžią ikoniniam „Kodak“ panelės atvaizdui ir „Kodak“ kultūra bei „Kodak“ akimirka įvardytiems reiškiniams[1].

Pirmoji garsaus „Kodak“ šūkio dalis – „jūs spaudžiate mygtuką“ – yra įdomiai traktuojama sparčiai besivystančių technologijų amžiuje, kai dalis šiuolaikinių fotoaparatų, telefono kamerų ir kitokia vaizdo fiksavimo įranga mygtukų apskritai ne(be)turi. Žvelgiant lyties aspektu įdomesnė antroji sakinio dalis – „mes padarome visa kita“. Kaip nurodo amerikiečių istorikė Nicole Hudgins, šį darbą – ryškinimo ir spausdinimo – „Kodak“ laboratorijose dažniausiai atliko būtent moterys[2]. Moters atvaizdas dažnai buvo pasitelkiamas ir vaizduojant fotografuojantį subjektą. Lengvai valdomas fotoaparatas moters rankose – tokiu atvaizdu „Kodak“ kūrėjai siekė populiarinti fotografiją tarp moterų. 1928 m. „Kodak“ kompanija bendradarbiaudama su dizaineriais ir kosmetikos gamintojais netgi sukūrė tikslingai moterų poreikius atitinkantį produktą – „Kodak“ rankinuką, kuriame šalia spalva priderinto fotoaparato tilpo veidrodėlis, dėžutė lūpdažiui ir piniginė.

Specifinė reklama buvo nukreipta ir į namų šeimininkes bei motinas, ragindama jas fiksuoti ir saugoti džiugias šeimos gyvenimo akimirkas. Skatindama moteris tapti šeimos metraštininkėmis „Kodak“ agresyviai susiejo šeimos fotografiją su atmintimi ir praradimu, specifinėmis vidurinės klasės vertybėmis bei sentimentais ir primygtinai teigė, kad į fotografiją reikia žvelgti kaip į neatsiejamą kasdienio gyvenimo dalį[3]. Kitaip sakant, šeimos metraštininkės pareigas buvo siekiama įrašyti į „geros mamos“ darbų sąrašą.

Gimiau praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio pradžioje Lietuvoje ir juostos, kurias naudojo mus vaikystėje fotografuodamas tėtis, dažniau vadinosi ORWO ir „Svema“ nei „Kodak“. Taigi, nors nuo garsiosios reklamos pasirodymo praėjo daugiau nei 130 metų, o šios reklamos tiksline grupe man būti neteko, fotografijos lauke veikiančios konvencijos suveikė: pagrindine savo šeimos fotografe tapau aš.

Tėtis kurį laiką dirbo kaip profesionalus fotografas, tad iš vaikystės atsimenu ir tamsųjį kambariuką, ir chemikalų kvapą. Fotografija visą laiką buvo šalia, tačiau rimtai ja nesidomėjau. Fotografuoti pradėjau prieš 17 metų, gimus pirmam vaikui. Iš pradžių tai buvo pomėgis, vėliau intensyviai mokiausi individualiai, lankiau fotografų Gintauto Trimako ir Dovilės Dagienės kursus. Iš pradžių fotoaparatą į rankas paėmiau, kad neišprotėčiau gana intensyvioje vaikų auginimo rutinoje. Fotografavimas man atliko terapinę funkciją: tai buvo galimybė stabtelėti, atsitraukti nuo kasdienybės, pastebėti jos grožį, o ne vien vaikų auginimą lydinčius sunkumus. Vėliau feisbuke ėmiau rašyti motinystės tinklaraštį ir naudoti šeimos fotografijas kaip iliustracijas. Galiausiai fotografija tapo akademinio gyvenimo dalimi, kai laimėjau podoktorantūros stažuotę Vilniaus universitete.

Mano mokslinis domėjimasis šeimos fotografija kilo iš asmeninės patirties – suvokto skirtumo tarp vaizdų, nugulančių į šeimos fotografijų albumą, ir jausmų, kuriuos išgyvenu augindama ketvertą vaikų. „Kokios tikros!“, „Kaip tikra!“, „Gražu. Labai nuoširdu!“ Negalėčiau suskaičiuoti, kiek kartų panašūs komentarai buvo rašomi po mano nuotraukomis, įdėtomis į socialinius tinklus. Man susidarydavo šioks toks kognityvinis disonansas, nes žinojau, kaip sunku būdavo kai kuriais gyvenimo momentais. O nuotraukose nuguldavo gražūs prisiminimai, kai niekas nesimušė, nieko nereikėjo paguosti, paduoti valgyti ir t. t.

Mintis apie šį straipsnį gimė susidūrus su prieštaravimu – kodėl tos nuotraukos tokios gražios, nors gyvenime yra buvę visko? Kaip atsitinka, kad nuotraukos reprezentuoja tik dalį, dažniausiai pozityvią, patirties? Kur nugula visa kita ir ar tai apskritai įmanoma užfiksuoti? Gal tai jau užfiksuota, tik neperskaitoma? Tuomet koks kodas leistų atrakinti šiuos pasakojimus?

Atsakymai į šiuos klausimus radosi pamažu: skaitant akademinę literatūrą, mąstant, bendraujant. Fotografijos istorikė Margarita Matulytė skaitydama pranešimą Vilniuje surengtos vengrų kilmės JAV fotografės Sylvios Plachy parodos proga (2022 m. lapkričio 24 d.) trumpai apžvelgė humanistinės fotografijos kaip žanro istoriją. Pranešėja atkreipė dėmesį į „įtrūkius“ – kadro elementus, dažnai minimalius, ne iškart pastebimus, kurie pertraukia, suardo vientisą pasakojimo naratyvą. Pavyzdžiui, prakirpti batų priekiai, atskleidžiantys, kaip skurdžiai gyveno nuotraukoje vaizduojami žmonės. Kaip žinoma, pagrindinės humanistinės fotografijos idėjos dažnai buvo siejamos su bendražmogiškomis vertybėmis. Socialiniai, ekonominiai, politiniai, rasiniai, tautiniai ir kitokie skirtumai šio žanro fotografijose niveliuojami, neakcentuojami. Skirtumai subendrinami remiantis pagrindiniu argumentu – visi esame žmonės, visiems yra svarbios bendražmogiškos vertybės (šeima, pagarba, meilė, gyvenimo baigtinumas). Humanistinė fotografija dažnai kritikuojama dėl pernelyg didelio subendrinimo ir perdėto estetizavimo. Įtrūkiai, apie kuriuos kalbėjo Matulytė, pertraukia vientisą kadro naratyvą ir priverčia pažvelgti į fotografiją iš kitos perspektyvos, atskleidžiant kitas, iki tol neperskaitytas, reikšmes.

Visgi kamavo nerimas, kad mano fotografijose įtrūkių tarsi nėra. Nėra už ko užsikabinti siekiant papasakoti nepagražintą motinystės istoriją. Ėmiau galvoti, kodėl šie kadrai visgi veikia – tiek mane, mano šeimą, tiek virtualią bendruomenę, stebinčią nuotraukas motinystės tinklaraštyje. O dar ir įvardijančią jas kaip „nuoširdžias“, „autentiškas“ ir „nepagražintas“. Kur tas nepagražinimas, jei kompozicijos – tvirtai sukaltos, kadruotės – malonios akiai, žmonės – simpatiški, akimirkos – pretenduojančios į amžinybę, o fotografės žvilgsnis – artimas ir šiltas? Tuomet ėmiau ieškoti kito būdo žiūrėti, kodo, kurį pasitelkus būtų galima atrakinti paslėptas reikšmes.

Ilgą laiką tikėjau, kad raktas į vaizdus yra tekstai, mano pačios pasakojimai šalia fotografijų. Rėmiausi kanadiečių meno istorikės Marthos Langford prieiga, akcentuojančia žodinio pasakojimo svarbą. Man visada buvo būdinga sudėti į vaizdus tai, kas gražu ir gera. Ne toks įspūdingas likutis nuo to, kas gražu ir gera, nuguldavo tekstuose, o tai, kas neįvardijama, – širdyje. Visgi ir šis sprendimas ne iki galo tenkino. Ne visada yra galimybė eksponuoti nuotraukas kartu su tekstu, be to, kirbėjo mintis, kad nuotraukos kalba ir pačios.

Tuomet skaitydama akademinę literatūrą ėmiau galvoti apie spragas. Ne įtrūkius, kurie yra konkretūs pavaizduoti elementai. O spragas – tai, kas nepavaizduota. Ko kadruose nėra apskritai arba yra neadekvačiai mažai. Pažymėtina, kad nors šis straipsnis pirmiausia yra skirtas spragoms reprezentacijos lygmenyje aptarti, šios yra neišvengiamai susijusios su specifinėmis fotografavimo praktikomis. Pavyzdžiui, retas mamos pasirodymas kadre mano atveju reiškia, kad esu už kadro ribų, fotografuoju. Tačiau tokia išvada nėra savaime akivaizdi: kituose albumuose šeimos nario gali nebūti dėl kitokių priežasčių (pvz., fiziškai nedalyvauja šeimos gyvenime, nemėgsta fotografuotis ir kt.).

Apie tam tikro elemento (-ų) nuotraukoje trūkumą galime kalbėti tik tuomet, kai darome prielaidą, jog tas elementas (-ai) ten turėtų ar galėtų būti. Pastebėti ir įvardyti spragas galime tik žinodami platesnį kontekstą, kaip, kodėl, kada ir kokiu tikslu konkrečios nuotraukos buvo padarytos. Trejopa mano pačios tapatybė (fotografijos praktikė, teoretikė ir mama) šiuo atveju itin praverčia siekiant pamatyti šeimos fotografiją iš įvairių perspektyvų: kaip reprezentaciją, kaip daiktą ir kaip praktiką.

Teigiu, kad spragų šeimos fotografijose pastebėjimas, artikuliavimas ir įkontekstinimas yra būdas, kuris leidžia atskleisti mažiau pastebimus, rečiau įgarsinamus motinystės naratyvus. Tad leidausi į spragų savo šeimos fotoarchyve analizę. Visos šiame tekste naudojamos nuotraukos – autorės.

Metodas: spragų autoetnografija

Kodėl pasirinkau autoetnografinę tyrimo strategiją? Esu fotografijos praktikė ir teoretikė. Tai ne toks dažnas atvejis, nors fotografuojančių ir apie fotografiją įvairaus žanro tekstus rašančių autorių pasitaiko, pavyzdžiui: britų fotografė ir rašytoja Jo Spence, amerikiečių menininkė ir akademikė Joanne Leonard, memuarų knygą „Nejudėk“ (*Hold Still*) parašiusi amerikiečių menininkė Sally Mann. Apie šeimos albumą galiu pasakoti mažiausiai dviem, o kartais – trimis balsais. Vienas – mokslininkės, kitas – fotografuojančios mamos, kurios žvilgsnis yra šeiminis, dokumentuojantis atminimui, dienoraščio tipo ir remiasi unikaliu santykiu su vaikais. Man atrodė svarbu fiksuoti, kaip auga vaikai, nes niekas kitas taip arti jų, taip intensyviai su jais nebūna, ir tik aš galiu tai padaryti. Net pakvietus profesionalų (-ią) fotografą (-ę) to užfiksuoti nepavyktų, nes jo (jos) buvimas jau veiktų santykius namuose. Mamos su fotoaparatu rankose žvilgsnio dvilypumą gerai užčiuopia JAV menininkės Joanne Leonard dukra Julia. Štai ką ji rašo apie savo mamos fotografiją „Julia, vienos savaitės amžiaus“ (1975), vaizduojančią dukrą: „Matote kūdikį kažkieno [mamos] akimis, mylinčios ir pažįstančios šį kūdikį kaip „atvaizdą“ [fotografės].“[4] Fotografijos teoretikės pozicija šią vaidmenų kombinaciją komplikuoja dar labiau.

Visgi mano fotografavimo būdas buvo gana intuityvus, todėl iš dalies paklusau normoms, apibrėžiančioms, ką ir kaip priimta fotografuoti. Gerai žinoma prancūzų struktūralisto Roland'o Barthes'o mintis, kad fotografija pasižymi unikaliu santykiu su laiku ir realybe. Fotografijoje niekas negali paneigti, kad daiktas ten buvo, referentas tikrai egzistavo. Tai skatina tikėjimą nufotografuotų įvykių autentiškumu. Anot Kolumbijos universiteto profesorės, fotografijos tyrinėtojos Marianne Hirsch, šis tikėjimas prisideda prie kultūrinių praktikų natūralizavimo. Vaizdą nuotraukoje laikome savaime suprantamu, retai susimąstydami, kad fotografuodami esame veikiami tam tikrų nusistovėjusių normų. Tad šis tekstas yra gera proga atlikti reviziją ir atsispiriant nuo teorinės medžiagos pasvarstyti, kas, kaip ir kodėl *ne*atsiduria šeimos albume.

Lyginant su tipiškomis šeimos albumo nuotraukomis, mano kadrai yra profesionalesni: teikiu daugiau dėmesio estetiniam vaizdui. Dalį skirtumų nulemia fotografavimas juostiniu fotoaparatu. Dėl lėtesnio ir dėmesingesnio fotografavimo proceso kadrai veikiau planuoti nei atsitiktiniai. Juostinės nuotraukos pasižymi specifinėmis estetinėmis savybėmis ir materialumu. Vienas ryškesnių skirtumų turinio požiūriu – sąmoningas sprendimas fiksuoti būtent kasdienybę. Tai skiria mano šeimos nuotraukas nuo standartinių fotoalbumų, kur dominuoja ar bent jau deramą vietą užima proginė fotografija. Su kitais žmonėmis mane vienija bendriausias tikslas – fiksuoti šeimos gyvenimą ir saugoti atsiminimus.

Antropologas Richardas Chalfenas šeimines nuotraukas apibūdina kaip nuotraukas, nufotografuotas šeimos nario, vaizduojančias šeimos narius ir rodomos šeimos nariams bei artimiems draugams. Kurį laiką šeimos fotografija buvo į akademinio tyrinėjimo pakraščius išstumta tema. Buvo nuvertinama dėl savo konvencinio pobūdžio, banalumo, nuobodumo, žemų estetinių standartų, pasikartojančių siužetų, kurie įdomūs tik konkrečios šeimos nariams. Ji nebuvo laikoma pakankamai svarbia tema dar ir todėl, kad buvo asocijuojama su namų ir moterų veikimo sfera, o menas namuose nekuriamas. Šiuo metu dauguma šios temos tyrinėtojų atkreipia dėmesį į konvencinį šeimos fotografijos pobūdį tiek turinio, tiek estetikos požiūriu.

Meno istorikas Geoffrey Batchenas vienas pirmųjų iškėlė adekvačios metodologinės prieigos prie šeimos fotografijų problemą. Pavadinęs šeimos nuotraukos „kvailais paveiksliukas, be kurių negalime gyventi“, autorius užčiuopia svarbų šeimos fotografijų dvilypumą, kuris itin apsunkina teorinės prieigos paiešką. Mat bet koks dėmesys konkrečiai šeimos nuotraukai tarsi panaikina tai, kas būdinga joms kaip visumai: gausą, panašumą ir neišskirtinumą.

Nukelta į p. 12 ►

[1] *Kodak girl, Kodak culture* ir *Kodak moment*. Pastarųjų dviejų reiškinių analizės pradžia siejama su antropologo Richardo Chalfeno vardu, kuris šias frazes vartojo apibūdindamas nuotraukose ir namų kine įamžintą džiaugsmingą, nostalgiškų akimirkų kupiną pasaulį.

[2] Nicole Hudgins, *The Gender of Photography*, Routledge, 2021, p.160.

[3] Geoffrey Batchen, „Snapshots: Art history and the ethnographic turn“, *Photographies*, 2008, 1 (2), p. 130.

[4] Julia Leonard, „Photography, Feminism and the Good Enough Mother“, in Marianne Hirsch (ed.), *The Familial Gaze*, Dartmouth College, 1999, p. 296.

GUNDEGA REPŠE

Gundega Repšė (g. 1960) – latvių rašytoja, trijų dešimčių apsakymų, romanų ciklų, esė autorė, 2018 m. už romaną „Bogenė“ (liet. 2022, vert. J. Banevičius) apdovanota Baltijos Asamblėjos premija.

Iš „Ekstazių ir metastazių“

•

Tu, kuris sprogdini miegančius vaikus,
Tu, kuris tankais, raketomis degini javų laukus,
Tu, kuris šaudai artojus ir duonos kepėjus,
Tu, kuris prievartauji nėščiąsias,
Tu, kuris negimei žmogumi, –
Būk prakeiktas!

Tu rysi vaikų akis, semsi jas savo popų ausimis,
Tu melsi Dievą, kad tau liežuvį išrautų,
Tu žviegsi kaip gyva kiaulė svilinama,
Smirdės šeriai, norėsi vemti, bet užspringsi,
Tu žiūrėsi į savo tėvo pautus beodžius,
Tu nuskęsi savo srutose,
Tu išvysi savo putojančius šonkaulius,
Tavo sėkla skleisis per marą tavojoj smirdžiaus širdelėj,
Kol toji perplyš,
Tu uždusi savo šlapime, pūliniuose ir kraujyje.

Tu sugrįžai kaip sūnus palaidūnas,
Pavalgei ikrų, atleidai pats sau ir motiną išprievartavai.
Pirmiausia jai išdūrei akis,
Paskui šaukei apie pergalę.
(Svetimų moterų tu bijojai, jas liepei prievartauti kitiems.)
Ačiū, motin!
Tu verkei badydamas ją ir gabalėliais kapodamas.
Ji, supjaustyta, išprievartauta ir velniažin kokiam Dievui atiduoti nesuskubta,
Per sučiauptas, sudžiūvusias lūpas sumurmės:
„Visi, ne visi prakeikimai tau bus šventi.“

Tu draudei savo liaudžiai vadintis žmonėmis.
Tu palenkei tuos, kurie netikėjo,
Kad šis amžius gali išversti tamsiuosius demono vidurius ir armiją aprengti.

Ir tauta patapo laukinė.

Šventieji prakeikimai pas mane nebesugrįš, ir pas tave – niekada, Niekada, net jei reinkarnacija įvyktų, tavęs niekada ir Niekada nė vienas neaplankys.
Nei Dievas, nei svetimšalis meilikaujantis caras.
Net mėnuliui ir saulei tu nereikalingas.
Viskas dings.
Mes liksime užkasti masinėse kapavietėse,
Po obelimis, buteliuose jūrose ir įrašuose ant uolų.
Tu išnyksi kaip Visatos bezdalas, klaida, aplaidumas.

Tu, kurio nevadinu vardu, nes tavo raidžių nėra abėcėlėje.*

Tu net pasakose neliksi.

Pamiršau pridurti – tavęs nepalaidos.
Prasmek, išnyk, mažyli, tu niekada nebesugrįši į žalią žolę,
Į tigro šlaunis, į gervių virtinę niekada.
Tavo motinos akys pamirš, kad buvai gimęs.

---

* Jo abėcėlė prasideda raide B.
Sumanus buvo, ką tik gimus raudonos lupytės iškošė – *bliad'*.
Ir taip visą gyvenimą – nuo *bliad'* iki *zad*.
Kai tapo caru, tikėjimą sugalvojo ir išėjo į šventą karą, nes abėcėlės nemokėjo.

Otto Schubert. 1915 m. gruodžio 23 d., Nr. 13. Gražiausia dienos valanda

VYTIS LAURYNAS PALŪKSTIS

Mėlyns ir geltons

Vai žydėk žydėk,
Bal̃ta obelėle,
Tàke duobkasių,
Slė́ny užu kalna.

Sakal sakalėl,
Vai nesuk lizdelia
In aukštàn medỹ,
Vėjas kur link mušas.

Žiẽdai pasileis
Sakalėlia plunksnom,
Brolis nebsugrįš
Nuo Juodųjų marių.

Mėlyns ir geltons
Didžiavyrių kryžius –
Močia gailiai verks
Brydėj smerčia smilčių.

Ir sukirs vėjáls
Parabelių žvyrais,
Dnipra upė plūs,
Prieša galvas ritins.

Balta obelėle,
Vai bujok žydėk
Šàknim gìliai žemėn,
Šàkom lig dangaus.

- - - - - - - - - - - - - - - - - - - -

•

Ramų šeštadienį
šiaurvėjis padvelkė karu. Ji sėdėjo
Europos skersvėjy ir dažė kiaušinius.
Prišlubavo šuo, ji prisiminė, kad dabar pilnatis,
išleidus jį laukan, perstojo verkusi.
Ėmė virtą kiaušinį ir piešė angelų akis.
Visaip, kaip sekėsi.
Vištelės sudėjusios, ji išvirusi ir dabar dailių dailiausiai išpuošianti.
Blakstienų nereikia, žinoma, nereikia.
Pintinė jau pilna spalvotų angelų akių.
Kas dabar pašventins šiuos kiaušinėlius?
Popas?
Užimtas, šventina tankus ir šarvuočius.
Pati.
Pati meilės kvapais taip užtvindys pasaulį,
jog žmogžudžiai uždus kaip nuo dujų atakos.
Pati nuspaus mygtuką.
Meilės tironijoje Mirtis nusisuks sprandą.
Lavonai skraidys baltais debesų sijonais,
nužudytieji kankliuos,
išprievartautosios choralus giedos.
Pats Dievas ims šokti.
O po to?
Po to istorija vėl vems geltona tulžimi
it kiaušinio trynys.
Prasidės kepenų žaliasis pyktis,
raudoniu paplūdusios smegenys
įžiebs pykčio ugnį.
Geriau tada teptuko kotu išdurk angelams akis.
Skersvėjis bus amžinas.
Ką bedarytum.

Iš: Gundega Repše. Ekstāzes un metastāzes.
Rīga: Dienas grāmata, 2022
Vertė Arvydas Valionis

GRAŽINA CIEŠKAITĖ

•

medituoji pasaulį sustojo tarp daikto ir žodžio mintis
pranašai išėjo į rojų nušvito kūrėjo būtis

•

nupiešęs dievišką žmogų Leonardas Kristų išvydo
tvarinį nepaliestą blogio antikosminį dvasios vidų

•

kas įkūnijo mirtį kaip dėsnį jei ne Dievo kerštas valia
iš dalelių visatą sudėstė judėti kančios spirale

•

sąmonės būtį tyrą pašventintą kraujo putos
nuo daiktų atsiskyrus patirsi kaip šviesą gamtos

•

tarp būties ir begamtės nušvitęs taurus apeironas
jį kaip saulę ugnies dalelytę regėjo išminčius Platonas

•

mano mokytojų išminčių trejybė Šivananda Bregas Vydūnas
Rytai Vakarai pražydę dvasios aukuras kūnas

•

permanentinė saulė Budos meilės švyti dvasia
iš kančios letargo nubudus pasaulio pragaruose

•

Budos saulė nušvito nirvanos vaisius vaiskus
antikosminis dievo mitas jungiantis meilės vaikus

•

kuriantis gelminę visatą dvasialytis bepradis tykus
atspindžius sielos pamato poetas begamtės laikus

•

tiesa neegzistuojanti be suvokėjo kaip duota teisybė
kadaise nukryžiuoto Prometėjo išminties visybė

•

gyvybę užteršę maudosi savo purve
aukodami aukso veršiui sielos urve

•

prarasto grožio beieškanti dvasios dugną matai
Budą nušvitusį viešpatį ten kur žodžiai daiktai

•

kurti visatą iš naujo po įkvėpimo medžiuose
pašventintu mūzos kraujo širdies įkvėptuoju žodžiu

•

iš meilės gimsta būtis tarp tamsos ir šviesos pražydus
žodžiai širdies sujungti į metalinį dvasios skydą

•

mistinis žodis prabyla nušvitimo žodžiu
į antgamtinę tylą kurią širdimi girdžiu

•

indų svastika kryžius Budos kryžkelė stigma būties
dvasiakosmosui grįžus į astralinę formą minties

•

susijunk mintie su judėjimo fatumu
šviesos begalybės spiralėje matomu

•

nušvisti kaip Buda prisikelti kaip Kristus kančios vakare
antikosmosui budint po visybės saule tauria

•

juodai nemąsto išminčiai nejuda absurdo ratu
žodžio kūnas aukojamas minčiai būtis kur Buda ir tu

•

stebėdamas sapną lyg nieką kuris anapus gamtos
išminčius viršūnėje lieka kaip sargas būties įkvėptos

•

mintis nematomas žaibas būtį sukurti baigus
anapus tamsos ir šviesos dvasiagamtę būtovę tiesos

•

mano šventoji trejybė Absoliutas Kristus Buda
per tuštumos amžinybę būtis dvasiamintė juda

•

ne judėjų išdievintą rojų kur medžiai kalti
nirvaną svajoju sparnai prie uolos prikalti

•

apokalipsės raitelis tamsus į žemę leidos
sparnuotas žirgas jo šviesus baudėjo veidas

•

aptemsta nušvinta aptemsta nušvinta dvasia
o Dievas ją mato ir apsupa aura šviesia

•

medituoti kaip kurti būtį dvasiagamtės daiktijos fone
kai minties neminties amplitudė įkvepia būti mane

•

kiekviena širdies dalele jaučiu tavo meilę Dieve
dvasiagelme minties spirale kurti save kaip rievę

•

neapykantos erą pradėję nykūs protai kvailiai
juodas kraujo žydėjimas kančios sklidini aviliai

•

perkeisti mintį kaip srovę kuriančią dvasią visovę
begamtę ir tai ko tu lyg būties nematai

•

mintis išminties gimdyvė ten kur nyksta kančia
nušvitimo šviesmedžiui žydint po Budos saule skaisčia

•

kūnas išganymo laukia pro juodąją kvailio kaukę
regisi absurdo dėmė saldi nebūties nuodėmė

•

minties antikosmas belaikis juda antgamtės ratu
pragaro trauką įveikęs ten kur nušvisi tu

•

dovanoju tau amžiną sodą nes žiedai tarp žiedų
kur gyvatė keičianti odą sklidina šviesos ne nuodų

•

antipasaulis minties dvasiakūnis grožis gamtos
dvasiaregė būtis išminties su širdim sujungtos

•

būtis nesibaigia mirtim kaip viršūnė beribės šviesos
myliu nepadalinta širdim tave mano saule tamsos

•

Dievas tapęs žmogum žmogus į dievą pavirtęs
Kristus ir Buda imu medituoti tikėjimo viltį

•

tyrą žemę kur švyti Buda kosminės jūros gale
pamatysi per tuštumą juda kaip žvaigždynas šviesos spirale

•

benamis dievas sudedi aukas Tėvynės širdį Salomėja
nežinomi mirties keliai lemtis baudėja

•

kas įkvėps jus nebūti bendraminčiai beminčių kvailių
prarastos išminties absoliutė po juodosios šviesos mėnuliu

•

šviesesnė už šviesą Budos galva nusileido
į antgamtės gelmes atskyrusi kaukę nuo veido

•

Viešpatie Buda padėki sieloms nubusti
toms kurios budi antgamtės meilę pajusti

•

beminčiai išminčiai įsikūniję tarp septynių kalvų
nepaliauja svaigintis kvailybe ant mūsų galvų

•

mintis ir žodis susilieja per šviesą dvasios visata
žvaigždė pakilus virš Betliejaus sparnuota saulė kometa

•

regiu atėjimą Budos būtį kuriantį žodžio valia
minties antikosmosui judant dvasiaprote šviesos spirale

•

dvasiaširdė minties dalelytė judanti antgamtės skliautu
tamsiagelmė bekūnė belytė tenai kur Buda ir tu

•

minties sutvėrėjas per kosmą nelemtą šviesos spiralėmis juda
sugrįžta į antikosminę gamtą ir tampa esančiu Buda

•

kūrėjas minties ovalas atvėrėjas dievas gamtos
į mentalinę sąmonės salą plukdomas žodžio putos

•

mirties šokis bekūnėje sudužusi Dievo širdis
apokalipsės viršūnėje žmogeliai tiesos neverti

•

tamsi vidurnakčio hipnozė dvasia dievai nematantys minties
sudaužę širdį absoliutės rožę tarp meilės ir mirties

•

žodis kaip mentalinis raktas įeiti pro antgamtės duris
dvasiamintį tikėjimo aktą begamtei sielai kurianti

•

aštuonialinkiu keliu perkeitęs kančią į gėrį
antikosmo nimbu žaliu Buda apsupa žvėrį

•

amžinybė šviečianti pro žodžius
Antika nušvitusi Apolono medžiuose

•

skenduoliai tamsos vandenyno jų dievas nykus
apie dvasią nieko nežino gimdo beširdžius vaikus

•

bedalė dvasios gyvybė sudrumsta lyg prakeiktas vynas
nutolote nuo amžinybės ten kur gamta kapinynas

•

lauksiu tavęs amžinybėje ten kur kūno nėra
tiktai belaikė visybė nakties angelų sfera

•

saldi aistra o blogis jis kartus prakeiktas vynas
sudegina pasaulius nevertus liepsnojantis visatos erškėtynas

•

esi pakankamai kvailas kad išmintingas nebūtum
tavęs man beviltiškai gaila per tuštybę pražūtum

•

Buda gimė kai mirė kančia kaip sudievintas mitas
praregėjo kūrėjo delčia žodžio kūnui minčiai nušvitusi

•

begamtė kūrėjo mintis judanti samsaros ratu
bekūnė belaikė tarp žodžių visovės daiktų

•

šventoji mąstytojų trejybė Pitagoras Sokratas Platonas
skriejanti per begalybę mintis išminties gravitonas

•

išminčių dievų trejybė Orfėjas Prometėjas Buda
per begamtę samsaros tamsybę būtis dvasiamintė juda

•

mano šventoji kūrėjų trejybė Mačernis Rilkė Čiurlionis
dvasiaprotę širdies subtilybę įkūniję dieviški žmonės

Atokvėpių nesvarumai

Viktoras Rudžianskas. *Arbata papėdėje.* Eilėraščiai. K.: Kauko laiptai, 2022. 100 p.

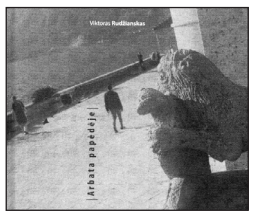

Peržengti logika grįsto reiškinio ribą, ieškoti nestandartinės išeities, praturtinti tikrovę fantazijos atspalviais ir įprasminti egzistenciją tarytum levituojant pilkojoje zonoje, judant apčiuopomis savotiškose tarpinėse būsenose – užduotys, įsibraunančios ir į poezijos puslapius. Išeities ieškojimas neapibrėžtumo jurisdikcijoje suteikia galimybę atrasti nestandartinį sprendimą ar bent jau prieglobstį nuo šiurkščių būties briaunų, tačiau kartu ir sukelia papildomų iššūkių (dažnai susijusių su pritapimo sociume, atsiribojimo, atsvaros materijoje praradimo problemomis) eilėraščio lyriniam subjektui. Poeto, žurnalisto, leidėjo Viktoro Rudžiansko ankstyvajai kūrybai būdingą naratyvų, metoniminį kalbėjimą laikui bėgant papildė (dažnai ir nustelbdavo – ryškus pavyzdys būtų eilėraščių rinkinys „Vienas“) metaforos sureikšminimas, alegorija, laiko ir erdvės dimensijų variacijos, rafinuota fantasmagorija, tad buvo smalsu, kokiais stilistikos ir tematikų atspalviais pasižymi naujausias rinkinys „Arbata papėdėje“.

Svarbus eilėraščių bruožas, ryškėjantis pradėjus skaityti knygą, – savotiškos neapibrėžtumo būsenos ir terpės, pasireiškiančios lyrinio subjekto svyravimu nuo vienos egzistencijos formos prie kitos („aš nesu patoso ir ilgesio vaiduoklis / uždarytas juodame futliare / aš esu *jis*“ / ... / aš nesu *jis* / aš – patoso ir ilgesio vaiduoklis / išsinėręs iš juodo futliaro“, p. 6), tikrovės neigimu („manęs nesurastum nė viename mieste / jokioje gatvėje: iš žaltvykslių apsupties veržiuosi“, p. 11) ar žmogaus valios ribotumo įsisąmoninimu („paukščiai iš dangaus krenta / į mano eilėraščius bet žodžiai / nuo to nepradeda skristi“, p. 19). Rinkinyje daug dėmesio skiriama įvairioms geografinėms vietovėms ir su jomis sietiniems kultūriniams atributams (Praha ir Dvořákas, Rytų kultūra ir arbatos gėrimo ritualas, agrarinis peizažas ir Rūpintojėlis). Dažnai erdvių ribos išblukinamos ir veiksmas persikelia į fantasmagorijos plotmę: „permatomi vaiduokliai / pasibalnoję perplėštus arklius sprunka / iš juodojo kambario“ (p. 72). Išnyrantys juodos dėžutės ar juodojo kambario įvaizdžiai tarytum simbolizuoja įkalinantį materijos ribotumą. Atrodo, svarbi eilėraščių subjekto užduotis yra išlaisvinti būtį iš daiktiškumo gniaužtų, suteikti savai egzistencijai nesvarumo. Tačiau kartu eilėraščiai pasižymi dėmesiu detalėms, smulkiems materijos elementams: „praha / o kvepalai – prancūziški / ar atsitiktinai / vltavos vanduo kvepia valtelės derva“ (p. 21). Taip tarytum sureikšminamas ne tiek objektyvus daiktas ar reiškinys, kiek jo atspindžiai subjektyviajame suvokime. Aktualizuojamas ne faktas, o interpretacija. Vis dėlto rinkinio lyrinis subjektas nesirenka stebėtojo vaidmens. Jo dalyvavimas eilėraščio vyksme juntamas ir pasireiškia:

a) jausenų ir visumos vyksmo veidrodiniais atspindžiais: „kai tu siuvinėji grindinį / ant mano delno kaukši kulniukai – / tampu tyla *katedros aikštėje*“ (p. 31);

b) dialogo su aplinka (ar konkrečiu asmeniu) siekimu – tarytum kalbėjimu „kažkam“ (kreipiamasi į Dievą, menamą moterį ar abstrahuotą pašnekovą);

c) materialių objektų pripažinimu viena iš išlikimo sąlygų: „štai kalbuosi lyg išprotėjęs su savo ar tavo šešėliu / ir jaučiu: iš tiesų išprotėsiu / kai puodely arbatos / neliks“ (p. 79);

d) tradicijų ir vertybių reikalingumu individo *įsivietinimui* pasaulyje (dažnai sutampančiam su būties įprasminimo užduotimi): „o jei sugrįši / neprirakintas / prie bitės ir Dievo – / net motinos nuotrauka / tavęs nepažins“ (p. 93).

Tarp puslapių plevenantys mirties motyvai („nuo palangės dulkes lesioja kiek raiša, mirtimi / pasivertusi varna – senutė“, p. 28) ir žvilgsnis į praeitį („šerpetotas karuselės arkliukas / iš vaikystės mėnulių“, p. 25) taip pat įgalina subjektyviai iškreipti buvusių įvykių kaleidoskopą bei nuspalvinti jį melancholijos atspalviais. Nostalgija, pabaigos nuojauta (be maišto ar apgailestavimo atspalvių) plevena ne viename rinkinio eilėraštyje. Senkančio laiko pajautą, akimirkos netvarumą atskleidžia eilutės: „jos / akyse galiu išskaityti rudenėjantį šulinį / su išskridusia gerve“ (p. 60) ar „kaip tik dėl to Jums patogu gėrėtis asmeniniu gyvenimu – / atrasti savo pranašumą prieš mirtį: šis eilėraštis – laikinas“ (p. 55). Laiko reliatyvumas pabrėžiamas ne tik supinant įvairių laikotarpių vyksmą, bet ir atrandant pojūčio ir procesų spartos priklausomybę („ėmė tvinksėti dugno / akmenėliai – / man priminė: / sustoję laikrodžiai / kitaip jaučia laiką“, p. 76). Vis dėlto laiko tėkmė nėra baigtinis procesas, tad visumos vyksmo lygmenyje pastebimas reiškinių cikliškumas, atsinaujinimo galimybė: „o kas – laikinumas? – / nepailstantis pasikartojimas – // iš mirusios motinos / žiūrėjimo pro langą į tolį, man į akis – // kol užauga vabzdys ant vyzdžio // įkalina žaibo kvapas / išlaisvina šerkšnas ant asilo snukio – – –“ (p. 64). Tiesa, toks kosmoso cikliškumas įprasmina žmogiškosios egzistencijos atkarpą, tačiau nenuneigia baigties dramatiškumo individo požiūriu.

Lieptu tarp anapusybės ir esamojo buvimo galėtume laikyti eilėraščiuose vis išnyrančius Tėvo ir Rūpintojėlio (iš didžiųjų raidžių) įvaizdžius. Rūpintojėlis, būdamas materialiu objektu, žmogaus rankų dirbiniu ir kartu Aukščiausiojo simboliu bei atspindžiu materijoje, tarsi įgauna ir šio pasaulio bruožų, ir transcendencijos dvelksmą: „– – – slydimas peilio meistro kosulys / ir perskaityk kiek to dangaus kančioj / kiek tos kančios raukšlėj // Rūpintojėli / visos pempės tavo / visos pienės tavo / visi lietūs tavo“ (p. 41). Dažname eilėraštyje tarp eilučių galima justi Dievo egzistavimą. Ne tiek Valdovo ar Teisėjo vaidmenyje, kiek visur esančio Kūrėjo potėpiuose.

Rinkinio eilėraščių įvaizdžiai ryškūs, jų gretinimas dažnai patenka į fantasmagorijos glėbį, tad rafinuotai subtilią, romiai bylojančią knygą „Arbata papėdėje“ dėčiau į paradoksą akcentuojančios poezijos lentyną. Nenustebčiau iš skaitytojo išgirdęs klausimą „Apie ką šis tekstas?“ ar paabejojimą „Reikia gerai įsiskaityti“ (suprask, padirbėti), kad perkąstum eilėraščius. Priklausau tipui skaitytojų, manančių, kad gerą poeziją reikia pajausti, o metafora dažnai atskiria eilėraštį nuo eseistikos ar prozos kūrinio. O juslėmis neapčiuopiama energija kibirkščiuoja tarp knygos eilučių. Tekstai nuo metoniminio pobūdžio ir naratyvo nutolę tiek, kad esmė kuriama pojūčiais, o ne suvokimu. Specifinė eilėraščio erdvė formuojama iš tarytum įprastų materialių objektų, tačiau ištraukiant aplinkos elementus iš prigimtinio ar visuotinai pripažinto konteksto. Erdvės, jausenos, vyksmo susipynimą atspindi eilutės: „kol delnuose / laikau / devynis kalnus tuštumos / į kaktusą / žvaigždė atsitrenkia“ (p. 66). Vadovaujantis ne juslėmis, o subjektyvia emocija, gėlių pardavėja įgauna kaljano dūmo formą (p. 58), o „tarp *romos ir mekos* / per pusę plyšta balti arkliai“ (p. 71). Vis dėlto įvaizdžių visumai būdinga dermė ir harmonija.

V. Rudžiansko knygoje „Arbata papėdėje“ skaitytojas aptiks rafinuotą raišką, erdvių ir laikmečių supynimą, netikėtus įvaizdžių sugretinimus, objektų prigimtinių savybių perkonstravimą, metaforos aktualizavimą ir emocinį krūvį. Margame, šiek tiek mistifikuotame, siurrealistiniame detalių koliaže ryškėja intymumo ir paslapties potėpiai. Rinkinio tekstai dvelkia melancholiška ramuma, tarsi arbata, gurkšnojama papėdėje. Prieš kopiant į kalną: „papėdėje nesigirdėjo paukščių / – – – – – – – – – – – giedojo tik suakmenėjęs / pilkutis piemenėlis“ (p. 40). Prieš svarbią kelionę apmąstant praeities reiškinius ir patirtas ištiktis, praturtinant tikrovę fantazijos atspalviais: „nes naktį atsivėrė / lelija, nes / lelija per delčią atsivėrė ir savo žiedlapių aksomu / nuvalė skruzdę tau nuo sapno // tai kokio dar stebuklo laukti kokios malonės kokio / burto, dangau, tu man padovanojai / skaudžiausią skruzdę“ (p. 9). Patirtims nugludinus aštrius kampus, užantyje lieka profesionalumas, elegancija ir labai skaudi skruzdė.

– TOMAS VYŠNIAUSKAS –

TEKSTAI NE TEKSTAI

KAIP PRANEŠTI APIE SAVO KNYGĄ

Miglės Anušauskaitės komiksas

Trys vaizdai iš Vilniaus

► Atkelta iš p. 4

(Jis stovi ir dabar, kiek toliau nuo kelio.) Dar po kelerių metų buvo pastatytas kitas paminklas iš juodo marmuro, su rusiškais ir lietuviškais užrašais, skirtas daugiau kaip 100 000 tarybinių piliečių, kurie sušaudyti Paneriuose. Tiktai 1989 m. Lietuvos žydų bendruomenės iniciatyva prie šio akmens pristatytas granito luitas, ant kurio hebrajų, jidiš, lietuvių ir rusų kalbomis užrašyta, kad tarp Panerių miške nužudytųjų buvo 70 000 žydų: vyrų, moterų ir vaikų. 2004 m. pradinis tekstas uždengtas marmurine lentele, užraše nebeliko „tarybinių piliečių“, o kalbama apie „100 000 Paneriuose nužudytų žmonių“. Paminklą šioje vietoje nužudytiems žydams, kuris šiandien yra pagrindinis, 1991 m. pastatė Lietuvos žydų bendruomenės kartu su Lietuvos žydais Izraelyje ir Lietuvos Respublika. Iš granito luitų pastatyto monumento priekyje – menora, virš jos užrašas hebrajiškomis raidėmis ir Dovydo žvaigždė. Užpakalinėje pusėje užrašai lietuvių, rusų ir anglų kalbomis ir iškaltas abstrahuotas žmogaus iškeltomis rankomis atvaizdas. Angliškas užrašas: ETERNAL MEMORY OF 70 000 JEWS OF VILNIUS AND ITS ENVIRONS WHO WERE MURDERED AND BURNT HERE, IN PANERIAI, BY NAZI EXECUTIONERS AND THEIR ACCOMPLICES. Čia padėti vainikai, čia guli daugybė akmenukų su užrašais, kuriuos atminimui paliko lankytojai. Paskui atsirado ir daugiau paminklų: lenkų ir lietuvių aukoms, atskiroms žydų aukų grupėms. Atminimo ženklas maždaug šimtui romų aukų tėra labai nedidelis, jau pusiau į žemę susmegęs „simbolinis“ akmenų ratas. Yra ir keistai asimetriškas muziejus, jo forma primena žemėje įstrigusį artilerijos sviedinį, muziejuje, anot mano kelionių žinyno, galima apžiūrėti „asmeninius daiktus“, bet jis uždarytas, dar yra du iš tolo dvokiantys kilnojamieji tualetai.

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro vadovas Arūnas Bubnys kelios dienos iki man apsilankant Paneriuose pasakojo, kad jau ne pirmi metai stengiasi rasti pakankamai pinigų, nes pagaliau reikia didelio muziejaus. Kol kas nematyti jokių prošvaisčių. „Vyraujantis istorinis diskursas“ kaip ir anksčiau pagrindinį dėmesį skiria Stalino laikų nusikaltimams. Kadangi beveik nerasi šeimos, kurios jie kaip nors nebūtų palietę, o be to, pastarojo meto įvykiai rodo, kad pavojus, jog pasikartos blogiausi ano meto išgyvenimai, tebegresia, anot pašnekovo, išsamiai įvertinti tą laikotarpį tikrai būtina. Tačiau vis tiek skaudu, sako Bubnys, kad neužtenka lėšų to, kas vyko vokiečių okupacijos metu, tyrimams. Nederėtų pamiršti misijos geriau ir plačiau informuoti ir apie tą okupacijos laikotarpį. Taigi, vietoj spartietiškos, tarsi laikinai įrengtos atokios vietos miške – didelis Panerių muziejus, su vitrinomis, stendais, vaizdo ekranais, ekskursijomis, suvenyrų parduotuve, jaukia kavinuke?

Einančią per teritoriją, kurios duburiai ir aukštumėlės iš esmės tebeatrodo taip, kaip 1944 m. juos matė rusai, mane lydi įkyrus pramoninis triukšmas. Negaliu nustatyti, iš kur jis sklinda – iš prekinės stoties, o gal iš automagistralės, – bet kai vaikščiodama jį girdžiu, man lengviau. Mat už aukštesnių ar žemesnių pylimų, ant kurių kadais stovėjo sargybiniai, triukšmas išnyksta. Atsidūrus apačioje, prie duobių, išorinio pasaulio nebegirdėti. Žmogų užgriūva tyla. Duobių, kurių skersmuo 20 ar 30 metrų, dugnas užžėlęs veja, kraštai paženklinti pilkais akmenimis. Žmonės turėdavo nusirengti, prie duobių juos varė grupėmis, siauromis vorelėmis. Vadovaujant vokiečių baudžiamosioms grupėms Lietuvos baltaraiščiai iš maždaug penkių metrų atstumo šaudė juos vieną po kito. Paskui prie krašto atvesdavo kitą grupę, procedūra prasidėdavo iš naujo, vidutinis našumas – 100 nužudytų individų per valandą. Susidarė tikri atimtų drabužių ir daiktų kalnai. Duobes užpildė negyvėliai. Klykė vaikai. Aimanavo mirštantys. Šaudantys gaudavo baltakės.

Vienos duobės kraštai cementuoti. Tai buvo *bunkeris.* Čia laikė 76 *degintojus*, kurie, sukaustyti grandinėmis ir saugomi esesininkų, 1943–1944 m. vykdė užduotį naikinti žudynių pėdsakus. Viduryje stovi siauros medinės rampos kopija: ant tokios lavonai buvo kraunami į kelių aukštų piramidę, ta apipilama mašinine alyva ir padegama. 1944 m. balandžio 15 d. išsekinti ir nusigalavę, tačiau drąsos nepraradę vergai mėgino pabėgti, bet vokiečiai beveik visus juos sugaudė ir sušaudė.

Žalią veją nuklojo pušų spygliai ir nukritę lapai. Nė ženklo medinių aptvarų, kuriuose vyrai, moterys, vaikai, seniai laukdavo, kol juos nuvarys prie šaudymo duobės. Nė ženklo laužų ir juodų dūmų. Nė ženklo požeminio tunelio, kurį šaltoje žemėje šaukštais ir savais nagais rausė bunkerio kaliniai. Nė ženklo minų ir spygliuotos vielos. Jokio matomo ar girdimo ženklo. Nei riksmų, nei rėkaujamų įsakymų, nei girto juoko, nei šunų lojimo, nei verksmų, nei maldų, nei kurtinančio šūvio trenksmo, nei duslių smūgių kumščiais, lazdomis, šautuvų buožėmis – nieko. Tyla – o joje painios mano mintys, sunkiai apčiuopiami, baugštūs jausmai. Stengiuosi konstatuoti tai, ką jaučiu: man šalta. Nenoriu čia būti. Nenoriu žinoti, kas čia nutiko!

Tima Kats, mokytoja iš Vilniaus, kuriai 1941 m. kartu su penkiomis ar šešiomis moterimis pavyko pabėgti iš vienos duobės, rašo: „Mus [sunkvežimiu iš Lukiškių kalėjimo] atvežė į kalvotą, miškingą vietą, ten pavargę ir įsibauginę sugulėme ant smėlingos žemės. Labai arti buvo girdėti šautuvų papliūpos. Bet netgi dabar nė vienas iš mūsų neįsivaizdavo, kas čia iš tiesų vyko.“ Neįsivaizduoju ir aš. Gal apskritai nė vienos smegenys nepajėgia to įsivaizduoti. Argi Hieronymo Boscho sukurti pragaro vaizdai neatrodo mieli paveiksliukai, palyginti su tuo, kas dėjosi čia? Ir kam ateitų mintis pasitelkti intelektualias ir elegantiškas Dantės eiles vaizduojant pragarą, kuris čia tapo tikrove? „Pragaro šeimininke, gal valandėlę apsikeiskim pragarais? – provokuojamai ir sarkastiškai siūlė Avromas Suckeveris eilėraštyje „Odė balandžiui“ ir tokiu pat tonu tęsė: – Aš eisiu į tavo, o tu į tikras ugnis...“ Ar turint galvoje tą *tikrąją ugnį* nežlunga kiekvienas mėginimas ją pavaizduoti? Ar modernus, valstybės finansuojamas muziejus, kad ir kokių gerų ketinimų jis turėtų, iš esmės nebūtų priemonė įsprausti siaubą į tam tikras ribas ir taip jį sumažinti? Kita vertus, ar vaizdai, komentarai, bandymai paaiškinti nėra viena iš būtinų priemonių išsaugoti tą praeitį, kuriai, užgožtai dabartinių reikalų, vis gresia pavojus būti pamirštai? Praeitį kūrė ne pabaisos, o paprasti žmonės. Ne pabaisos, ne iškrypę sadistai, o paprasti žmonės – mano kraštiečiai – sugebėjo užkurti kitiems žmonėms pragarą. Ar nebeturint tokio matymo nesusilpnėtų pamatinis civilizacijos budrumas sergint moralės ir teisės ribas?

Tokios ir panašios mintys užplūsta einant keliuku per memorialą, lygiu, švariu, patogiai nutiestu keliuku, vedančiu tenai, kur pragaras, – bet galų gale ir atgal. Žingsniuoju, tarsi būčiau išėjusi į nekaltą rudens pasivaikščiojimą, keliu, kurio nė vienas centimetras vis dėlto nėra nekaltas. O paskui išeinu iš šios teritorijos ir pro medinius namus, pro daržus, palei bėgius grįžtu į stotį. Dar sykį atsigręžusi išsigąstu: paskui mane bėga iš kažin kur atsiradęs didelis šuo. Dar kartą sukyla viskas, ką perskaičiau apie Panerius ir ką pamačiau čia, ir pasijuntu, regis, paliesta vaiduokliškos anos tikrovės rankos – bet paskui išgirstu artėjantį traukinį, kuris parveš mane į Vilnių, šuns nebematyti, ir aš vėl esu dabartyje.

Pokalbio su Arūnu Bubniu pabaigoje paklausiau, ar pastaruoju metu buvo kokių dešiniųjų ekstremistų grupuočių veiksmų, kuriuos jis laiko pavojingais. Jis atsako neigiamai. Tiesa, paminklai Paneriuose neseniai buvo išpaišyti grafičiais. Ne svastikomis, o nauju simboliu, kuris turi abiejų Europai grėsmę keliančių žudikiškų ideologijų bruožą, vienintele greitai išvedžiota raide *Z*.

Nubyrėjęs tinkas

Poetas Laurynas Katkus pasakojo, kad senamiesčio name, kuriame jis gyvena, kartą kažkam per smarkiai trinktelėjus durimis nubyrėjo tinkas ir ant sienos pasimatė hebrajiškos raidės. Namo gyventojai sužinojo, kad kažkada virš įėjimo į krautuvę buvo užrašas jidiš kalba, o tas nutikimas tapo Katkui dingstimi parašyti eilėraštį „Vietinė painiava“, kuriame konkrečiau neapibūdintas „aš“ vieną niekuo neypatingą dieną praranda įprastą laiko skirstymą.

Vilniuje yra visos sąlygos rašyti eilėraščius, nes įvairiausiose vietose nuolatos byra tinkas. Nuolatos atsiveria kitus laikus ir kitą tvarką menantys dalykai, o paprastam pokario kartos vakarų europiečiui nuo to kartais ima tavaruoti akyse. Dabarties paviršius lūžinėja. Tai, ką po juo pamatai, pajunti, įtari esant, baugina, apstulbina arba sukelia dėkingumą – bet negi kur nors kitur geriau pažinsi namą, kuriame gyveni?

Šitame mieste labai ryškūs absoliučios galios pretenzijų pėdsakai. Penkiasdešimt įvairių konfesijų bažnyčių vien centre, daugumos barokiniai interjerai puikiai išsilaikę. Bet trūksta sinagogų! (Iš kadaise buvusių daugiau nei šimto žydų maldos namų likęs tik vienas pastatas – choralinė sinagoga Pylimo gatvėje). Seniausios ir gyvybingiausios miesto dalies struktūra – viduramžiška. Bet yra ir sovietinės pompastikos tarp XIX a. namų ir tarpukario pastatų (klasicistinių, avangardistinių, jugendo stiliaus), sovietinių gyvenamųjų kvartalų, kelios likusios monumentalios socialistinio realizmo stiliaus statulos. Ir nauji spindintys aukštybiniai bankų ir stambiųjų Europos įmonių pastatai Konstitucijos prospekte, jie demonstruoja autoritetą dešiniajame Neries krante (bet nepasiglemžia senamiesčio patrauklumo). Vietinė painiava. Visada ranka pasiekiamos, prilipusios prie vakarykštės dienos, susipynusios su užvakarykščia vietos, kuriose anuometiniai galingieji nutildė savo priešininkus, mėgino ištrinti juos iš atminties: didžiulis niūrus Lukiškių kalėjimas, statytas caro laikais (jam priklausė ir ne mažiau niūri stačiatikių cerkvė su kupolu), dar visai neseniai kalėjimas buvo naudojamas pagal pirminę paskirtį. Gatvelės ir namai abiejuose žydų getuose, į kuriuos 1941 m. žmones suvarė vokiečių okupantai. Suniokotos kapinės. Plynė, kurioje neseniai iškastas sinagogos kolonos cokolis, mikvės sienos. Kalėjimas Gedimino prospekte, kurį iš pradžių naudojo gestapas, o paskui, iki 1987 m., – KGB, jame kvotų ir kankinimų kameros, patalpa požemyje, kur šaudydavo kalinius.

Vaikštant po šį miestą, kuris bėgant šimtmečiams keliolika kartų ėjo iš vienų rankų į kitas, kuriame kalbama lietuviškai, ukrainietiškai, lenkiškai, rusiškai, angliškai, matyti, kad praeitis taip paprastai nedingsta. Laikas negrąžina *tabula rasa* būklės. Šiek tiek pajudinai akmenis, truputį įbrėžei sienos dažus – ir jau grįžta tai, kas buvo pamiršta ir kas nustelbia dabartį. Taip norėtųsi visus laikus sujungti dideliu, geranorišku IR, taip norėtųsi tikėti, kad šis ypatingas sambūvis kyla iš noro siekti tolerancijos ir sutarimo! Negi visur matomi susipynimai ir egzistavimas greta nebyloja apie tai, kad galima kitaip žiūrėti į totalitarines laikysenas ir į absoliučią galią? Devintojo dešimtmečio pabaigoje Tomui Venclovai tai ir teikė viltį, kad Vilnius, kaip vienas kitą užklojančių etninių zonų miestas, galėtų tapti pavyzdžiu visai Rytų Europai. Kas iš tos vilties liko dabar?

Gera jausti nepaprastai draugišką ir geranorišką senamiesčio atmosferą. Ne vien savaitgaliais – atrodo, jog nuobodžių sekmadienio popiečių čia nebūna ir darganotu oru – matai, kad senamiestis nėra muziejus ar disneilendas, jis, kaip ir visais laikais, tebėra plakanti miesto širdis, čia žmonės eina pasivaikščioti, kikena mergaitės, šachmatais žaidžia jų seneliai. O aš primenu sau, kad jokia vieta, net ir ši, neapsaugota nuo globalizuoto kapitalizmo pokyčių, o būstų ir statybų komercializavimas vyksta visame Vakarų pasaulyje. Bet ar tai gali paguosti? Man pasidaro baisu pamačius, kad buvęs getas su neaukštais namais, vienas į kitą pereinančiais kiemais ir susiraizgiusiomis gatvelėmis, tas getas, kuris (anot Czesławo Miłoszo) po karo buvo ištisas negyvas plotas, virsta prašmatniu ir triukšmingu vakarinių pramogų kvartalu, kuriame užkeltos nuomos kainos ir keičiasi gyventojų struktūra. Baisu, nes prisimenu, kad tie akmenys, tos sienos persisunkę krauju ir baime tų, kurie dar taip neseniai – vos prieš kelis dešimtmečius! – čia gyveno. Nes prisimenu Avromą Suckeverį, kuris pasibaigus karui ieškojo nužudytųjų (ir, garsiajame tekste, daužė galvą į stiklą, skiriantį nuo jų kaip šaltas skerdiko peilis). Jis pamėgino pastatyti jiems atminimo ženklą. Nepavyko. O kaip šiandien šioje vietoje išsaugoti jų atminimą? Taip, yra lentelės ir rodyklės, kas nori, gali nusipirkti brošiūrų, kuriose surašyti svarbiausi faktai. Bet ar to pakanka? O gal man nereikia jaustis nesmagiai? Galų gale, (beveik) visi, su kuriais apie tai kalbu, gūžtelėję pečiais sako: „Laikas nestovi vietoje...“

Panašus nesmagus jausmas apima lankantis 2019 m. uždarytame Lukiškių kalėjime, kuriame daugybė žmonių buvo baisiausiai kankinami ir nužudyti. Mane nervina jau nugludintas rinkodaros slengas, kuriuo tas šiurpus pastatas turistams šiandien pateikiamas kaip unikalus kūrybingumo centras („pritaikytas ir vaikams“!), juntu fizinį pasipriešinimą, matydama centriniame korpuse dailininkų, teatro studijas ir barą, kuriame ant vintažinių baro taburečių sėdintys, geltonų ir žalių prožektorių apšviesti žmonės liurlinant visuotiniam popsui spokso į savo mobiliuosius.

Anuomet Tomas Venclova norėjo bendrabūvio vienas kitą praturtinant. Kas šiandien dar pretenduoja į tą bendrabūvį, o kas ne? Dar vieną pamoką apie tai išmokstu išėjusi apsipirkti. Matau pigios masinės produkcijos pilnas lentynas prekybos centre prie senojo Halės turgaus, o šalia gatvėje rikiuojasi uogas ir grybus, obuolius, ryškių astrų puokštes, margaspalves megztas kojines ir pirštines siūlančios kaimietės. Jos ne vieną valandą prastovi šaltyje, kad gautų tuos kelis eurus. Piniginėje taip striuka, kad nesukrapšto grąžos iš dvidešimties eurų banknoto, o kai kurios ir piniginės neturi. Be jokių abejonių, šių moterų su skarelėmis ir švarplėmis burnoje, išsiklaipiusiais pirštais, patamsėjusiomis raukšlėmis laikas baigiasi. Maži ūkiai šiandien visur pralaimėtojai. Ir juos netrukus prisiminsime tik tada, kai kur nors aptrupės tinkas.

Sambūvis vienas kitą praturtinant... Iki vasario 24 d. tie žodžiai turbūt tiko ir rusams. Nepaisant nieko. O paskui viskas vėl prasiveržė. Visa keturiasdešimt metų trukusi okupacija, šimtai tūkstančių išvežtų žmonių – pasekmes dar ir šiandien junta visos šeimos, represijos, ribojimai ir sekimas, paralyžiuotas gyvenimas. Šiandien iš tolo matomas plakatas ant miesto savivaldybės pastato stogo dešiniajame Neries krante rėžia diktatoriui: PUTIN, THE HAGUE IS WAITING FOR YOU! Daug kur, taip pat ir universitetuose, mokslo įstaigose ar Rašytojų sąjungoje ryšiai su Rusija nutraukti. Taigi, ne sambūvis, o poliarizavimas, ne vienas kito praturtinimas, o sutraukyti saitai: solidarumas su Ukraina. „Jau tie vokiečiai su savo „taip – bet...“, – sako viena akademinio pasaulio atstovė. – Jie to nepatyrė. O mes rusus pažįstam.“

Norėtųsi jai paprieštarauti. Galvoju sau: ir vėl nubyrėjo tinkas. Sugrįžo praeitis, tokia šviežia, tokia raudona, tokia skausminga, tarsi niekada nesustojantis laikas tebūtų žodis, tik tuščias pažadas.

Vertė Kristina Sprindžiūnaitė

Vertimą remia Goethės institutas

Šeimos metraštininkės maištas

► Atkelta iš p. 7

Anot britų mokslininkės, kultūros geografės Gillian Rose, feministinės krypties analitikės dažnai išreiškia priešišką požiūrį į šeimos fotografijas. Jų teigimu, „šeimos albumai perteikia apgaulingą ir iškreiptą šeimos gyvenimo vaizdą, kuriame dominuoja laimės ir poilsio akimirkos […]“, ir taip prisideda prie moterų fizinio ir emocinio išnaudojimo maskavimo, sankcionuoja priespaudą moterų atžvilgiu[5]. Iš nuostatos, kad šeimos nuotraukos yra represyvios, slopinančios ir maskuojančios tam tikrus pasakojimus, kyla suprantamas tyrėjų ir menininkų (-ių) noras atlikti priešingą – demistifikavimo, atskleidimo, latentinių reikšmių artikuliavimo, įvairesnio skaitymo – judesį. Paprastai tai atliekama derinant fotografijos žodines ir vaizdines plotmes, mat fotografijos reikšmės gana lengvai keičiamos „per pasakojimus, kurie dalimi fotografija tampa ir kurie nėra tvirtai prie jos prijungti, gali keistis ir konkuruoti“[6]. Ta pačia logika vadovaujamasi ir šiame tekste, t. y. kitaip perskaityti fotografiją padeda autorės pasakojimas.

Kodėl šioje analizėje akcentuoju spragas ar nesatis? Visu pirma, fotografijos kaip medijos išradimas siejosi su noru užčiuopti tai, kas yra, o ne tai, ko nesama. Kita vertus, nebūtis yra pamatinis fotografijos bruožas, tarsi išvirkštinė jos pusė. Apie tai kalbėjo dar fotografijos teoretikas Barthes'as, pažymėdamas, kad fotografija yra susijusi su šoku, kurį patiriame suvokę, jog žmogaus, pavaizduoto nuotraukoje, nebėra.

Pati prieiga – skaitymo per tai, ko nėra, – nenauja, aptinkama įvairiose mokslo disciplinose ir teorijose. Įvairiausio pobūdžio spragų analizė yra gana dažnai naratyvinėje analizėje taikomas būdas, padedantis išryškinti užslopintus pasakojimus. Analitinės psichologijos pradininkas Carlas Gustavas Jungas yra kalbėjęs apie personos, mūsų viešo, kitiems reprezentuojamo veido, ir šešėlio, užslopintos, ignoruojamos, dažnai nepageidaujamos, nepriimtinos psichikos dalies, archetipus. Paprastai jie abu yra susiję. Kuo labiau norime išryškinti ir pabrėžti vienus asmenybės bruožus, tuo labiau turi būti slopinami kiti. Šeimos fotografijų albumą matyčiau kaip labiau susijusį su personos archetipu. Į jį patenka nuotraukos, reprezentuojančios tokią šeimos istorijos versiją, kokią norime išsaugoti ir perduoti ateities kartoms. Šeimos paslaptys, gėdingi, nepatogūs dalykai paprastai į albumą nepatenka, lieka už jo ribų ar jo paraštėse.

Fotografijos tyrinėtojas, Jeruzalės hebrajų universiteto profesorius Paulas Froshas taikliai reflektuoja spragas šeimos nuotraukose ir galios dinamiką tarp namudiškumo ir viešumo: „Žinoma, ne viskas, kas vyksta namuose, atsiduria šeimos nuotraukose. Ironiška, tačiau šis nematomas likutis egzistuoja pirmiausia dėl komercinio ir estetinio diskursų, kurie veikia anapus namų erdvės, tačiau riboja ir formuoja supratimą apie šeimos fotografiją.“[7]

Universalius nebuvimus šeimos nuotraukose įdomiai analizuoja Gillian Rose, kuri atkreipia dėmesį į tai, kad šeimos fotografijos tarsi atstoja šiuo metu šalia nesančius artimuosius. Be to, žmonės nuotraukose atrodo kitaip nei esamuoju laiku (paaugę, pasenę). Rose analizė skirta erdvės ir laiko įtrūkiams. O aš koncentruojuosi į spragas šeimos fotografijoje, susijusias su motinyste.

Visgi man artimiausia autorė būtų jau minėta Joanne Leonard, taip pat sureikšminusi spragas: „Mane traukia tyrinėti nežiūrėjimo, nematymo ir nedokumentavimo gestus, taip dažnai pasitaikančius fotografijoje, tačiau retai teaptariamus. Pastebiu, kad, pavyzdžiui, mano pačios fotografijose dažnai nebūna tėčių.“[8]

Leonard sprendžia fotografijos nebylumo problemą pasitelkdama koliažo techniką. Sluoksniuodama vaizdus autorė atranda galimybę papasakoti skirtingas, kartais viena kitai prieštaraujančias, istorijas. Aš darau kažką panašaus sluoksniuodama šeimos albumo fotografijas ir tekstus.

Atkreipiu dėmesį į tai, ko fotoalbumuose *nėra* arba yra mažai. Mano nuotraukose nėra daug ko: beveik nepasitaiko skausmingų akimirkų (nevilties, susižeidimų ir pan.); dominuoja privačios, namų erdvės, o viešoji aplinka į kadrą patenka retai; nėra man nepatinkančių žmonių – paprastai vaizduojama branduolinė šeima; nedaug degalinių, vizitų pas gydytoją ir darbo nuotraukų, kas sudaro įspūdį, jog motinystė yra išskirtinai privati patirtis; dėl senosios fototechnikos naudojimo fotografijoje yra palyginti mažai laikmečio ženklų – tai veikiau „belaikė“ fotografija. Nėra ir pačių albumų fiziniu pavidalu, nes didžioji dalis nuotraukų saugoma kompiuteryje. Kadruose nėra arba retai nufotografuojama mama, nes tai aš laikau fotoaparatą rankose. Plačiau aptarsiu būtent šią spragą.

Mama su fotoaparatu rankose: nuo visagalybės iki subjektiškumo praradimo

Tradiciškai žmogus su fotoaparatu traktuojamas kaip tas (-a), kuris (-i) turi galią savo rankose. Aš renkuosi, ką užfiksuoti, aš saugau nuotraukas. Taigi esu pagrindinė šeimos kolektyvinės atminties archyvarė. Jei kada iškyla klausimas, „kaip ten iš tiesų buvo“, – aš esu tas žmogus, kuris turi „objektyvius“ įrodymus.

Mano atveju įdomu tai, kad nėra albumo kaip fizinio daikto – dauguma nuotraukų saugoma kompiuteryje. Esu archyvarė, kuri archyvu dalijasi labai selektyviai. Pavyzdžiui, parodau nuotraukas kompiuterio ekrane šeimai, kai tik gaunu jas nuskenuotas, bet tuo vaikų savarankiškas priėjimas prie jų ir baigiasi. Kai nėra albumo, šeimoje nesiformuoja nuotraukų peržiūrėjimo bei kalbėjimo apie jas tradicija, apie kurią, kaip apie svarbią fotografijų prakalbinimo ir istorijos tęstinumo praktiką, yra nemažai rašiusi Langford. Nors neturime albumo kaip fizinio daikto, nuotraukomis dalijuosi motinystės tinklaraštyje. Taip jos tampa savotišku viešu albumu su visomis iš to išplaukiančiomis pasekmėmis ir abejonėmis. Atrodytų, kad pati likdama už kadro, tačiau valdydama šeimos fotoarchyvą telkiu savo rankose nemažą simbolinę galią.

Tačiau ši galia toli gražu nėra vienareikšmiškai vertinama. Motina su fotoaparatu rankose iš mūsų kultūrinės, ypač psichoanalize grįstos, perspektyvos atrodo įtartina. Pirma, fotografija siejasi su mirtimi – nufotografuotas žmogus paverčiamas objektu, nuotrauka, mikromomentui praranda savo subjektiškumą. Žinoma ir priešinga tradicija: fotografiją sieti su gimtimi, o fotoaparatą traktuoti kaip įsčias ir technologiją, kuri atkartoja reprodukcinę motiniškąją funkciją. Antra, būdinga asocijuoti fotoaparatą su ginklu, tad fotografuojančios mamos intencijos įgauna dar ir žudymo konotaciją. Kita vertus, visiškai nesvarbu, kaip traktuojamas fotoaparatas – ar kaip gyvybę teikiantis, ar kaip ją nutraukiantis. Pasak Hirsch, abiem atvejais „yra maitinamos fantazijos apie motinos fotografės visagalybę, kuri atskiria ją nuo vaiko ir pabrėžia neišmatuojamą motinos galią vaiko pažeidžiamumo akivaizdoje“[9]. Trečia, iš geros mamos tikimasi, kad ji atspindės vaiką taip skatindama sklandų jo subjektiškumo formavimą(si). Tuo tarpu mama su fotoaparatu rankose šią savo buvimo veidrodžiu funkciją tarsi ignoruoja. Ji yra šalta, neįsitraukusi, pasislėpusi už fotoaparato ir kurianti distanciją. Kartkartėmis, norėdama padaryti gerą nuotrauką, ji dar ir nuskriaudžia vaiką ignoruodama jo poreikius. Pavyzdžiui, fiksuoja verkiantį, užuot nuraminusi. Smerkiantis požiūris į motinas su fotoaparatu labiau galioja profesionalioms fotomenininkėms, kurios naudoja savo vaikų atvaizdus kūrybiniais ar komerciniais tikslais. Tačiau iš dalies pritaikomas ir kitoms mamoms, kurioms keliami sunkiai įvykdomi dvejopi reikalavimai: į ekraną nespoksok, bet vaiko nuotraukų atsiminimui turėk.

Ar mamos *jaučiasi* visagalės? Iš savo asmeninės patirties sakyčiau – ne, ir fotoaparato turėjimas tos visagalybės neprideda. Tikriausiai dauguma žmonių pripažintų, kad vaikų auginimas – prasminga, tačiau daug jėgų reikalaujanti ir, nesant pagalbos, net sekinanti patirtis. Augindamos vaikus nuolat susiduriame su savo subjektiškumo praradimu. Didelė ankstesnio identiteto transformacija yra tapsmas mama, ir tai išgyveni gimus kiekvienam kitam vaikui. Gana skausmingos yra ir balanso tarp darbo ir šeimos paieškos. Čia taip pat aukoju dalį savo subjektiškumo (savo norų, poreikių, profesinių aspiracijų, pomėgių) dėl vaikų gerovės. Prie subjektiškumo praradimo prisideda ir fotografija. Įprastai peržiūrėdami šeimos albumus aktyviname specifinį žiūrėjimo režimą. Šeiminis žvilgsnis[10] suskirsto pavaizduotus žmones į tam tikrus socialinius stalčius: seneliai, tėvai, vaikai. Šis žvilgsnis įrėmina – įpareigoja šeimos narius tapatintis su savo socialiniu vaidmeniu. Šeimos fotografijų konvencionalumas sustingdo moters tapatybę, paversdamas ją tariamai tolygiu ir stabiliu vaizdiniu – tarsi motinystė būtų be įtrūkių, be vidinių ir išorinių konfliktų.

Kitas su fotografijomis susijęs motinystės aspektas – tai šeimos albumų tvarkymas. Tradiciškai, kaip ir kiti namų darbai, jis pirmiausia priskiriamas moterims. Rose tyrė Jungtinės Karalystės baltaodes mamas, priklausančias vidurinei klasei, ir nustatė, kad „šeimos nuotraukos buvo svarbi jų, kaip mamų, tapatybės dalis“[11]. Čia konvencionaliai elgiuosi ir aš. Kitos myli savo vaikus gamindamos, rengdamos, edukuodamas, o aš myliu juos fotografuodama. Jo Spence knyga vadinasi „Įsiterpti į nuotrauką“ (*Putting Myself in the Picture*), o Joanne Leonard – „Būti nuotraukose“ (*Being in Pictures: An Intimate Photo Memoir*). Abu tokio pobūdžio knygoms gana tipiški pavadinimai rodo, kaip svarbu užfiksuoti tuos, kuriuos mylime, fotografijose.

Kaip su tuo subjektiškumo praradimu dorojuosi? Sakyčiau, kad ir vėl per fotografiją. Net jei ji šį tą iš mano subjektiškumo atima, kartu gali būti instrumentu, padedančiu jį atgauti. Hirsch tokį fotografavimo poveikį taikliai pavadina „atsišaudymu“. „Atsišaudymas“ – tai 1997 m. Vašingtone pradėtas fotografijos projektas, kurio metu benamiai vaikai buvo mokomi fotografuoti[12]. Vaikai buvo skatinami fiksuoti pasaulį iš jų pačių perspektyvos, stiprinti savarankišką žvilgsnį ir savivertę. O „atsišaudančios“ mamos – tai subjektiškumą mėginančios atgauti šeiminio žvilgsnio aukos, tokios tapusios jas objektais paverčiančioje sistemoje. Savo nuotraukas labiau matau kaip dienoraštį nei objektyvų dokumentą. Paradoksalu, tačiau nuotraukos, kurios daugiausia vaizduoja vaikus, savotiškai yra ne apie juos, bet apie mane pačią – motinystę, santykį su ja, pastangas ją suprasti ir reflektuoti. Fotografija leidžia man įrėminti ir išsaugoti savo pačios matymą bei susigrąžinti subjekto galią.

Pabaiga

1991 m. Moderniojo meno muziejuje Niujorke buvo surengta Peterio Galassi kuruota namų temai skirta paroda iškalbingu pavadinimu „Namų komforto malonumai ir siaubai“[13]. Parodos pavadinimas gana gerai perteikia mintį, plėtojamą šiame straipsnyje. Teigiu, kad šeimos fotografijų albumai yra kompleksiškas reiškinys, kuris apima pasakojimų įvairovę: ir represuojančią, ir išlaisvinančią dalį, ir dominuojančius, ir nekonvencinius naratyvus.

Taigi ką duoda spragų šeimos fotografijoje analizė pasitelkus autoetnografiją? Keli rezultatai tradiciniai: aktualizuojama šeimos fotografija kaip tyrinėjimo objektas. Girdime skirtingus pasakojimus, ypač mamos balsą. Gana unikali autorės pozicija, kurioje susitinka teoretikė, praktikė ir mama, leidžia išgirsti retai įgarsinamus vidinius svarstymus apie fotografijos ir motinystės ryšį bei kelti klausimus apie fotografavimo konvencijas, kurios kitu atveju lieka menkai reflektuotos. Dažniausiai būtent mamos kažką su šeimos nuotraukomis *daro*, tačiau palyginti retai turi progų tai reflektuoti. Šis tyrinėjimas padeda reabilituoti sumišusią mano pačios tapatybę, kurioje telpa mama, mokslininkė ir fotografė, bet dažnai atrodo, kad nė viena iš jų nėra pakankamai gera.

Tačiau didžiausia vertė – spragų šeimos fotoalbume artikuliavimas ir permąstymas. Kaip ir kodėl tos spragos nutiko? Kaip fotografija ir rašymas apie ją tampa būdu išgyventi motinystę? Pasiūlytą metodologiją matyčiau kaip įrankį, leidžiantį reflektuoti kadaise padarytus intuityvius sprendimus ir išryškinti kultūrines šeimos fotografijos konvencijas, kuriomis sąmoningai ar nesąmoningai vadovavausi ar kurioms priešinausi. Sutikčiau su Hirsch, kad „rašymas, fotografavimas ir fotografijų interpretavimas gali būti feministinio pasipriešinimo forma“[14].

Grįždama prie pradžioje pačiai sau užduoto klausimo – kodėl tos nuotraukos tokios gražios, kai gyvenimas ne tik gražus, – sakyčiau, jog fotografijų grožis ir poetiškumas yra tik vienas iš sluoksnių, kurį galime išskirti. Pasitelkę kitokią žiūrėjimo optiką ir pasakojimą iš už kadro ribų galime tame pačiame albume įžiūrėti ir alternatyvias motinystės istorijas[15].

– JELENA ŠALAJ –

[5] Gillian Rose, *Doing Family Photography*, Routledge, 2016, p. 8.
[6] Natalija Arlauskaitė, *Nuožmi taika: žlugusių režimų fotografija dokumentiniame kine*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020, p. 197.
[7] Paul Frosh, „The public eye and the citizen-voyeur: Photography as a performance of power“, *Social Semiotics*, 2001, 11 (1), p. 43–59.
[8] Julia Leonard, p. 302.
[9] Marianne Hirsch, *Family Frames: Photography, Narrative, and Postmemory*, Harvard University Press, 1997, p. 175.
[10] Hirsch pasiūlytas terminas.
[11] Gillian Rose, „Family Photographs and Domestic Spacings: A Case Study“, *Geographers*, 2003, t. 28, Nr. 1, p. 5–18.
[12] http://www.shootbackproject.org/
[13] Peter Galassi, *Pleasures and terrors of domestic comfort*, Museum of Modern Art, 1991.
[14] Marianne Hirsch, p. 215.
[15] Šis straipsnis parengtas pranešimo pagrindu. 2022 m. pranešimas buvo skaitytas keliose tarptautinėse konferencijose, tarp kurių Nidos fotografijos simpoziumas, konferencija „Motinystės diskursai“ (*Discourses on Motherhood*) Londone, konferencija „Prieštaringi vaizdai“ (*The Counter Image*) Lisabonoje, XXVIII konferencija „Matomi įrodymai“ (*Visible Evidence*) Gdanske.

Protingavimai (33)

•

Aristotelis sako, kad žmogus laimingas būna tada, kai gali įgyvendinti savo sugebėjimus.

Jeigu jis teisus, tai gyvenimo prasmė man yra aiški. Aš esu tam, kad įgyvendinčiau savo sugebėjimus. Iki galo. Jeigu žmogus sako: padariau gerai, bet galiu padaryti geriau, jis nebus laimingas, bet turės viltį, kad geriau padarys. Jeigu jis padaro, ką galėjo, jis praranda gyvenimo prasmę ir būna nelaimingas. Pats tai patyriau. Kai buvau pirmoje klasėje, nupaišiau paveikslėlį ir pagalvojau: gražesnio jau niekada nenupaišysiu. Pirmą kartą gyvenime patyriau neviltį.

•

Menininkai yra arba vaikai, arba suvaikėję seniai. Tarpo nėra.

•

Mano žmona Nijolė išvirė nuostabią raugintų kopūstų sriubą su kiaulienos šonkauliais. Ji man daug labiau patiko už Debussy „Arabesque No. 1“.

– Mikalojau, tu durnas. Juk tai visiškai skirtingi dalykai. Jų negalima lyginti.

– Aš lyginu ne du dalykus, bet subjektyvias patirtis.

•

Jeigu rojuje buvo blogio ir gėrio pažinimo medis, vadinasi, ten buvo ir gėris, ir blogis.

•

Didelis dailininkų kūrybingumas tampa gamyba.

•

Yra menininkai, kurie kuria, yra – kurie daro. Tie labai produktyvūs.

•

Nieko nėra, kas būtų. Viskas – iliuzija. O iliuzija yra? Pavadinkim tikrovę iliuzija ir gyvenkim, kaip gyvenom. *Po senovei.*

•

Nieko nėra, kas būtų.

– Aš esu.

– Ne. Tu esi tiktai sau.

– Nėra to, kas yra tiktai man? Kodėl?

•

Viskas yra Dievo sapnas, sakė Berkeley.

Košmarus Dievas sapnuoja – žudomus vaikus.

•

Ar gali Dievas būti ne žmoguje, bet kur nors kitur? Aš Dievo sapne, o Dievas mano galvoj.

•

Beveik visi daiktai, kuriais esu apsikrovęs, yra tik mano prisiminimai. Gaila juos išmesti. Žmogus iš prisiminimų padarytas.

•

Gyvūnų ir žmonių kūnų laimės vienodos, o žmonių skirtingos.

•

– Man šalta.

– Ne, Mikalojau, šaltis yra šilumos nebuvimas. Nebuvimo nėra, tai ir šalčio nėra. Tau negali būti šalta.

– Tikiu tuo, ką sakai, bet man vis tiek šalta.

Gali būti tai, ko negali būti.

•

Ar verta gimti, kad mirtum? Ar gyviai mylėtų gyves kūniška meile, jeigu žinotų, kas iš to išeis?

•

Progresas – tai pasaulio pritaikymas žmogaus kūnui. Geras dalykas.

•

Kai rašau, būnu laimingas, kai nerašau – nelaimingas.

•

Išmintis – protas, pritaikytas šiai dienai. Aktualus protas.

•

Kultūra – tai savęs pritaikymas kitiems žmonėms.

•

Durnumas ir individualumas yra sinonimai.

•

Man galvą skauda lygiai taip pat kaip jaunystėj. Galva paseno, bet galvos skausmas ne. Nesensta skausmas.

•

Ką veiki? Gyvenu. Aš nežinau, ar esu *Homo sapiens*, turiu pagrindo tuo abejoti, bet aš žinau, kad esu *homo* gyvenantis.

•

Tiesa – natūra, melas – kultūra.

•

Melas. Visų menų pradžia. Tiesos kurti nereikia.

•

Neliks pūvančio kūno, neliks to *aš*, kurį sukūrė kūno juslės. Liks – *esu*.

•

Mano brolis Kristupas niekada nesimaivo.

Kai pasakiau jam, kad sergu vėžiu, jis nepradėjo aikčioti, tik truputį išbalo. Ir viskas.

•

Karti degtinė ir kartus gyvenimas žmogų laimingą padaro.

•

Genialus paveikslas pasaulio pakeisti negali. Bet žmogus, nupaišęs genialų paveikslą, gali.

•

Menas – tai ne saldainis.

•

Dūšia ir kūnas. Pjaunasi jie tarpusavyje.

•

Aš nieko nenoriu, aš laimingas, sako indai.

Aš nelaimingas, sako europietis. Aš nieko nenoriu. Palikit mane ramybėje.

•

Šiandien nenoriu būti stoiku. Nenoriu susitaikyti su tuo, kas yra, nes tai neviltis.

•

Aš geras pasidariau, kai supratau, koks blogas esu.

•

Man samprotavimai apie faktus įdomesni už faktus.

•

Žmogui, iš kurio juokiamasi, ateities nėra.

•

Skaičiau psichologinę knygą, kurios pavadinimo neprisimenu. Sužinojau, kad aš esu psichasteninis psichopatas grynuolis. Mano gyvenimas – ištisas nerimas. Man vis atrodo, kad padariau, darau ir padarysiu viską ne taip. Gal ne tik atrodo.

•

Kuo daugiau galvoju apie Dievą, tuo labiau juo tikiu.

•

Sakau: rašau knygą – gulbės giesmę. Netiesa. Nerašau knygos.

Aš ją stenu.

•

– Mikalojau, – sako man kultūringi žmonės, – kaip tu gražiai atrodai! Tik į veidrodį nežiūrėk.

•

Sakoma, žiūri akys, o mato smegenys.

Žiūriu į gėlę ir jos grožis lieka manyje visą gyvenimą. Gražesnis pasidarau.

•

Jėzus buvo *broma, atverta ing viečnastį.*

Akys ir ausys yra durys, pro kurias menas, meno kūrinio esmė patenka į žmogų.

Beethoveno „Mėnesienos“ sonatą galima nupaišyti. Paveikslą galima padainuoti.

Galima pasakyti: šitas eilėraštis geresnis už šitą paveikslą, nes jame daugiau meno.

Tik negalima meno kūrinio papasakoti.

•

Genialiausias, mano galva, XX amžiaus menininkas Picasso padarė daug blogo dailei todėl, kad daug dailininkų ir dailės vertintojų nesugeba skirti prasmingos transformacijos, paryškinančios esmę, nuo darkymo.

•

Aš jau senis. Beširdės gražuolės užleidžia man vietą autobuse.

•

Jeigu visata būtų amžina, visas dangus būtų saulė, sakė Stephenas Hawkingas. Tebūnie šviesa, pasakė Dievas prieš 14 milijardų metų.

•

Seniai sakoma, kad įkvėpimas ateina per darbą. Tai nėra netiesa. Bet tai išstenėtas įkvėpimas. Tikrasis įkvėpimas trenkia kaip kuolu per galvą.

•

Žmogus, turintis tikslą, nesidairo į šonus. Laisvas jis nuo to, kas nesvarbu.

•

Kultūra – tai gamtos pritaikymas pilvui. Nekultūringas erelis – sunkiai virškinamas. Padarykim iš jo vištą, nutarė žmonės. Šiandien mano žmona virė vištą.

•

Žmogui, šalia kurio man gera, aš būnu dėkingas. Vakar buvau savo draugo Vytauto Jurkūno parodos atidaryme.

Jis buvo geriausias piešėjas Dailės institute, o dabar, mano galva, Lietuvoj. Jis moka gyvą žmogų nupaišyti. Jis pilnas linksmybės. Ji netelpa jame. Ji sklinda iš jo kitiems. Atidaryme ištisą valandą nebuvau nelaimingas. Nė karto.

•

Kai skaitau kunigo Juliaus rašinius, man gera.

•

Matau, kas yra, ir galvoju, kodėl taip yra. Nenuobodu man gyventi.

•

Sotus menininko gyvenimas, sotus jo ir menas. Sotūs žmonės jam ploja.

•

Paskutiniai Elvyros Kairiūkštytės paveikslai panašūs į erškėčių vainiką.

– MIKALOJUS VILUTIS –

Vasario 11-oji – Pasaulinė ligonių diena

J. KUZMICKIS

Ligotas kačiukas

Ligotas kačiukas gulėjo lovelėj.
Atėjo ten daktaras. „Kas gera, žvėreli?“
„Blogai, mielas pone: sergu visą dieną!
Nenoriu nei valgyt, nei lyžtelti pieno.“
„Duok leteną!“ – tarė ir pulso žiūrėjo,
Giliai susimąstė ir šitaip pradėjo:
„Blogai, daug yra karščio… Blogai tau, žvėreli!
Ilgai dar turėsi gulėti lovelėj!
Per daug vakar valgei! Iš visko matyt.
Tačiau ne pelių, o mėsytės, brolyti!
Dabar gali valgyt tik miltų košelę, –
Užmiršk riebų kumpį, užmiršk dešras, pelę!“
„O lašinių valgyt?“ – paklausė kačiukas.
„Gink Dieve! Numirsi, kaip ponų paršiukas!“
Ir vargo kačiukas: nevalgė mėselės,
O taip jam kvepėjo nutukusios pelės…

Žiūrėkit, kaip bloga: kur nėra jokio saiko,
Ten ligos, nelaimės kamuoja be laiko.
Ir jums taip, vaikučiai, galėtų įvykti,
Ne laikas tada jau nei verkti, nei pykti.

„Vilniaus aušra“, 1933, Nr. 11

LIENĪTE MEDNE-SPĀRE

Paklausyk, kaip dainuoja smėlis

Paklausies, kā smiltis dzied – iš latvių prozininkės Lienītės Mednės-Spārės (g. 1956) apsakymų rinkinio „Dainuojantis smėlis“ (*Dziedošās smiltis*, 2019).

(Dar šios knygos kūrinių žr.: „Nemunas“, 2020, Nr. 9; „Š. A.“, 2021.VIII.20, vert. J. B.)

– Tėt! – Sintija smiliumi paglosto apvalų seno ąžuolinio stalo kampą. – Šitas rašomasis stalas... Ar aš jį gausiu, kai tu numirsi?

Per stalą nurieda pieštukas, sučeža šalin nustumti popieriaus lapai, ir tėvas nukreipia į Sintiją blankiai mėlynas akis, virš kurių sunkiai guli pritvinkę vokai.

– Taip, – jis linkteli, sučiaupęs storas lūpas, kreivai šypsodamas. – Tada tu jį gausi.

– O kada tu mirsi? – Sintija sugniaužia nykščius kumščiuose ir paslepia rankas už nugaros.

Tėvas atsikrenkščia, sustumdo popieriaus lapus į krūvą ir nustumia iki tolimiausio stalo kampo.

– Na... dar ne dabar, – sako jis ir pasisuka į pravertą langą, pro kurį į kambarį plūsta kieme augančio alyvų krūmo kvapas, neišvežtų šiukšlių konteinerio dvokas ir apatinio aukšto kaimynės prisvilintų bulvių smarvė.

– O kada? – Sintija suraukia nosį.

– Tikrai greičiau negu tu.

– Tas gerai, – linkteli Sintija. – Rudenį turiu pradėti lankyti mokyklą. – Ji priglaudžia delną prie vėsaus stalo paviršiaus. – O tada reikės, kur ruošti namų darbus.

– Jau tikrai ką nors sugalvosime, – atsako tėvas. – Laiko dar yra. Galbūt tu turėsi nuosavą stalą.

– Tikrai.

Sintija dar akimirką pastovi slegiančioje tyloje ir paskui iš lėto, pirštu braukdama per šiurkščius apmušalus, tolimesniu keliu, aplink visą patalpą, pro siaurą tarpą, paliktą tarp sienos ir dviejų foteliių su žurnalų staleliu, išeina į savo kambarį.

Iš tiesų tai visai ne kambarys. Tai kampas, kurį nuo tėvų galo skiria trijų durų spinta, ir vietos čia užtenka tik siaurai lovytei ir mažai lentynėlei, kur ji laiko savo daiktus. Spintos durys yra tėvų pusėje, ir vienintelis kambario langas taip pat. Sintijai likusi amžina prieblanda ir milžiniški baldai galinėje sienoje, kurią ji kartu su mama, kiek tik aukštai galėjo pasiekti, apklijavo dideliais, spalvotais iš žurnalų iškirptais paveikslais. Ir jokiam stalui čia nėra vietos. Net pačiam mažiausiam.

– Kai numirė tavo mamytė, tu gavai jos drabužių spintą, – sako Sintija ir, ištraukusi iš spintos Mėlynąjį Meškiną, pritupia ant lovos krašto.

– Taip jau yra, – pašiugždenęs popieriais, atsiliepia tėvas. – Seni žmonės miršta, ir tada artimieji pasidalina palikimą.

– Tai gerai. – Sintija pritraukia Mėlynąjį Meškiną prie krūtinės, įspaudžia smakrą į jo minkštą pakaušį ir, užmerkusi akis, įkvepia porolono kvapą. – Nereikėjo leisti pinigų naujai spintai. – Ji patrina smakrą į trumpus plaukučius ir tylomis susijuokia, kai apvalios ausytės pakutena skruostus. – O mama gavo naujus batus.

– Turiu užbaigti projektą, – sako tėvas, ir Sintija girdi tylų spragtelėjimą atsidarant kompiuteriui. – Pažaisk kurį laiką viena... arba su savo mėlynuoju draugeliu.

Sintija girdi, kaip juokiasi tėvas. Jam nepatinka, kad meška mėlyna. Bet jau tokia ji yra, lyg pavasarinis dangus, pasakė mama, gimimo dienos rytą pasodindama jį lovoje greta Sintijos, dangaus mėlynumo meška. Mėlyni stebuklai, burbėjo tėvas, visų meškos rudos, mūsų – mėlyna, o mama atsakė, kad mėlyna yra vilties spalva.

Atrėmusi Mėlynąjį Meškiną į spintą, Sintija ištraukia iš palovio batų dėžę, nuima dangtį ir ant sofos iškrato šlamančius popierius, į kuriuos buvo įvynioti mamos batai ir kurie iki šiol kvepia oda. Tikra oda, pagarbiai šnabždėjo mama, ir jos abi uostė naujus batus. Kaip dvi puskvailės, šypsodamas pasakė tėvas. Sintija užsimerkia ir dar kartą įkvepia beišsisklaidantį kvapą, paskui paima nuo lentynos Barbę ir, įklojusi į dėžę vieną popierių, paguldo ant jo, suglosto jos suveltus plaukus ir iki krūtinės pridengia kitu popieriumi. Padeda dėžę ant pagalvės ir atsisėda greta meškino.

– Ma-am, vėl lange žva-aigždės liepsno-oja, – žemu balsu dainuoja ji, – ma-am, vėl lange vakaras pi-ilkas boluoja... – tada pakelia Mėlynąjį Meškiną, prispaudžia jo snukį prie Barbės kaktos ir iškilmingai skanduoja: – Ilsėkis ramybėje! O dabar visus kviečiu į šermenų puotą.

– Ką tu vėl ten veiki? – šaukia tėvas.

Sintija uždeda ant dėžės dangtį.

– Tėt, aš noriu valgyti, – sako ji. – Mama sakė, kad mane pamaitintum.

– Eik pasiieškoti šaldytuve, – atsako užsiėmęs tėtis. – Tu jau dabar didelis žmogus, greitai eisi į mokyklą.

– Taip. – Sintija paslepia batų dėžę su Barbe palovyje.

– Vėliau išeisime į lauką, – pažada tėtis.

– Vėliau bus lietus. – Sintija atsistoja kambario viduryje ir suraukia nosį.

– Ką tu vėl išgalvoji? – Tingiai subarška kompiuterio klavišai. – Koks tau lietus tokiame karštyje!

O po to jau bus per daug vėlu. Sintija ištiesia į priekį delną ir leidžiasi į virtuvę. Ji visiškai nenori eiti laukan.

Ramunės Pigagaitės nuotrauka

Ten vis tiek nieko nėra, tik grumbluota metalinė čiuožykla, girgždančios sūpynės ir automobilio padanga su labai šiukšlinu smėliu, visiškai nepanašiu į tą, kuris pajūryje. Prie jūros Sintijai tikrai patinka, ypač Pabažiuose, kur dainuoja smėlis. Pasiklausyk, pasakė mama ir įkirto kulną į paplūdimio smėlį, paklausyk, kaip dainuoja smėlis. Ir tada jos, susikibusios rankomis ir vilkdamos kojas, bėgo. Baisu, kokia ryški saulė, juokėsi mama, nieko nesimato, ir niekas nieko nematė, tik klausėsi, kaip po pėdomis šiugžda smėlis, ošiančių pušų viršūnėse klykauja žuvėdros, į krantą minkštai plekšena bangos ir gilumoje, prunkšdamas lyg ruonis zoologijos sodo baseine, pliuškenasi tėvas.

– Apatinėje lentynoje dešinėje, – iš kambario šaukia tėvas, paskui subarška rašomojo stalo stalčius, ir jis su garsiu pokštelėjimu atidaro skardinę alaus.

– Žinau, ten yra mano ryžių košė. – Sintija išima iš šaldytuvo apskritą plastikinį indelį, nuplėšia aprasojusį dangtį ir, pauosčiusi turinį, priduria: – Su spanguolėmis.

Į palangę pakšteli pirmi dideli lašai, ir ji, įsikišusi į burną šaukštą su šalta koše, galvoja apie Lietaus Žmogų, kuris ateina kartu su Pilkuoju Debesimi ir plonais, drėgnais pirštais graibsto lango stiklą.

– Lietus, – sako Sintija ir, nesulaukusi tėvo atsakymo, priduria: – O paskui man reikės eiti miegoti.

Naktį Sintiją pažadina duslus bumbtelėjimas.

– Jochaidi! Vos vėl neišsitiesiau, – sušunka tėvas. – Pagaliau reikia išmesti tą kilimą, kitaip kas nors iš mūsų čia sykį užsimuš.

– Juk tu žinai, kad žiemą Sintijai ant plikų grindų žaisti šalta, – atsako mama. – Tikrai išmesime... vėliau. Geriau ateik pasižiūrėti, koks milžiniškas mėnulis ir ryškios žvaigždės. Ir oras toks gaivus!

– Neužkalbėk man dantų, – neatlyžta tėvas. – Aš klausiu, kodėl tu iki šiol nesi pasakiusi tam vaikui, kad jis mokysis internatinėje mokykloje.

Tas vaikas yra ji. Tėvas visada sako „tas vaikas“, kai mano, kad ji negirdi, ir „jis“, lyg kalbėtų apie kokį berniuką, ir beveik niekada nevadina vardu.

– Bet, Rič, – mama užsikerta, – juk mes galėjome bent pabandyti.

– Ką pabandyti?

– Mokykla čia pat greta, net per gatvę eiti nereikia.

– Kalba ne apie tai! – pertraukia tėvas. – Ten jam bus geriau, tai yra specializuotas internatas.

– Ak, dieve, Rič! Viena pati... Kartu su aklais vaikais.

– Tu nesupranti, kad ji pati beveik akla? Nesupranti, kad metams bėgant bus tik blogiau?

– Na kaip tu gali būti toks negailestingas?

– Aš nesu negailestingas, Dita. – Tėvas garsiai atsidūsta. – Maži vaikai yra negailestingi. Su ja kieme niekas nenori žaisti.

Tai netiesa, nori protestuoti Sintija, su ja žaidžia Martinis.

– O mokykloje bus dar blogiau, – priduria tėvas.

– Ji yra mano vaikas.

– Ir dėl to staiga tampa akyla lyg kalnų erelis? Kai visi gydytojai tau seniai pasakę, jog taip nebus?

– Ir tavasis taip pat, Rič!

– Tu visuomet taip sakai. – Spragteli žiebtuvėlis, ir iki Sintijos atsklinda kartus dūmų verpetas. – Ką aš ten galiu žinoti? Labai jau greitai tas mažylis apsireiškė. O to tavo Ediko akiniai centimetro storio.

– Bet, Rič! – sudejuoja mama. – Kai mes susipažinome, tarp mūsų su Eduardu jau seniai viskas buvo baigta.

– Nustok verkšlenusi, pats žinau, – atšauna tėvas ir tvirtai pareiškia: – Tas vaikas važiuos į neregių internatinę mokyklą, ir taškas.

– Tu jo nemyli. – Mama ant virtuvinio stalo stumdo pintą krepšelį: ten – atgal, ten – atgal.

– Be to, kaip mes visi čia susispausime, kai atsiras berniukas? Pasižiūrėk, kokia tu man jau apvali, – prabyla tėvas staiga prikimusiu balsu.

– Gerai, Rič, – sako mama, – ryt pasakysiu.

– Apvali ir minkšta... Minkšta ir meili...

– Nusiramink, Rič! Aš nuvargusi.

– Dabar dar pasakyk, kad nuvargusi, nes turi dirbti dviejuose darbuose, o aš nieko neveikiu!

– Juk nesakau, kad nieko neveiki. Bet tie nuolatiniai projektai...

– Svarbiausia nenusileisti. – Tėvas delnu smarkiai suduoda per stalą. – Kartą jie užsikabins, ir mes įsisiurbsime į valstybės spenį. Europinigai tekės lyg vamzdžiu, pamatysi.

– Galbūt.

– Na jau užtenka, eisime į lovytę, – kviečia tėvas.

– Aš dar minutėlę pasėdėsiu, – išsisukinėja mama. – Eik.

– Na, jei ne, tai ne, – pasako tėvas, jo basos pėdos nušlepsi virtuvės grindimis, paskui žingsnius sugeria patiesalas, sugirgžda sofa, ir netrukus kambaryje pasigirsta garsus khrrr-aaa-khrr...

Kai ir mama, dar kurį laiką pasibarškinusi indais, pašnarpštusi ir pagaliau tyliai nutipenusi iki sofos, pradeda mieguistai šnopuoti, Sintija atsikelia ir nusėlina iki lango. Pastumia aukščiau ant nosies storus akinius ir nukreipia veidą į juodą dangų. Tolumoje virpa blyškus, išskydęs mėnulis. Ji krūtine atsiremia į palangę ir įtraukia pažįstamų kiemo kvapų.

Nusėlinusi atgal iki lovos, Sintija atsisėda, pasitupdo ant kelių Mėlynąjį Meškiną ir, atkišusi apatinę lūpą, nuplėšia vieną jo akį. Akimirką patrina ją dviem pirštais ir padeda ant lentynos.

– Nelaimingas meškinas, tu juk beveik aklas, – atsidūsta ji, nuplėšia antrą akį, pirštų galais paliečia po snukučiu išsiuvinėtą šypseną, nugremžia kelis dažų gumulėlius ir, priglaudusi meškiuką prie krūtinės, įsirango po antklode.

Vertė Jurgis Banevičius

VLADIS SPĀRE

Ėjimas šlubu žirgu

Latvių prozininko Vladžio Spārės (g. 1953) apsakymas *Gājiens ar klibo zirdziņu* – iš 2020 m. išleisto to paties pavadinimo rinkinio.

(Dar vieną šios knygos apsakymą žr. „Š. A.“, 2021.VI.4, vert. L. Jonušys.)

Visą naktį jis išsėdėjo ant grindų prie židinio, degindamas popierius. Vieną fotografiją lazda ištraukė iš ugnies, rūkstančią atrėmė į marmurinį karnizą, akimirką žvilgtelėjo į ją, apdegusią bei susiraičiusią, ir įmetė atgal. Iš ryto nuėjo į vonią ir nejudėdamas gulėjo, kol atvėso vanduo, paskui rūpestingai nusiskuto, apsirengė ir patraukė į Rygos senamiestį.

Smarkiai pustė, sniegas badė veidą ir lipo prie skruostų kaip vaikystėje, kai jis tamsoje per Vermanio parką eidavo į mokyklą, už savęs vilkdamas portfelį. Šalo, ir jis sukišo rankas giliau į kišenes.

Valnių gatvės žibintai blankiai apšvietė nuožulniomis pusnimis užklotus šaligatvius, pro čerpių stogus sklido vos juntama šviesa. Kavinės vėrė duris pirmiesiems lankytojams, ir jis pagalvojo, kad niekieno netrukdomas galės išgerti kavos.

Prie Parako bokšto braudamasis pro sniego sieną jis pustamsėje užsirovė ant Ievos, kuri tiesiog priešpriešiais ėjo per gatvę, lyg jie būtų susitarę susitikti. Įsisupusi į storą vilnonį šaliką ir įsisukusi į tą patį seną paltą, kurį jis kadaise dovanojo.

– Tu!

– Taip, aš, – atsiliepė jis dirbtinai džiaugsmingu balsu. – Aš bankrutavau!

– Skaičiau laikraštyje.

Ji žengė žingsnį atgal ir įtraukė galvą giliau į lapės kailio apykaklę. Dirbtinės lapės akys skyrė jam stiklinį, ironišką žvilgsnį, ir jis nusigręžė.

Nuo Dauguvos pusės įsisuko ledinis vėjas, jis tąsė ant trosų pakabintas lempas ir vaikė sniego sūkurius po siauras Rygos senamiesčio gatves, vietomis visiškai užpustydamas šaligatvius, vietomis atidengdamas grindinį.

– Baisus oras, – nusipurtė ji.

– Taip. Praradau viską. – Mindžikuodamas lakiniais batais puriame sniege jis apsidairė aplinkui. – Gal išgersime kavos, jei turi laiko?

– Čia viskas taip brangu. – Delsė ji, ranka maigydama nudilusią lapės letenėlę.

– Tiek daug, kaip sumokėti už tavo kavą, dar galiu sau leisti. – Jis stengėsi šypsotis nejudria, sušalusia burna.

Vėjas nutraukė nuo stogo sniego laviną, išskydusi ore, ji baltais skutais krito žemyn, įsupdama į sniego dulkes praeivius kitoje gatvės pusėje.

– Ak, dieve, – pasakė ji.

– Baisiai šalta, įeikime apšilti. – Jis ištiesė ranką.

– Tu apsnigtas visiškai baltai. – Ji pažvelgė aukštyn ir įsikibo jam į alkūnę.

Užsakęs Ievai žaliosios arbatos ir pyragaitį su plakta grietinėle, o sau tik kavos, jis sučiupo puodelį abiem rankom, kad nepastebėtų drebančių pirštų, bet ji pastebėjo. Už barmeno nugaros garavo nikeliuotas kavos aparatas, tarp lentynų su buteliais, ryškiai apšviestas, kabėjo akvariumas su tingiomis tropikų žuvimis. Prie gretimo stalelio pagyvenusi turistų pora valgė pusryčių košę.

– Kaip tau tai atsitiko? – palaukusi, kol nutils kavos malūnėlis, užjaučiamai paklausė ji.

– Nežinau.

– Iš tikrųjų tu viską visada žinai. – Ji atsikando pyragaičio ir siekė arbatos puodelio.

– Na gerai... Godumas, primityvus godumas, – prisipažino jis. – Užtenka tik truputį prarasti budrumą, ir jis jau čia. – Jis sriūbtelėjo kavos ir, kaip visada nusiplikęs, išsiviepė. – Na ir dar viltis... Mirtina kombinacija.

– Bet juk tu visada buvai toks atidus, toks atsargus, – stebėjosi ji. – Sakei, jog apskaičiuoji visus ėjimus į priekį kaip šachmatuose.

– Šį kartą išėjo ėjimas šlubu žirgu, – dirbtinai nusijuokė jis.

– Tu taip ir neišmokei manęs žaisti šachmatais...

– Aš suklydau, labai šiurkščiai suklydau, – atsiduso jis ir, akimirką pagalvojęs, pridūrė: – Bet man atrodo, kad tik laiko klausimas – anksčiau ar vėliau padarai neištaisomą klaidą. Nesvarbu, kur ir kada, bet padarai.

– Aš taip pat kažką skaičiau apie tą pasaulinę biržos krizę, – pasakė ji tarp dviejų pyragaičio kąsnių.

– Na matai, tai tu pati viską žinai.

– Kiek tu praradai?

– Milijonus, – pasakė jis. – Nėra prasmės skaičiuoti.

– Bet juk tu išsikapanosi, ar ne? – paklausė ji. – Tu būtinai ką nors sugalvosi. Tu visuomet ką nors sugalvoji!

– Šį kartą vargu, – nusišaipė jis. – Geriau papasakok apie save: kaip tau sekasi?

– Na, kaip man gali sektis? – niūriai atsakė ji. – Pagaliau Erikas vis dėlto sugrįžo. Ta jauna mergina jį metė.

– Na štai. – Jis gurkštelėjo kavos. – Tai jau gerai.

– Nes juk negalima taip paprastai imti ir išmesti viso buvusio gyvenimo, – pasakė ji. – Argi ne?

– Ar nori dar vieno pyragaičio?

– Ačiū, ne. – Ji atstūmė tuščią lėkštutę. – Tik dabar aš esu pasikeitusi, aš esu visiškai kita. Erikas taip pat sako, kad esu visiškai pasikeitusi.

– Tu nesi pasikeitusi.

– Aš nebesu kaip tos snaigės vėjyje. – Ji mostelėjo galva link lango. – Manęs nebegalima ištirpdyti iš laimės arba taip paprastai pakabinti ore, ir aš ten kybau. Dabar aš žinau, kad iš tikrųjų esu viena ir galiu pasikliauti tik savimi.

– Ieva, atleisk man, – dusliai išspaudė jis.

– Už ką? – išplėtė ji akis.

– Tada viską sugadinau aš.

– Liaukis! – Ji nusijuokė. – Mes paprasčiausiai buvome jauni ir kvaili. Mes nieko nesupratome. Išvis tu prisimeni, kaip mes susipažinome?

– Tu kanalo pakraštyje lesinai gulbes, ir aš priėjau, – pasakė jis. – Specialiai nupirkau baltos duonos kepalą.

– Tu mane dar nufotografavai! – riktelėjo ji. – Ar tebeturi tą fotografiją?

– Žinoma. Aš nieko neišmetu.

– Tu buvai labai romantiškas jaunuolis. Mano pirmas tikras vyras. – Ji gargždžiai nusijuokė. – O kaip dabar tau su moterimis? – Ji nusausino lūpas servetėle. – Na štai, tu tyli. O aš mačiau „Asmeniniame gyvenime“ tą didelę jachtą su visomis tavo ilgakojėmis blondinėmis.

– Jachta areštuota, – pasakė jis.

– Ar tu iš tiesų vis dar vienas? – jau rimtai paklausė ji.

– Taip. Bet aš pripratęs.

– Išsipuošęs lyg į pasimatymą. – Ji permetė žvilgsniu elegantišką kostiumą, sniego baltumo marškinius ir brangų kaklaraištį.

– Juk sutikau tave.

– O kodėl tu mane tada palikai? – Ji ištraukė iš puodelio arbatos maišelį ir įmetė į lėkštutę.

– Nepalikau, tik išvažiavau uždirbti mums pinigų, – pasakė jis. – Juk mes nieko neturėjome...

– Ar aš kada nors tavęs prašiau pinigų?

– Žinoma, kad ne, bet...

– Iš tiesų žmogui tiek daug visai nereikia. – Ji pasilenkė į priekį ir delnu paglostė jam skruostą. – Kaip visada, idealiai nusiskutęs. – Ji atsistojo. – O dabar man reikia eiti, vėluoju į darbą.

Jis kėlėsi kartu, bet ji prieštaraudama mostelėjo.

– Nelydėk. Aš pati.

Jis nužvelgė, kaip ji nerangiai užsivelka paltą, iki akių įsisupa į šaliką, smulkutė ir trapi, patvarko lapės letenėles ant krūtinės, užsimauna kumštines pirštines ir, vingiuodama tarp stalelių, nueina link durų.

– Ieva! – sušuko jis, kai ji jau vėrė lauko duris.

– Taip? – Ji pažvelgė atgal, pro durų tarpą įleisdama snaigių.

– Ačiū tau už viską, – jo balsą nustelbė kavos malūnėlio ūžesys.

Nieko neatsakiusi, ji nėrė į pūgą.

Jis atstūmė išgertą puodelį ir apsidairė aplinkui.

– Pone, ar dar ko pageidausit? – sugavęs jo klaidžiojantį žvilgsnį, suskubo padavėjas.

– Ne. Sumokėsiu, – pasakė jis ir, akimirką pagalvojęs, pridūrė: – Duokite man kruasanų išsinešti.

– Su sūriu ar migdolais?

– Ne, paprastų, penkis.

– Mūsų kruasanai puikūs, – pasakė padavėjas. – Jums patiks.

– Žinau, geriausi Rygoje. – Jis atsistojo.

– Ar mokėsite kortele?

– Ne, šį sykį grynaisiais.

Kirtęs tramvajaus bėgius, jis pro Bastėjos kalną nuėjo iki kanalo, kur, pasislėpusios po tilteliu ir susispaudusios glaudžiu būriu, ant vėjo nugairinto geltono ledo ruožo tupėjo išalkusios antys. Pastebėjusios jį besiartinantį, jos pasitaškydamos atskubėjo prie jo.

Jis įžengė į ančių būrį ir pradėjo jas lesinti, iš lėto trupindamas kruasanus. Kai šie baigėsi, įkišo ranką į užantį ir užčiuopė pistoletą, šis buvo šiltas. Jis apsidairė. Snaigės žemėn tebesileido įžambiai, nors vėjas buvo aprimęs.

– Daugiau nieko nėra, – pasakė jis antims, kurios, nekantriai tiesdamos kaklus, trypčiojo aplink.

Vertė Jurgis Banevičius

VYTAUTAS ABROMAITIS

Utopijos ilgesys

Visi politiniai gyvūnai, kuriems istorija pašykštėjo dramų,
Visi, kurie nebaudžiami norėjo teisti, patys teisūs būdami,
Visi, kurie norėjo, kad jų nuomonė taptų svarbi,

Visi aktyvistai, kurie norėjo didesnio už medžių garbinimą tikslo,
Visi, kurie turėjo daug kanalų, bet nė vieno įdomaus,
Visi, kuriems nuo kasdienių džiaugsmų pasidarė nuobodu,

Visi kariai, kurie turėjo repetuoti be šanso pasirodyti,
Visi, kurie norėjo nutraukti savo bereikšmius žaidimus,
Visi, kuriems pabodo būti vien anoniminių vertės kūrėjų armija,

Visi žurnalistai, norėję nustoti rašyti niekam neįdomius žodžius,
Visi, kurie norėjo kovos, bet nebegalėjo rasti priešų,
Visi, kuriems istorija atrodė pasibaigusi,

Visi kūrėjai, kurie svajojo vėl tapti aktualūs visuomenei,
Visi, kurie norėjo, bet neturėjo savo karo,
Visi, kuriems trūko kilnaus tikslo, didesnio už save,

Visi barbarai, laukę, kada civilizacija paprašys minutės pertraukėlės,
Visi, kurie norėjo bent trumpam pasijausti savi,
Visi, kuriems komforto neišvengiamybė buvo nepakeliama,

Visi žiūrovai, kuriems salių džiaugsmai prarado savo žavesį,
Visi, kurie norėjo būti išbandyti,
Visi, kuriems buvo per daug šviesos,

Visi konkistadorai, ieškoję, kuo pakeisti vėjo malūnus,
Visi, kurie norėjo tapti aktyvistais, bet nežinojo, kokio tikslo griebtis,
Visi, kuriems trūko prasmės,

Visi žmonės, kurie pamiršo, kas yra žmogus,
Visi, kurie norėjo, kad gyventi vėl taptų bent truputį pavojinga,
Visi mes laukėme karo.

Žinau, kad geras paveikslas skamba

Su dailininke URTE JASENKA kalbasi Giedrė Kazlauskaitė

– Man įdomi kūrybos psichologija – kas turi įvykti, kad žmogus pasikeistų 180° kampu, iš muzikos pereitų į dailę. Irgi mokiausi Čiurlionio menų mokykloje (ČMM), prisimenu, kad būta perėjimų iš vieno skyriaus į kitą paskutinėje klasėje. Ar dabar darai tai, kas suteikia laisvės?

– Staiga, manau, niekas niekados neįvyksta, nepasikeičia. Kiekvienas veiksmas, įvykis, mintis, idėja turi atoveiksmį, rezultatą.

Aš užaugau muzikantų, menininkų šeimoje. Mano tėtis kompozitorius, dailininkas, mama – pianistė, mokytoja. Galite tik įsivaizduoti, kiek mūsų namuose skambėjo muzikos, garsų, kokią laisvą ir spalvotą vaikystę turėjau. Prisimenu, kad nuo pat mažens ypač daug piešdavau, dainuodavau ir rašydavau. Natūralu, kad šie procesai virto mano gyvenimu. ČMM baigiau tapybos specialybę, bet vėliau išvykau mokytis vokalo, muzikos į Norvegiją. Man atrodo, kad tai nėra pasikeitimas 180° kampu.

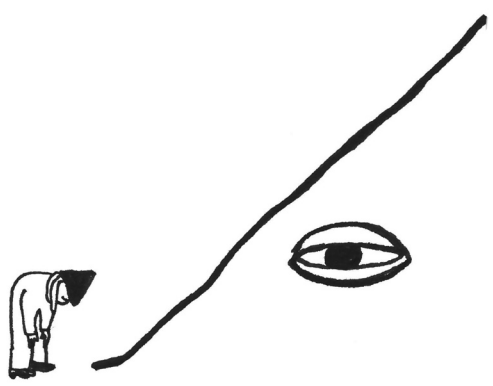

Piešimas yra natūrali mano minčių, suvokimų išraiška. Manau, būtent piešdama galiu tiksliausiai papasakoti norimą istoriją. Nors šiuo metu muzikos nekuriu, man ji – labai svarbi. Visas kūrybinis procesas pilnas melodijų, ritmo, vibracijų, garso. Žinau, kad geras paveikslas, darbas skamba. O kūryba visados yra laisvė. Menininko gyvenimas yra laisvė.

– Supratau, maniau, kad mokykloje mokeisi muzikos – iš biografijos nelengva suprasti. Ką reiškia parodos pavadinimas „Vieno paveikslo istorija“?

– Manau, šį pavadinimą galima suprasti keliais būdais. Tai miniatiūrose vaizduojamo žmogaus istorija, kelionė per gyvenimą, vidinį pasaulį ar paprasčiausiai į užsibrėžtus, išsikeltus tikslus – procesas.

Kartu paveikslas kaip daiktas, objektas gyvena savo atskirą, autentišką gyvenimą – jis pats iš savęs kuria savo istoriją, savo kelionę.

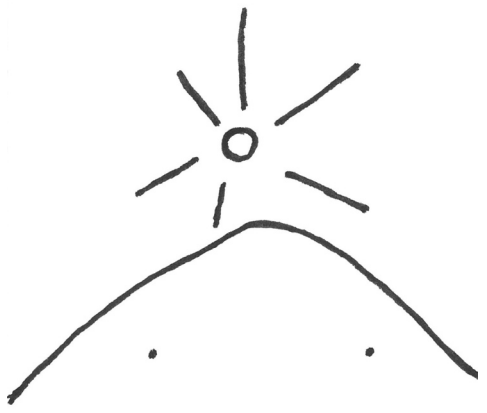

Miniatiūros sudaro netikėtą reljefą, su kiekviena paveikslo gyvenimo diena jis pradės kisti. Piešiniai ims riestis, popierius keis struktūrą, o medinis rėmas ims skilinėti – senti. Ir niekas nežino, kaip tiksliai tai nutiks. Man šis procesas labai įdomus, žemiškas ir tuo pat metu magiškas. Visai kaip ir mūsų gyvenimai, mūsų kūnai.

– Visgi renkiesi grafiką, o ne, tarkime, tapybą – ar dėl minimalizmo? Kiek suprantu, sieki ir socialumo, dialogo su žiūrovu.

– Pamenu, baigusi mokyklą, iš tiesų maniau, kad daugiau niekada nebepiešiu. Buvau labai pavargusi nuo visų meno mokslų, taisyklių ir reikalavimų. Tuomet išvykau į Norvegiją, kur, atrodo, sužydėjau iš naujo, atsigavau ir po truputį, labai natūraliai pradėjau paišyti būtent tokio pobūdžio piešinius, kokius kuriu dabar. Aišku, tuomet jie atrodė kiek

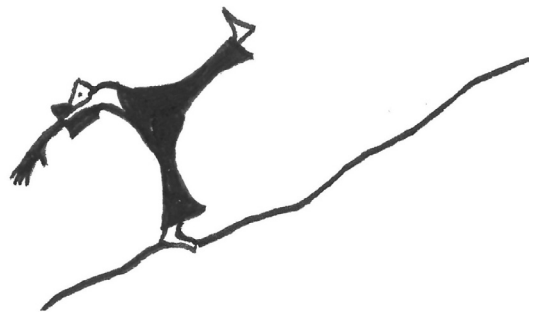

kitaip, vis po truputį tobulėju, auginu savo kuriamą pasaulį. Man asmeniškai mano grafika yra šventa, nepriklausoma, niekieno nepaliesta, nesutepta, saugi erdvė, kur galiu neribotai, nevaržomai reikštis, pasakoti istorijas tokias, kokias noriu ir kaip noriu. Pagaliau išugdžiau, įvaldžiau savo ranką, kuri lengvai perteikia idėjas, mintis, jausmus taip, kaip noriu, kaip suprantu.

– Vadinasi, visgi egzistuoja toks dalykas kaip pervargimas nuo meno mokymosi. Ir „persikrovimas“ kaip nauja kūrybos pradžia? Tavo piešiniuose gana ryški mitologijos gija, pavyzdžiui, cikle „Moteris yra ragana“. Ar domiesi tuo, ar taip išeina spontaniškai?

– Žinoma. Labai svarbu save saugoti ir kiek įmanoma stengtis išlaikyti vidinę rimtį, balansą, tausoti ir puoselėti savo jėgas, rūpintis psichine sveikata, kūnu. Neperdegti. Manau, kad šiais laikais tai ypač nelengva padaryti. Visas pasaulis lekia, bėga, skuba. Lenktyniaujam vieni su kitais. Negalvojam. Sau ir kitiems linkiu pagaliau sustoti. Būti. Kvėpuoti. Lėtai gerti kavą ir pro virtuvės langą tiesiog pastebėti danguje plaukiančius debesis, pasigrožėti net ir ta žiemiškai lietuviška dangaus pilkuma. Ech, viskas taip trapu ir laikina!

Nuo vaikystės mane žavėjo pasakų pasaulis. Tad ir tai nėra atsitiktinumas. Manau, dalį darbų kuriu sąmoningai galvodama ir įpindama mitologijos gijų, kiti gimsta spontaniškai, iš pasąmonės gelmių.

Tiesa, pastaruosius trejus metus ypač daug skaičiau, domėjausi įvairių tautų mitologija, žinoma, ir lietuvių. Grafikos darbų cikle „Moteris yra ragana“ analizavau be galo gražų ir galingą baltiškos deivės raganos pasaulį, jos kosmologiją, bendrą laukinės moters prigimtį, buitį, feminizmą lietuvių liaudies mitologijos, sakmių kontekste.

Urtės Jasenkos grafikos miniatiūrų paroda „Vieno paveikslo istorija“ „Kultūros fabrike“ (Bangų g. 5A, Klaipėda) veikia iki gegužės 26 d.

Vitnė Hjuston

► Atkelta iš p. 1

Tyla ar ne tyla. Man baisu, jei nėra tylos, mat tokia mano baimės prigimtis. Bet sykiu trokštu, kad nebūtų tylos. Atrodė, kad po tos elnių poros mes kažkur nuklydome, staiga kažką pasiekėme, kažkur prasiskverbėm... ir dabar esame visiškai neįprastame pasaulyje. Čia nėra nei sektantų, nei plėšikų, nei maniakų. Čia lyg ir nėra ko baimintis. Bet ši tyla, nuausta iš svirplių, žolės ir vėjo šnaresio, niekada nesibaigs. Rytas neišauš. Dienos nebus. Mokyklos nebus. Alkio nebus. Troškulio irgi nebus. Net poros elnių daugiau niekada nebus. Per amžius bus tik šis miškas, per kurį sunku prasibrauti, ir svirplių choras, ir kibūs stiebai, smingantys į blauzdas. Ilgainiui sustos laikrodis, ir atmintis subyrės tarp šitų kauburių, įdubų, pušų kankorėžių, taip ryškiai juntamų per sportbačius. O mes, neturėdami vilties, klaidžiosime toliau po mišką ir maldausime nebūties. Tik nebus mums nebūties. Aišku, Katka kol kas negalvoja apie nebūtį. Ji verkia. Prieičiau, apkabinčiau, pasakyčiau ką nors guodžiančio, kad sulig rytmečiu kur nors išeisime, kad vilkų nėra, o degtukų yra, juk jau rūkau, sukursime laužą, susėsime, bet aš negaliu prieiti ir apkabinti, nes tai „nebūdinga mūsų santykiams“, kaip kadaise pasakė Katka. Tas tiesa. Tarp mūsų nieko nėra ir niekados nebuvo, išskyrus šiltą paauglišką draugystę. Niekas netiki, bet taip yra. Vien dėl to negaliu prieiti, apkabinti ir pasakyti, kad nėra jokių vilkų, vilkų nebūna, šiandien juos atšaukiau...

„If I... should stay... I would only be in...“ – pasigirsta kažkur visai netoliese. Visai visai šalia. Tai Vitnė Hjuston atsiliepė iš pakelės baro, kad mus išgelbėtų. Saldžiu sirenos balsu ir sodriomis moduliacijomis Vitnė vilioja mus į pasaulį. Pasaulis pasitinka mus trasa ir pakelės baru, iš kurio ataidi muzika. Katka skuodžia į kelią, plakdama sau per kojas krepšiu grybams. Mes Bilocerkivkoje. Kaip čia atsidūrėme – nežinia. Bet iki namų – bent penkiolika kilometrų. Mudu tvirtai einame trasa – jau veik vienuolikta valanda. Mano senelis nežino, kur esu, jis mano, kad su Olehu žaidžiu kortomis. Katkos tėvai – žino. Katka eina sparčiau. Mėgina stabdyti pakeleivingą mašiną. Mašinos nestoja, burgzdamos pralekia pro šalį. Tai Kyjivo trasa. Savų čia nėra. Katka nusivelka šiltą megztinį, grūda jį po sarafanu ties pilvu – apsimeta nėščia. Kartkartėmis sustoja, stabdo mašinas, atkišdama „pilvą“. Mirštu iš juoko, o Katkai nejuokinga – jai reikia namo. Nėščiai. Galiausiai palei mus sustoja švarutis žiguliukas. Jame vyras ir moteris. Mums su jais pakeliui. Sėdime gale, tylime. Moteris vis švelniai paima dešinę vyro ranką, bet tik šiaip, be jokios geidulingos užuominos. Jiedu apie kažką kalbasi, taip natūraliai ir tyliai, kad mes su Katka nesuprantam žodžių. Tarytum tai ne žodžiai, o šnarėjimas pušų viršūnėse, svirplių choras ir kibių stiebų kuždesys. Katka deda galvą man ant peties ir užsimerkia. Katka taip pat negali su manimi kalbėtis...

Vertė Donata Rinkevičienė

Redaktorė – Giedrė Kazlauskaitė
(*gkazlauskaite@gmail.com*, 8 698 78 771).
Vertimai, „Skaitykla Nr. 5“ – Andrius Patiomkinas.
Kalbos redaktorė – Audrė Kubiliūtė.
Maketuotoja – Zita Remeikienė.
Finansininkė – Danuta Churtasenko (8 5) 244 3302).
Redakcijos adresas Maironio g. 10, LT-01124 Vilnius.
El. paštas *satenai@gmail.com;* tinklalapis *www.satenai.lt.*
Dvisavaitinis laikraštis išeina penktadieniais.
Leidžiamas nuo 1990 m. vasario 7 d.
Leidžia VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“. ISSN 1392-7760.
4 spaudos lankai. Indeksas 0109. Tiražas 1 078 egz.
Redakcijos ir autorių nuomonės nebūtinai sutampa.
VšĮ „Šiaurės Atėnų fondas“ sąskaita banke
LT36 7300 0100 0000 7071, AB „Swedbank“.
Spausdino UAB „Respublikos“ spaustuvė,
M. Sleževičiaus g. 7, LT-06326 Vilnius.
Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2023 m. suteikė 65 000 Eur paramą projektui „Vakarų fronte – kultūra“ (p. 2, 3, 6, 7, 10, 12, 13); Lietuvos kultūros taryba – 18 400 Eur paramą projektui „Pasaulio literatūros vertimai“, 7 600 Eur projektui „Skaitykla Nr. 5: literatūros kritika, refleksija, analizė“.
LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA
KPLA NARYS
LIETUVOS KULTŪROS TARYBA